

Thomas Anton Sandøy

Fremmede i Norge, fremmede på Plata?

**– en kvalitativ studie av innvandrere
i Oslos synlige rusmiljø**

SIRUS-rapport nr. 1/2013
Statens institutt for rusmiddelforskning
Oslo 2013

Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) ble opprettet 1. januar 2001 som en sammenslåing av Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning (SIFA) og dokumentasjonsseksjonen og biblioteket i Rusmiddeldirektoratet. SIRUS har som formål å utføre og formidle forskning og dokumentasjon omkring rusmiddelspørsmål, med særlig vekt på samfunnsvitenskapelige problemstillinger. Instituttet er også kontaktpunkt for Det europeiske narkotikaovervåkningscenteret i Lisboa, EMCDDA.

Copyright SIRUS

Oslo 2013

ISBN: 978-82-7171-397-3 (trykt)

ISBN: 978-82-7171-398-0 (PDF)

ISSN 1502-8178

SIRUS

Pb. 565 Sentrum

0105 Oslo

Besøksadresse: Øvre Slottsgate 2B

Telefon: 22 34 04 00

E-post: sirus@sirus.no

www.sirus.no

Design og grafisk produksjon:

07 Gruppen 2013

www.07.no

Det er et helt nytt miljø som har begynt med narkotika, en helt ny narkotika-misbrukerverden i Norge. Den gamle rusmisbrukerverden i Norge, den er ferdig. De der SIRUS, eller de folka som du jobber for, jeg vet ikke om de vet det, de professorene eller noe sånn, men det er en helt ny rusmisbrukerverden i Norge, så lykke til.

Kamal

Forord

Denne rapporten markerer slutten på en todelt prosess. Studien forelå først som min masteroppgave i sosiologi fra Universitetet i Oslo¹. I likhet med rapporten ble oppgaven initiert og (del)finansiert av SIRUS. Instituttet fortjener derfor en stor, dobbeltsidig takk.

Mange bidro til gjennomføringen av masteroppgaven. Den gang som nå tilfaller den største takken alle jeg traff i rusmiljøet, og da især dere som delte livshistorier med meg. Mitt håp er at de viktige fortellingene deres skal nå bredere ut, nå når masteroppgaven har blitt rapport. En stor takk rettes også til ansatte i tiltaksapparatet for rusmiddelmissbrukere. Uten dere hadde veien inn i Oslos «marginale rom» vært lengre. Veileder Mette Irmgard Snertingdal fortjener takk for at datamaterialet – intervjuer og feltobservasjoner – resulterte i en masteroppgave.

Rapporten er en bearbeidet utgave av masteroppgaven. I omskrivningsprosessen har kompetente og engasjerte kolleger ved SIRUS spilt en særskilt rolle. Takk til Ellen J. Amundsen for langvarig samarbeid, Sturla Falck, Anne Line Bretteville-Jensen og Astrid Skretting for grundige gjennomlesninger, Bergljot Baklien og Kristin Buvik for gjentatte gjennomlesninger, Linda C. Solheim for korrektur og nyttige tilbakemeldinger.

Oslo, mars 2013

Thomas Anton Sandøy

¹ «Fra verden til Norge til Plata» (Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, 2012)

Innhold

Forord	4
Sammendrag	7
1 Innledning	9
1.1 Innvandring til Norge	11
1.2 Innvandring og rusmiddelbruk	12
1.3 Innvandring til rusmiljøer	14
1.4 Bakgrunn og problemstillinger	15
1.5 Rapportens struktur	16
2 Teoretiske perspektiver	17
2.1 Etnisitet	17
2.2 Forklaringer	19
2.3 Fellesskap	21
2.3.1 Sosiale og symbolske grenser	23
3 Metode og data	25
3.1 Tilgang til feltet	25
3.2 Informantene	27
3.3 Observasjonsdata	28
3.4 Intervjuene	28
3.5 Analyse	29
3.6 Etske betraktninger	30
4 Tilhørighet	32
4.1 Introduksjon	32
4.2 Ikke norsk	34
4.3 Nesten norsk	36
4.4 Møter med det norske samfunn	37
4.4.1 Norskhet	38
4.5 Refleksjoner	44
5 Forklaringer på rusmiddelmissbruk	46
5.1 Introduksjon	46
5.2 Migrasjonsspesifikke forklaringer	48
5.2.1 Barnesoldaten	49
5.2.2 Smertestillende	50
5.2.3 Den ufrivillige reisen	52
5.2.4 Overgangssmerter	53

5.2.5	Isolasjon	54
5.2.6	Predisponert	55
5.2.7	Innkvartering på hospits	58
5.2.8	«Better work, better life»	61
5.3	Allmenne forklaringer	64
5.3.1	Avhengighet	64
5.3.2	Stadieforløpet	66
5.3.3	Nytelse	68
5.3.4	Rekreasjon	69
5.3.5	Den kaotiske forklaringen	71
5.4	Refleksjoner	73
6	Rusfellesskapet	76
6.1	Introduksjon	76
6.2	Narkotikaverdenen	77
6.3	Fellesskapet	78
6.4	Plata som kultur	82
6.5	Sosiale typer i rusmiljøet	83
6.5.1	Narkoman	84
6.5.2	Pusher	89
6.5.3	Utlending	91
6.6	Smeltedigel	93
6.7	Nye fiendebilder	95
6.8	Refleksjoner	97
7	Avslutning	99
7.1	Likemenn	99
7.2	Forklaringer for forklaringenes egen skyld	100
7.3	Et fellesskap av uavhengige rusavhengige?	103
7.4	Veien videre	104
	Litteratur	107
	English summary	114
	Vedlegg	116

Sammendrag

Såkalte innvandregjenger har blitt koblet til narkotikaomsetningen i Norge siden 70-tallet. Brukermiljøene har på sin side hovedsakelig bestått av etnisk norske. Innvandrere spiller fortsatt en rolle på tilbydersiden, men befinner seg i dag i økende grad på mottakersiden av narkotikatransaksjoner. Siden slutten av 90-tallet har andelen innvandrere i Oslos synlige rusmiljø økt. Få studier er blitt gjort av det som må sies å være en av de mest marginale gruppene i det norske samfunn. Dette til tross for at det «nye» segmentet av rusmiddelmissbrukere vekker både oppsikt og bekymring.

Denne rapporten handler om livshistoriene til 13 innvandrermenn med lang fartstid i Norge, rusmiddelmissbruk og Oslos synlige rusmiljø. På intervju-tidspunktet oppholdt de seg på de åpne omsetningsstedene ved Oslo Sentralbanestasjon, diverse lavterskeltilbud og hospitser.

Felles for de intervjuede er at de ankom Norge utenfra, bruker/brukte tunge rusmidler og er/var en del av det synlige rusmiljøet i Oslo. Utover dette er det stor variasjon i migrasjonshistorier, rusmiddelkarrierer og grad av tilknytning til rusmiljøet. For å fange spennvidden i historiene ligger det en åpen tilnærming til grunn for rapporten. Den studerer hvordan en gruppe innvandrere i Oslos synlige rusmiljø selv forstår situasjonen de befinner seg i. Problemstillingene dreier seg om tilhørighet til Norge, forklaringer på rusmiddelmissbruk og relasjon til rusmiljøet.

Samtlige av de intervjuede fremstiller opphavet, i form av røtter, tradisjoner og kultur, som grunnleggende for eget liv. De er dypest sett utlendinger. Dette gjør identifisering med det norske samfunn og «norskhet» ambivalent. De fleste er glade over å befinne seg i Norge, men forteller samtidig om manglende eiendomsforhold til landet. Til tross for at informantene behersker språket, antatt norske væremåter og sosial omgang med nordmenn, opplever de at de aldri kan bli fullt ut norske. På den annen side er språk, væremåter og kontakt med majoritetsbefolkningen avgjørende for tilhørigheten til Norge. Informantene har oppholdt

seg lenge i landet og behersker «norskhet» i praksis. Av denne grunn fremstår tilhørigheten til Norge som sterkere enn det egenidentifikasjonen tilsier.

Rusmiddelmisbruk er ikke noe det primært fortelles om – det forklares. Informantenes forklaringer er i stor utstrekning migrasjonsspesifikke, i den forstand at de bygger på erfaringer forut for, under eller etter utreise fra opphavslandet. Noen forklaringer er av allmenn karakter. Disse forklaringene bygger ikke på migrasjonserfaringer, men faktorer som gjør seg gjeldende på tvers av etniske skillelinjer. Det viktigste skillet går imidlertid ikke mellom migrasjonsspesifikke og allmenne forklaringer, men mellom individuelle og strukturelle forklaringer. Ifølge informantene skyldes rusmiddelmisbruket eksterne forhold. Disse forholdene tar bolig i enkeltindivider på måter som psykologiserer og individualiserer narkotika-problemet. Med noen unntak uteblir kritikken av norske samfunnsforhold.

I tråd med studier av rusmiddelmisbrukere med majoritetsbakgrunn forteller innvandrerne om et usolidarisk, fragmentert rusmiljø. Rusmidlene organiserer, hierarkiserer og korrupperer samhandlingen. På den annen side bidrar rusmidlene til nedtoning av symbolske grenser. I kraft av delte skjebner – avhengighet og sosial nød – fremstår rusmiljøet som inkluderende. Miljøet er med andre ord både asosialt og sosialt. Det sosiale potensialet veier tungt for innvandrere som opplever seg som fremmede i samfunnet for øvrig.

1 Innledning

«They were of various nationalities and physical types, but they all looked alike somehow. They all looked like junk» (Burroughs, 2003:25).

Området på sjøsiden av Oslo Sentralbanestasjon, bedre kjent som Plata, var folketomt¹. Miljøet befant seg som antatt to kvartaler opp Karl Johan, der Oslos stolte gågate krysser Skippergata. Sistnevnte gate er ikke like stolt. Den har lenge vært beryktet for skyggeaktiviteter. I natt var det ekstra folksomt her. Et sted mellom 30 og 40 personer – prostituerte, pushere og rusmiddelmissbrukere – fylte passasjen. Jeg betraktet ansamlingen fra avstand. Min følgesvenn i Frelsesarmeens nattpatrolje tilbød «suppe, såpe og frelse» til gatefolket, mens jeg var på utkikk etter innvandrere i rusmiljøet. Det så ut til å være en velegnet natt for begge parter. En mann av utenlandsk opprinnelse henvendte seg med spørsmål om jeg «*trengte noe*». Avkreftefelsen vekket undring og mistillit. Jeg henviste til Frelsesarmeens emblem på sosialarbeiderens jakke, for derigjennom å stadfeste gode intensjoner. Taktikken lyktes ikke. Han anklaget oss for å være sivilpoliti og responderte med sinne. Et kjent ansikt i miljøet kom til unnsetning: «*I know them*». Det hjalp fint lite. Vondt ble verre da det virkelige politiet ankom minuttet etter. De huket tak i den aggressive mannen og trakk ham resolutt inn i politibilen. Rollen som uskyldig sosialarbeider, eller nysgjerrig forsker, ble ytterligere svekket. Vi forlot ansamlingen. 100 meter ned gaten ble vi stoppet av to unge menn med innvandrerbakgrunn. Spørsmålet «*unnskyld, kan jeg spørre(...)*» ble avblåst med «*sorry, vi er på jobb*». De to kunne vært hvem som helst. Tid, sted og i verste fall hudfarge forledet oss til å anta narkotikasalg. Den ene mannen responderte hissig: «*kan jeg ikke stille et spørsmål bare fordi dere er på jobb?*». Forutinntatt klassifisering faller sjelden i god jord.

¹ Feltobservasjoner den 06.10.11 sammen med en sosialarbeider fra Frelsesarmeens nattpatrolje

Møtet med miljøet denne natten synliggjør minst tre poenger. For det første var ansamlingen i Skippergata heterogen. Personer av begge kjønn og alle aldre presset seg sammen på gatehjørnet. Brorparten av de fremmøtte var etnisk norske, men innslaget av «diverse nasjonaliteter» var betydelig. Mannen som vendte seg mot oss, samt personen som kom oss til unnsetning, var innvandrere. De to skilte seg på ingen måte ut i mengden. Det synlige rusmiljøet, som lenge ble betraktet som et blendahvitt, «norsk» miljø, har gjennomgått synlige endringer siden slutten av 90-tallet (Hjertnes, 2005). Innvandrere utgjør ikke lenger en kuriositet, men en voksende minoritet, eller endog majoritet², alt etter hvilken del av miljøet det er snakk om.

Konflikten som oppstod i kjølvannet av tilbudet om narkotika synliggjør et annet poeng. Misforståelsen må ses i sammenheng med politiets innsats³ for å splitte det beryktede omsetningsstedet for narkotika i Oslo sentrum. Politiets tilstedeværelse var pressende i perioden ovennevnte situasjon fant sted. Mistanken var med andre ord berettiget, om enn malplassert; noe politiets plutselige ankomst illustrerer. Rusmiljøet i Oslo, som er det fysiske og kulturelle utgangspunktet for denne rapporten, ønskes splittet og stengt. Det kan være mange gode grunner bak en slik intensjon. Et viktig argument vil være å begrense rekruttering av ungdom (Olsen og Skretting, 2006). Et annet argument, som verken er viktig, edelt eller legitimt i det norske ordskiftet, er ønsket om et «rent» sentrum for næringsdrivende, turister, deg og meg. Dette siste blir gjerne trukket frem i den offentlige debatten om politiets innsats. En kommentar i Aftenposten⁴ setter fingeren på det ømme punktet: «Politiet renoverer Oslo». Uavhengig av argumentasjon; det åpne rusmiljøet er et uønsket innslag ved Norges mest trafikkerte knutepunkt. De «nyankomne» innvandrerne har blitt en del av et anerkjent sosialt problem.

Møtet med de to innvandrerne i etterkant av misforståelsen formidler et tredje og siste poeng. Den upassende, førrefleksive responsen sier noe om hvilken status innvandrergutter besitter i gatemiljøene. Koblingen mellom innvandrerbakgrunn og narkotikaomsetning – hudfarge og pushing – er veletablert (Moshuus, 2005). Innvandrere, eller synlige minoriteter, har lenge vært en del av rusmiljøet i Oslo, men har i større grad vært knyttet til tilbydersiden enn mottakersiden.

² Se Aftenposten Aften 19.06.08 (side 6)

³ Den såkalte «Plata-aksjonen» ble iverksatt 27. juni 2011. En lignende «aksjon» ble gjennomført i 2004.

⁴ Aftenposten Morgen 01.07.12 (del 2, side 2)

1.1 Innvandring til Norge

Det er kanskje ikke så rart at innvandrere utgjør en stadig større andel av det synlige rusmiljøet i Oslo. Med økt innvandring øker innvandrernes deltakelse i de fleste deler av samfunnet. Fra slutten av 90-tallet og frem til i dag har andelen innvandrere over 15 år i Norge fordoblet seg (Skarðhamar m.fl., 2011). De synlige endringene i rusmiljøet knyttes til nettopp denne perioden.

Nå er ikke innvandring til Norge et nytt fenomen. Siden middelalderen har import av slaver, presteskap og håndverkere, samt tilstrømning av adelsfolk og hanseater, spilt en nøkkelrolle i den norske nasjonsbyggingen (Brochmann og Kjeldstadli, 2008). Dette er underkommuniserte sider ved norsk innvandringshistorie. Blikket rettes sjelden mot middelalderen, eller for den saks skyld forut for 2. verdenskrig. Den moderne innvandringshistorien skrives fra slutten av 60-tallet til dags dato. I dette tidsrommet har innvandringen til Norge overgått utvandringen.

De første arbeidsinnvandrerne kom fra land som Pakistan, Tyrkia og Marokko. Disse gruppene var, i motsetning til tidligere innvandrergrupper, synlige minoriteter. I etterkant av innvandringsstoppen på 70-tallet fulgte ulike grupper av flyktninger. De første kom fra land som Vietnam, Chile og Sri Lanka på 80-tallet. I de senere år har flyktninger fra krigsrammede land som Somalia, Irak og Afghanistan gjort sin entré. Alle disse gruppene representerer synlige endringer i det «norske» landskapet (Skarðhamar m.fl., 2011). Med innvandring er det gjerne disse gruppene, eller de synlige endringene, det refereres til.

Endringene i rusmiljøet tilskrives først og fremst det synlige, ikke-vestlige innslaget. De nyankomne rusmiddelmissbrukerne representerer noe presumptivt nytt og tildels fremmed. Koblingen mellom innvandring og rusmiddelmissbruk er imidlertid ikke ny. På begynnelsen av 1900-tallet ble det fra ulikt hold ytret ønske om innvandringsstopp (Brochmann og Kjeldstadli, 2008). Det var ikke snakk om allmenn nekt, men en selektiv stengsel. Gode arbeidere skulle ikke nektes adgang, mens de uverdige – alkoholikere og kriminelle – ble foreslått utestengt. Forslaget rettet seg i praksis mot svensker fra lavere klasser. Denne innvandrergruppen hadde rykte på seg for å være forbrytersk og drikkfeldig.

1.2 Innvandring og rusmiddelbruk

Mens bildet av den kriminelle innvandrer har stått sterkt lenge, er forestillinger om innvandrerene som drikkfeldig blitt utfordret fra flere hold. Resultater fra spørreundersøkelser viser at ungdom med innvandrerbakgrunn drikker langt mindre enn etnisk norsk ungdom (Pedersen, 2001; Øia, 2003; Amundsen, 2005; Øia, 2005; Ihlebæk og Amundsen, 2007; Vedøy og Amundsen, 2008). I disse undersøkelsene skilles det mellom innvandrere med europeisk bakgrunn og innvandrere med asiatisk eller afrikansk bakgrunn. Det er sistnevnte gruppe, bestående av såkalte ikke-vestlige innvandrere, som skiller seg klart mest fra det norske drikkemønsteret. Mange av disse kommer fra land hvor islam er den dominerende religionen. En nærliggende forklaring på forskjeller i alkoholbruk mellom etnisk norske og innvandrere fra Afrika/Asia blir derfor muslimers restriktive syn på alkohol.

I forlengelsen kan man spørre om det i disse gruppene kompenseres med rusmidler som ikke går på akkord med religiøse oppfatninger. Hasj trekkes gjerne frem som et «rent» alternativ til den «urene» alkoholen. I en oversikt fra befolkningsundersøkelser⁵ fremgår det imidlertid at voksne med bakgrunn fra Asia og Afrika røyker hasj i mindre grad enn personer som er født i Norge eller Europa (Vedøy og Amundsen, 2008). Blant ungdom er resultatene noe mer tvetydige. Den generelle tendensen tilsier imidlertid at gutter fra Norge og Europa bruker hasj i større utstrekning enn ungdom med asiatisk eller afrikansk bakgrunn. Dette må sies å være godt nytt for en ellers så utsatt del av befolkningen. Ikke-vestlige innvandrere anklages for så mangt, men kan ikke beskyldes for overstadig alkohol- eller hasjbruk.

Dersom enkelte rusmidler – alkohol og hasj – anses som en «gateway» for andre og tyngre stoffer, er ikke-vestlige innvandrere tilsynelatende beskyttet mot problematisk narkotikabruk. Avholdet har imidlertid en bakside. Rusmiddelbruk, og da især alkoholbruk, utgjør terskler i det norske samfunn (Schultz, 2007). Eskalerende alkoholbruk i ungdomstiden kan bidra til «utakt» mellom innvandrer-ungdom og etnisk norske. Avhold kan i sin ytterste konsekvens sementere et allerede eksisterende utenforskap. Sosial eksklusjon og stressbelastninger kan på sin side fungere som risikofaktorer for utvikling av problematisk, illegalt

⁵ Syv undersøkelser utført av SIRUS eller Statens helseundersøkelser i perioden 2000-2007

rusmiddelbruk. Innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn er både beskyttet mot og utsatt for tungt rusmiddelbruk, alt etter hvilket perspektiv man anlegger.

Bjørn-Lois Hjertnes (2005) beskriver hvordan tre sprøytebrukere med ikke-vestlig bakgrunn erfarer manglende tilknytning og kulturell «hjempløshet» som belastende. I samspill med manglende omsorg i hjemmet trekkes «utakten» frem som en potensiell forklaring på rusmiddelproblemer.

Noe av det samme diskuteres i en rapport fra Velferdsetaten (Freng og Lund, 2012). Asylsøkere befinner seg i en særegen ventefase kjennetegnet av usikker saksbehandling, lediggang og manglende tilhørighet. I samspill med traumatiske erfaringer fra hjemlandet kan tilværelsen som asylsøker fungere som en risikofaktor for rusmiddelmisbruk i mottakerlandet.

Motforestillinger mot rusmidler er en beskyttelsesfaktor, mens erfaringer fra krig, flukt, sosial eksklusjon og opplevd diskriminering er risikofaktorer. I denne spenningen ligger det et behov for økt kompetanse. Det store flertallet av innvandrere i Norge benytter mindre rusmidler enn etnisk norske. På den annen side finnes det en gruppe innvandrere kjennetegnet av utsatthet og høyt forbruk av både legale og illegale stoffer.

Tormod Øia (2003) undersøker bruk av andre narkotiske stoffer enn hasj og marihuana i ulike etniske grupper⁶. Blant innvandrer gutter med ikke-vestlig bakgrunn⁷ var forekomsten av det han kaller høybrukere og risikobrukere sammenlignbart med det som var tilfelle for etnisk norske gutter. Disse innvandrer guttene havner lett i skyggen av gjennomsnittets lave forbruk.

Forskningsresultater som tilsier at innvandrere bruker mindre rusmidler enn etnisk norske både opplyser og tilslører. Brorparten av innvandrerne, som i de ovennevnte undersøkelsene oppgir begrenset inntak eller avhold, overskygger gruppen av problembrukere med innvandrerbakgrunn. Et viktig tilleggspoeng er at befolkningsundersøkelser i liten grad fanger opp marginaliserte grupper. For å skaffe informasjon om tungt rusmiddelbruk blant innvandrere må man gjerne bevege seg inn i det synlige rusmiljøet på «utkikk etter de få» (Moshuus, 2005:20).

⁶ Basert på Ungdomsundersøkelsen i Oslo 1996

⁷ Pakistan utelatt

1.3 Innvandring til rusmiljøer

Over en periode på et halvt år fulgte Moshuus (2005) miljøet på og rundt et «shooting gallery» i Oslo. Studien handler om de forestillinger heroinmiljøet innkapsler deltakere med innvandrerbakgrunn i, samt de tilpasninger, eller selvbilder, innvandrerne utvikler i kjølvannet av usynliggjøringen de utsettes for i miljøet. Gangsteren, som helterolle og kulturell innovasjon, blir en alternativ posisjon for utlendingen, som i tilfellet med miljøet Moshuus (2005:156) studerte, ble ansett som «outsider» eller «outcast».

Moshuus oppsøkte rusmiljøet i Oslo i 1999. På dette tidspunktet var innvandrere i et betydelig mindretall. I løpet av det påfølgende tiåret har det norske stampelet som heftet ved miljøet blitt svekket på måter som trolig åpner «insiderstatusen» for innvandrere. Moshuus (2005) påpeker denne utviklingen selv. Rusmiljøet beveger seg i retning av et multietnisk miljø. Miljøet som møtte meg i Skippergata i 2011 er en manifestasjon av denne utviklingen.

Moses B.B. Kuovame (2005) har utført en studie av det han kaller «byvankende, marginalisert etnisk minoritetsungdom». Informantene oppholdt seg i miljøet rundt Eika ved Akerselva i Oslo. Dette miljøet, som tidligere rommet sniffere, består i dag i hovedsak av unge minoritetsgutter og eldre, etnisk norske rusmiddelmissbrukere. Det trekkes gjerne et skille mellom Eika-miljøet og Plata-miljøet, hvor førstnevnte karakteriseres som et «mildere» miljø, kjennetegnet av salg og bruk av hasj. Minoritetsungdommens økende tilstedeværelse i Eika-miljøet forstås i lys av marginaliseringsprosesser, samt ungdommenes ønske om å skape mening i tilværelsen gjennom deltakelse i det som kalles gatekulturen (Kuovame, 2005).

Året etter kom Sandberg og Pedersens (2006) «Gatekapital». Problemområdet er til dels det samme. Studien bygger på observasjons- og intervjudata av personer som frekventerte gangveiene og parkene langs Akerselva. Felles for disse var at de solgte eller hadde solgt hasj i området. Gatemiljøet bestod i hovedsak av unge menn med afrikansk bakgrunn. De var tilsynelatende like, men representerte forskjellige veier inn i den lokale narkotikaøkonomien (Sandberg og Pedersen, 2009). Der noen søkte spenning og bekreftelse, søkte andre inntekt. Også denne studien vektlegger marginaliseringsprosesser i kombinasjon med meningssøken, vennskap og spenning.

1.4 Bakgrunn og problemstillinger

I Sverige har problematisk narkotikabruk spredd seg raskere blant innvandrere enn i den øvrige populasjonen⁸ (Goldberg, 2009). Såkalte ikke-vestlige innvandrere⁹ utgjør om lag 30 % av befolkningen i Stockholm, mens de til sammenligning utgjør 50 % av rusmisbruket i populasjonen. Det foreligger ikke tilsvarende tall for Oslo¹⁰, men mye tyder på at innvandrersandelen øker. Til tross for dette er det gjort få studier av innvandrere i rusmiljøet.

Målet med denne rapporten er å sette søkelys på en gruppe som ikke plukkes opp av spørreundersøkelser i den generelle befolkningen. Der spørreundersøkelser kartelegger, søker denne studien livshistoriene til en gruppe rusmiddelbrukere med innvandrerbakgrunn. Følgende problemstillinger ligger til grunn:

Hvordan forstår innvandrere i Oslos synlige rusmiljø situasjonen de befinner seg i?

- 1) I hvilken grad oppleves tilhørighet til det norske samfunn?
- 2) Hvordan forklares rusmiddelbruket?
- 3) Hvordan beskrives forholdet til rusmiljøet?

Problemstillingene bygger på en antagelse om at opplevd tilhørighet, forklaringer på rusmiddelbruk og deltakelse i rusmiljøet henger sammen. Opplever innvandrere i rusmiljøet seg som fremmede i det norske samfunn? I så tilfelle, er det derfor de oppsøker narkotika og et illegalt miljø? Deres egne forståelser av situasjonen er nødvendige for å kunne gi et bilde av veier inn i Norge, rusmiddelbruk og rusmiljøet.

Under hvilke forhold blir innvandreren et verdig studieobjekt? Følger bølger av migrasjonsforskning bølger av innvandring og (den politiske) bekymringen som hefter ved «innvandrersproblemet»? I likhet med sosiologen Annick Prieur (2004:10) er jeg redd jeg med denne rapporten skriver meg «inn i den store fortellingen om statens bekymring for innvandrerne». På den annen side er kunnskap om sårbare populasjoner viktig. Dersom vi ønsker å møte, forstå og

⁸ Basert på de nasjonale kartleggingene UNO-1992 og MAX-1998

⁹ Bakgrunn fra Asia, Afrika og Mellom/Sør-Amerika

¹⁰ Uteseksjonen gjennomfører riktignok årlige tellinger i rusmiljøet som indikerer en voksende innvandrersandel

hjelp innvandrere som bryter med gjennomsnittets lave forbruk av rusmidler, må historier fra gaten gjenfortelles. I deres selvforståelser ligger kimen til vår forståelse av dem.

1.5 Rapportens struktur

I neste kapittel vil jeg presentere noen teoretiske perspektiver som presiserer problemstillingene. Jeg drøfter samfunnsvitenskapelige forståelser av henholdsvis etnisitet, forklaringer og fellesskap. Kapittel 3 diskuterer ulike sider ved datainnsamlingen og analyse. Det besvarer hvordan jeg skaffet til veie datamaterialet, hvem jeg så etter i rusmiljøet og hvilke utfordringer som møtte meg på veien. Resten av rapporten vies til analyse av det empiriske materialet. Kapittel 4 tar for seg informantenes tilhørighet til det norske samfunn. Her spiller konseptet om etniske identiteter og forestillinger om norskhet en nøkkelrolle. Kapittel 5 handler om informantenes forklaringer på det tunge rusmiddelbruket. Det besvarer hvorfor informantene, ifølge dem selv, bruker narkotika, og hvordan disse forklaringene kan forstås. I kapittel 6 presenteres informantenes forhold til rusmiljøet. Det drøfter hvorvidt rusfellesskapet kan forstås som et integrerende eller desintegrerende miljø. Avslutningsvis oppsummerer og diskuterer jeg rapportens funn.

2 Teoretiske perspektiver

2.1 Etnisitet

Ifølge den amerikanske sosiologen Everett Stonequist (1937) lever den marginale person mellom to samfunn. I denne mellomposisjonen, hvor tilhørighet splittes mellom kulturer, opplever den marginale motstridende forventninger. Personen trekkes begge veier, men forblir et sted imellom. Utenforskapet er med andre ord dobbeltsidig. Dette bildet kommer til sin banale rett i møte med innvandrere, illustrert med uttrykk som «dobbelt tap» og «verken norsk eller utenlandsk» (Larsen, 1992:132; Hjertnes, 2005:16). Innvandrere trækker det tvetydige landskapet mellom utreise og ankomst. Marginalitet er imidlertid bare ett av flere mulige utfall for innvandrerene. Ifølge psykologen John W. Berry (2001) baner møtet mellom det han kaller kulturelle grupper vei for fire interkulturelle strategier.

For det første kan innvandrere opprettholde egen opphavskultur, men samtidig pleie jevnlig kontakt med andre grupper. Denne strategien omtales som integrasjon. Satt på spissen har integreringsstrategien mellomposisjonen som sitt ideal. Den postulerer et balansert liv mellom kulturer, hvor verken minoritets- eller majoritetskultur oppofres på tilpasningens alter.

For det andre kan innvandrere forkaste opphavskulturen til fordel for interaksjon med andre grupper. Denne strategien er kjent som assimilering. Her avvises mellomposisjonen til fordel for interaksjon med det nye, dominerende samfunnet.

Den tredje strategien omtaler Berry som separasjon. Denne strategien står i et direkte motsetningsforhold til assimilering, idet opphavskulturen vedlikeholdes på bekostning av samhandling med andre grupper.

Den fjerde og siste «strategien» kalles marginalisering. Her forvitrer både opphavskultur og interaksjon med andre grupper på en måte som vanskeliggjør bruk av strategibegrepet. Det er snarere slik at innvandrerene etterlates i et mellomliggende

vakuum av brutt tilhørighet, gjennom ulike former for tvang og ekskludering. Dette siste poenget gjelder alle de nevnte strategiene. Minoritetsbefolkningens holdninger til opphavet og majoritetsbefolkningen velges alltid innenfor konteksten av et storsamfunn.

Berry (2001) viser hvordan innvandrernes strategier betinges av og samsvarer med fire strategier i majoritetsbefolkningen. Integrasjonsstrategien svarer til storsamfunnets tilslutning til multikulturalisme, mens assimileringstrategien svarer til storsamfunnets forestilling om smeltedigelen. Når separasjonsstrategien initieres av den dominerende gruppen kalles det for segregering, mens påtvinget marginalisering kalles eksklusjon.

Det er noe stilisert over fremstillingen av minoritets- og majoritetsstrategier. Poenget for denne diskusjonen er at det ligger mer eller mindre valgte strategier til grunn for posisjoneringen av innvandrerene, både fra innvandrerens og majoritetens side. Posisjonering av innvandrere i det «norske» landskapet er tema for kapittel 4.

Argumentasjonen over bygger på en forståelse av det moderne samfunn som kulturelt differensiert (Mortensen, 2009). I fraværet av felles verdigrunnlag utdifferensieres forskjellige kulturelle fellesskap – oss og dem. Dette er brodden i den såkalte innvandringsproblematikken. Det norske «oss» settes opp mot det ikke-norske «dem». Innbakt i denne spenningen ligger bestemte forestillinger om norskhet. I den grad det særnorske fremstilles som en klart definert, stabil størrelse, opprettholdes et tilsvarende avgrenset og stabilt utenforskap (Mortensen, 2009). Konseptet om kulturkamper bygger på forestillingen om klart adskilte, og i så måte essensielle kulturgrupper. Det at kulturgrupper kontrasteres overdriver likheten innad i enhetene.

Den norske sosialantropologen Fredrik Barth (1969) utfordrer forestillingen om enhetlige kulturgrupper. Han anlegger i stedet en relasjonell forståelse av etnisitet. Opplevelser av tilhørighet, og derigjennom etnisk identitet, oppstår i møter med, og kontrast til, andre etniske grupper. Etnisitet blir til i møter mellom mennesker eller grupper som opplever seg som forskjellige. Det er med andre ord ikke snakk om objektive kulturforskjeller, men de forskjellene aktørene selv vektlegger.

Innbakt i den relasjonelle forståelsen av etnisitet ligger skillet mellom intern identifisering og ekstern kategorisering (Jenkins, 1997). Tilhørighet til en etnisk kategori både velges og påtvinges. Dette siste er et viktig poeng. Et ensidig fokus på

strategier underminerer kraften i påtvungne etniske klassifikasjoner. Etniske identiteter kan ikke velges fritt, men svarer som sagt til «strategier» eller holdninger i majoritetsbefolkningen. Grupper som bærer «fremmedhet» på utsiden risikerer å bli plassert i statiske, etniske kategorier av majoriteten, mens «usynlige» innvandrere i mindre grad påtvinges etniske identiteter.

2.2 Forklaringer

Rusmiddelstaten¹¹ publiserte i 2004 undersøkelsen «Vi er ikke dumme, det er ikke derfor vi ruser oss», hvor 15 tidligere rusmiddelmissbrukere forteller om veien ut av misbrukertilværelsen. Flere av de intervjuede snakker om å finne tilbake til seg selv – til det vanlige livet som tross alt er tilgjengelig for alle (Stuen m. fl. 2004). Tittelen tar et oppgjør med karikerte fremstillinger av den dumme, ressursvake rusmiddelmissbrukeren, samtidig som den peker på et sentralt premiss ved suksesshistoriene. Det konvensjonelle livet er innen rekkevidde for den rusmiddelavhengige, som på tross av dominerende forestillinger, er et normalt individ med typiske aspirasjoner. Tittelen har med andre ord en avmystifiserende ambisjon. I forlengelsen kan man stille følgende motspørsmål: hvorfor misbruker normale personer rusmidler? Undersøkelsen besvarer ikke dette spørsmålet, utover å fastslå at «veien dit [vanlig liv] virker som den er like individuell som veien inn i misbrukerlivet» (Stuen m.fl. 2004:4). Spørsmålet blir likefullt stående. Undersøkelsen avmystifiserer veier ut av rusmiddelmissbruk, men fordrer i tillegg avmystifisering av veier inn. Dersom det ikke skyldes dumskap, hva skyldes det da? I fraværet av dumme årsaker må det finnes noen gode.

Veiene inn og ut av rusmiddelmissbruk er altså først og fremst individuelle. Hva ligger i et slikt utsagn? Det advares mot å trekke slutninger om enkeltindivider på bakgrunn av generelle tendenser – bakenforliggende variabler, risikofaktorer og sårbarhetstrekk. Et enkeltindivids handlinger er innleiret i en myriade av mer eller mindre kjente påvirkninger og kan derfor ikke årsaksforklares. Foreldres narkotikabruk, familiekonflikter, tidlig rusmiddeldebüt, lav selvkontroll og psykososialt stress er veietablerte risikofaktorer for narkotikabruk, men ikke determinanter (Wills m.fl. 2005). På individnivå vil den statistiske variansen være uendelig. Derfor beskrives veier inn i rusmiddelmissbruk som høyst individuelle. Det vil alltid finnes unntak fra regelen. På den annen side eksisterer regler for en grunn.

¹¹ Nåværende Velferdsetaten

Dersom man måler forekomsten av narkotikabruk på aggregert nivå vil bestemte trekk ved narkotikabrukeren gå igjen. Fellestrekk av denne typen kalles risikofaktorer. Det skilles gjerne mellom familiære, individuelle og miljømessige risikofaktorer, eksemplifisert med henholdsvis svak tilknytning til foreldre, risikosøken og høy tilgjengelighet av narkotika i nærmiljøet (Wills m.fl. 2005). På aggregert nivå øker sannsynligheten for narkotikabruk i takt med risikofaktorene. Problemet oppstår når det trekkes slutninger fra dette målenivået til individnivå. Konklusjonen blir ikke nødvendigvis feil, men treffes på feil grunnlag.

En narkotikabruker kjennetegnes gjerne av flere av de nevnte risikofaktorene, men ikke nødvendigvis. På samme måte vil en flyktning med traumatiske erfaringer være sårbar langs flere dimensjoner, uten at det med sikkerhet fører til antisosial atferd, kriminalitet og tungt rusmiddelbruk. Faren med å rendyrke en individorientert tilnærming til rusmiddelmissbruk er at sårbarhetstrekk ved grupper – rusmiljøet eller flyktninger – havner i skyggen av det selvstendige individet.

Forklaringer flest kan leses på flere nivåer samtidig. Forklaringer på rusmiddelmissbruk uttrykker selvforståelse, kulturelt anerkjente måter å snakke om rusmiddelproblemer på og sårbarhetstrekk hos enkeltpersoner/grupper. De tre lesenivåene jeg presenterer her er ment som en leserveiledning for forklaringene i kapittel 5.

Forklaringer kan for det første leses som aktørens representasjoner av hendelsesforløp. Rusmiddelmissbrukere, som er fortellere i historien om seg selv, setter begivenheter inn i menings- og årsakssammenhenger. Denne aktiviteten spiller en sentral rolle for selvopprettholdelse. Handlinger, det være seg studievalg eller bruk av illegale rusmidler, blir forståelige i den grad de integreres i et meningsfullt plot (Polkinghorne, 1988). En effektiv forklaring innbefatter organisering av hendelser i en narrativ, kausal struktur, der handlinger vokser ut av hendelser i fortid. «Jeg ruser meg fordi jeg hadde en vanskelig barndom» er innledningen på en velkjent, narrativ forklaring på rusmiddelmissbruk.

Som uttrykk for selvforståelse kan forklaringer på tungt rusmiddelbruk forstås som nøytraliserings teknikker (Sykes og Matza, 2006). Rusmiddelmissbrukere kan benekte ansvar for egne handlinger, bestride skadene de påfører eller fordømme dem som sanksjonerer rusmiddelbruken. Derigjennom rasjonaliseres rusmiddelmissbruket. Den første nøytraliserings teknikken, hvor personer benekter ansvar for egne handlinger, blir av mange fremstilt som grunnleggende (Maruna og Copes, 2005). Denne representerer en dreining fra individuelle til strukturelle eller

biologiske forklaringer. Individet er ikke rusmiddelmissbruker av egen frie vilje, men begrenset eller disponert. Denne dreiningen fremstår som effektiv sosial informasjon. Begivenheter rammes inn på måter som underbygger og uttrykker personlighet og identitet. Selvet begrenses, samtidig som det frigjøres.

Nå er det imidlertid ikke slik at forklaringer fremsettes i et kulturelt vakuum. De kan derfor også, og for det andre, ses i sammenheng med kulturens dominerende fortellinger. Ifølge Lawrence Driscoll (2000) eksisterer det klare rammer for hva som er «fornuftig» og «sant» når det gjelder narkotikabruk. Noen historier er legitime mens andre dysses ned, alt etter hvilken periode og kontekst det er snakk om. I sitt historiske skråblikk på «narkotikaproblemet» viser han hvordan moralsk fordømmelse i økende grad erstattes av vitenskapelige forklaringer som vektlegger personlighet og biologi over sosiale faktorer. Denne dreiningen knyttes til fremveksten av sykdomsteorier, eller det som i rusmiddelforskningen kalles sykdomsmodeller. I sykdomsmodeller lokaliseres narkotikaproblemet på innsiden av utsatte individer, heller enn i det omkringliggende samfunn. Denne utviklingen muliggjør forestillinger om rusmiddelmissbruk som et grunnleggende individuelt problem. Historier om avhengighet og individuell sykdom blir i så henseende spesielt legitime årsaksforklaringer.

Sist, men ikke minst, kan de samme forklaringene leses som beskrivelser av sårbarhetstrekk. Narkotikaepidemien, forstått som utbredelsen av narkotikabruk i samfunnet til enhver tid, rammer ikke blindt. Noen mennesker vil ha flere og bedre grunner for å ruse seg enn andre. Mye av forskningen på migrasjon og rusmiddelbruk omhandler nettopp slike grunner. Narkotikabruk forstås i lys av belastninger før, under og etter utvandring (Room, 2005). Historier om belastninger – krigserfaringer, flukt, diskriminering, manglende hjelp fra det offentlige, økonomisk deprivasjon og problemer på arbeids-, utdannings og boligmarkedet – er åpenbart viktige i seg selv (Sandberg og Pedersen, 2009).

2.3 Fellesskap

Deltakere i synlige rusmiljøer opplever en form for fellesskap. Dreier det seg om en løs sammenslutning av individer eller tett samhold? For å belyse disse ytterpunktene vil jeg her presentere to forskjellige fellesskapsformer. Der den ene oppstår utenfra, oppstår den andre innenfra. I kapittel 6 anvender jeg disse fellesskapsformene på beskrivelser av rusfellesskapet.

Kategorifelleskap innebærer i beste fall en form for sameksistens (Thommesen, 2008). Navnet tilsier at det dreier seg om ekstern kategorisering, snarere enn intern identifisering. Individuer tilskrives tilhørighet utenfra, uavhengig av interaksjon og solidaritet innad. Kategorifelleskapet er med andre ord en form for ikke-felleskap, hvor deltakere, i den grad de kan kalles deltakere, plasseres i samme bås.

Fremveksten av kategorifelleskap ligger tett på Erving Goffmans (1963) forståelse av stigmatisering. Førsteinntrykk istandsetter mennesket til å kategorisere fremmede som sosiale typer med bestemte karaktertrekk. Dette er en form for impulsiv, praktisk reduksjonisme. Brukere av illegale rusmidler er stigmatiserte i den grad de reduseres til rusmiddelmissbrukere. Tilhørighet til et kategorifelleskap av likeartede (dvs. bærere av tilsvarende stigma) følger i kjølvannet av stigmatiseringen. I tråd med dette risikerer rusmiddelmissbrukere tilknytning til rusmiljøet uavhengig av selvopplevd tilhørighet. Forstått som kategorifelleskap er rusmiljøet intet mer enn en merkelapp på bærere av delt stigma.

Forestillingen om påtvunget tilhørighet fanger trolig noen sider ved «deltakelse» i rusmiljøet. På den annen side er det høyst usannsynlig at tilhørigheten kun tilskrives utenfra. Samhold kan ikke påtvinges, men oppstår innenfra. På hvilket grunnlag oppstår interne fellesskap?

Sverre Lysgaard (2001) beskriver betingelsene som ligger til grunn for utviklingen av sosiale bånd mellom arbeidere i industribedrifter. En forutsetning for det han kaller arbeiderkollektivet er «problemtolkningsprosessen». Med dette menes en felles fornemmelse arbeiderne imellom om at de står overfor et problem som må overvinnes eller begrenses. For arbeidere i bedrifter dreier problemet seg om avhengighet av ansettelsesforholdet, tekniske/økonomiske krav og underordnethet. Her ligger det en parallell til rusfellesskapet. For deltakere i rusmiljøer dreier problemet seg gjerne om avhengighet av rusmidler, sosioøkonomisk marginalisering og stigmatisering. Dersom det foreligger delte forståelser av disse problemene, vil forutsetningene for et «problemfellesskap» være gode.

I tillegg til delte problemer avhenger arbeiderkollektivet av «spontanorganiserende prosesser». På dette punktet skiller Lysgaard (2001) mellom interaksjonsprosesser og identifiseringsprosesser. Der den første prosessen betinges av fysisk nærhet, betinges den andre av opplevd likhet. Arbeiderkollektivet oppstår med andre ord når personer står overfor en felles problemsituasjon, deler et fysisk rom og opplever seg som like hverandre.

De to første betingelsene for kollektivdannelse er trolig til stede i et rusmiljø. Deltakerne står som sagt overfor felles problemer – abstinenser, fattigdom og trakassering. I tillegg presses rusmiddelmissbrukere sammen i marginale rom. Når det gjelder forutsetningen om opplevd likhet vil jeg låne et siste poeng av Lysgaard (2001). Det er en klar parallell mellom problem- og likhetsbetingelsen. Felles skjebne styrker forestillinger om likhet.

Rusfellesskap er ikke utelukkende kategorifellesskap, men også skjebnefellesskap. Både kategorifellesskapet og skjebnefellesskapet forutsetter imidlertid likhet. Der den første formen bygger på tilskrevet likhet, avhenger den andre formen av opplevd likhet. Hierarkier, eller symbolske skillelinjer, vil derfor motvirke utviklingen av begge fellesskapsformer.

2.3.1 Sosiale og symbolske grenser

I sosiologien skilles det mellom symbolske og sosiale grenser (Lamont og Molnár, 2002). Symbolske grenser er de tenkte skillelinjene aktører benytter seg av i kategoriseringsprosesser. Gjennom symbolsk grensedragning oppstår følelser av likhet og forskjell, tilhørighet og distanse. Sosiale grenser er på sin side uttrykk for objektive forskjeller mellom atskilte grupper. Dersom én gruppe har tilgang til alle ressurser i et samfunn, mens en annen ekskluderes, eksisterer det et sosialt skille mellom de to. Apartheid var sosiale grenser satt i system. Allmenne rettigheter var forbeholdt den hvite eller europeiske gruppen, mens de øvrige «rasekategoriene» ble holdt utenfor sentrale sektorer i det sørafrikanske samfunn. Tenkte forskjeller mellom «rasekategorier» muliggjorde imidlertid det sosiale skillet. Dette er et allment prinsipp. Symbolske grenser fungerer som sosiale grenser i den grad de har tilstrekkelig oppslutning (Lamont og Molnár, 2002).

Til tross for at symbolske grenser kun eksisterer på det (inter)subjektive plan, bør de betraktes som høyst reelle. Gjennom symbolsk grensedragning kjemper aktører om retten til å (re)definere verden etter eget forgodtbefinnende. Konfrontert med ekstern kategorisering (jf. kategorifellesskapet) vil intern identifisering og kontrastering være en nærliggende motstrategi. For det første kan man motsette seg kategoriseringen. Rusmiddelmissbrukere står fritt til å avvise tilhørighet til rusmiljøet og identifisere seg med andre eller noe annet. For det andre kan det essensielle dekonstrueres. Dette innebærer gjerne intern grensedragning og nyansering. Kategorien «narkoman» er sosialt frembrakt, og kan derfor fylles med nytt innhold og treffsikre grenser. En rusmiddelmissbruker er ikke nødvendigvis narkoman.

I et presumptivt homogent rusmiljø spiller treffsikre, symbolske grenser en sentral rolle for opprettholdelsen av distinkte selv. Man kan bruke narkotika, men distansere seg fra narkomane, selge rusmidler, men distansere seg fra pushere. Symbolske grenser trekkes sjelden mellom likeverdige parter, men inngår i vertikale, stathierarkiske systemer. Symbolske grenser demaskerer sosiale typer, noe som gjør dem til effektive ressurser i kampen om status (Anderson, 1999).

3 Metode og data

Denne rapporten bygger på 13 kvalitative intervjuer med innvandrer menn som bruker/har brukt tunge rusmidler. Arbeidet som ligger bak hvert intervju innebar imidlertid en god porsjon observasjon. Fra begynnelsen av august til slutten av november 2011 oppsøkte jeg rusmiljøet – diverse gatehjørner, parker, lavterskeltilbud, tiltak og hospitser – i overkant av 50 ganger. Jeg tilbrakte alt fra én til syv timer i miljøet hver gang. Refleksjoner fra de «intervjuløse» oppholdene på forskjellige arenaer i rusmiljøet ble en del av datamaterialet, om enn i mindre grad enn intervjudataene.

Proseduren for datainnsamling var ikke fastlagt i forkant, men tok form underveis. Dette er ikke uvanlig for kvalitativ forskning (Wadel, 1991; Sandberg og Copes, 2012). Dette kapitlet synliggjør prosessen som ligger til grunn for det som står skrevet i rapporten. Jeg tar for meg min tilgang og relasjon til rusmiljøet i Oslo, informantene, feltobservasjoner, intervjuer, analysestrategier og etiske spørsmål.

3.1 Tilgang til feltet

De intervjuede ble rekruttert ved tre gatenære tilbud for rusmiddelmissbrukere, de åpne omsetningsstedene i området rundt sentralbanestasjonen, en sentrumsnær avrusningsklinikk og tre hospitser. Min tilgang til disse arenaene henger tett sammen med min relasjon til feltet. Jeg har jobbet i Frelsesarmeens rusomsorg over flere år. Gjennom dette arbeidet er jeg blitt kjent med ansatte i tiltaksapparatet, oppholdssteder for rusmiddelmissbrukere i Oslo sentrum og deltakere i rusmiljøet.

Tidligere kontakter – kjente fjes i rusmiljøet og tiltaksapparatet – var uunnværlige i rekrutteringsfasen. Spørsmål om hvor, hvem og hvordan var langt på vei besvart før jeg tok steget ut av kontordøren. Jeg kunne ringe kontakter i tiltaksapparatet og forhøre meg om eventuelle klienter med innvandrerbakgrunn, lete frem personer jeg visste passet studiens profil eller oppsøke rusmiljøet og henge meg på kjenninger i håp om å stifte nye bekjentskaper. Disse tre taktikkene ble benyttet om hverandre. Sentrale aktører i rusmiljøet, det være seg sosialarbeidere eller

deltakere, introduserte meg for potensielle informanter, og bidro derigjennom til lavere terskler for meg som forsker.

Tidligere yrkeserfaring fra feltet som studeres er ikke en ubetinget fordel, og kan blant annet bidra til rollerot (Baklien og Skatvedt, 2013). Eksempelet fra forrige kapittel, hvor jeg havnet i konflikt med en deltaker i rusmiljøet, illustrerer rollerot i grenseoppgangen mellom forskning og oppsøkende, sosialt arbeid. Jeg presenterte meg som forsker, men henviste til Frelsesarmeens emblem da konflikten oppstod. Denne dobbeltheten preget mye av det jeg gjorde. Jeg tråkket det tvetydige landskapet mellom sosialt arbeid og forskning.

I en studie av narkotikamiljøet drøfter Smith-Solbakken og Tunland (1997:25) forskerrollen under overskriften «ikke terapeut, ikke etterforsker, men forsker». Utsagnet synes treffende for relasjonelt arbeid i rusmiljøet – et miljø det finnes mer eller mindre gode grunner for å oppsøke. Terapeuten og etterforskeren oppsøker miljøet med rette, mens forskeren kontinuerlig må fremforhandle egen posisjon. I eksempelet fra forrige kapittel ble jeg oppfattet som etterforsker, til tross for at jeg oppsøkte miljøet sammen med en sosialarbeider. På lavterskeltilbudene ble jeg som oftest behandlet som ansatt, med alt det medfører av forventninger. Vitenskapelig nysgjerrighet er ikke nødvendigvis en tilstrekkelig grunn for tilstedeværelse. Jeg forklarte, så langt det lot seg gjøre, mitt anliggende, men opplevde vedvarende rollekonflikter.

Forskerens identitet tilskrives utenfra i et skiftende landskap av oppfatninger. Jeg ble i liten grad ansett for å være terapeut eller etterforsker. I mitt tilfelle syntes et tredje alternativ mer treffende. Jeg tillater meg her en generalisering. Som ung mann med langt hår ble jeg oftere koblet til rusfellesskapet, enn til hjelpeapparatet eller politistanden. I kontekster hvor jeg ikke kjente noen, ble jeg som oftest tilbudt rusmidler, for så å måtte forklare hva jeg gjorde der.

Det at jeg oppsøkte et kjent miljø gjorde i utgangspunktet eksotiske situasjoner gjenkjennelige. Familiære hendelser er vanskelige å få øye på. Nærheten til feltet har trolig styrt blikket mitt bort fra det jeg tar for gitt. Jeg oppsøkte i tillegg et miljø jeg har synspunkter og følelser omkring. Møtet med feltet var med andre ord informert og emosjonelt.

Positivister vektlegger verdi- og følelsesnøytralitet i møte med feltet man forsker på. Dette resulterer i rene intervjuer, som igjen gir valide refleksjoner av den sosiale

virkeligheten (Miller og Glassner, 2004). Objektiv erkjennelse avhenger med andre ord av et fordomsfritt utgangspunkt. Dette var altså ikke tilfelle for min del. Jeg vil imidlertid hevde at det fordomsfrie nullpunktet er et ikke-eksisterende ståsted (Schwandt, 2000). Førforståelse kan ikke underlegges viljens kontroll, men følger ethvert menneske inn i enhver erkjennelsessituasjon.

3.2 Informantene

Samtlige av informantene ligger innenfor Statistisk Sentralbyrås definisjon av innvandrere som «(...) personer som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og som på et tidspunkt har innvandret til Norge» (Skarðhamar m.fl., 2011:9). Disse kalles gjerne innvandrere av første generasjon. De intervjuede ankom Norge, på et eller annet tidspunkt i livet, utenfra. Ti stykker kom fra tre forskjellige land i Afrika, to fra Asia og én fra Europa utenom EU/EØS.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction definerer problematisk narkotikabruk som «injecting use of drugs or prolonged/regular use of opiates, cocaine and/or amphetamines» (EMCDDA, 2011). Definisjonen, som innbefatter alle former for injisering, samt langvarig eller regelmessig bruk av opiater (opium, heroin, metadon etc.), kokain og/eller amfetaminer, fanger alle informantene i datamaterialet. Av de intervjuede oppgav ni heroin som det foretrukne rusmidlet, mens fire oppgav amfetamin og/eller kokain. Mengde og inntaksmåte varierte. Stoffene ble inntatt gjennom røyking, sniffing, spising eller injisering, men kvalifiserer uansett til merkelappen problembruk.

Definisjonen av problematisk narkotikabruk er ikke entydig. Den sier ingenting om kontekst for bruk eller fysiske, psykiske og sosiale skadevirkninger. Definisjonen plasserer mine informanter og rockelegenden Keith Richards¹² i samme bås. I selvbiografien «Life» forteller han om livet som en av verdens største rockestjerner og tilstanden som heroinavhengig: «I'd wake up in the morning, and the first thing is go to the bathroom to have a shot» (Richards, 2010:406). Rockestjernen starter dagen med en heroininjeksjon, på samme måte som flere av dem jeg snakket med. Forskjellene er like fullt betydelige. Der Richards setter skuddet på eget bad, setter flere av informantene skudd på gaten. Gaten er forbeholdt underprivilegerte. Rockestjernen er omringet av et apparat som vil ham

¹² Gitarist i The Rolling Stones

vel, samt penger til å kjøpe det han trenger. De fleste jeg traff solgte rusmidler for å finansiere eget bruk. Det synes opplagt at problematisk narkotikabruk må kontekstualiseres. Jeg rekrutterte informanter fra rusmiljøet i Oslo sentrum. Koblingen til problembruk gir seg derfor mer eller mindre selv.

Rekrutteringen til denne studien var kriteriebasert, men kanskje først og fremst tilgjengelighetsbasert (Roulston, 2010). Jeg kontaktet dem jeg kom over og som passet studiens profil. Det er med andre ord ikke gjort noe forsøk på å gjøre et representativt utvalg av innvandrere i rusmiljøet. De intervjuede er menn i alderen 30–55 år fra fem forskjellige land. Disse oppholdt seg (tilfeldigvis) på de stedene jeg oppsøkte. Fraværet av kvinner i datamaterialet impliserer ikke fravær av innvandrerkvinner i rusmiljøet i stort. De er riktignok underrepresenterte, men eksisterer – om enn i skjul.

3.3 Observasjonsdata

Denne studien kjennetegnes av en flytende overgang mellom observasjons- og intervjudata (Sandberg og Copes, 2012). Jeg oppsøkte rusmiljøet med intervjuer for øyet, men endte i tillegg opp med observasjonsdata, samt informanter som av ulike grunner ikke lot seg intervju. De påfølgende kapitlene innledes med en fortelling fra feltet. Opplevelser på gaten/hospitser satte meg på sporet av viktige perspektiver intervjumaterialet kunne forstås på bakgrunn av. Observasjoner fungerte i tillegg som bakteppe for intervjuene. Det at jeg oppholdt meg sammen med de intervjuede i forkant av intervjuene gjorde overgangen fra uformelle til mer formelle samtaler myk.

Jeg tilbrakte mer tid i rusmiljøet enn forventet. Dette var en forutsetning for å i det hele tatt komme i kontakt med personer jeg kunne intervju. Observasjonsdataene havner i bakgrunnen i denne rapporten av to grunner. For det første var målet med studien å videreformidle livshistorier. For det andre la det opprinnelige forskningsopplegget føringer for analysen av data. Feltnotatene ble rett og slett nedprioritert.

3.4 Intervjuene

Jeg gjennomførte i alt 17 intervjuer. To er utelatt fordi de intervjuede faller utenfor kriteriene over. I tillegg måtte to intervjuer avbrytes på grunn av misforståelser, språkvansker og uttalt frustrasjon over forskerens spørsmål. Disse er utelatt av

etiske hensyn. De resterende 13 spiller en avgjørende rolle for analysene i denne rapporten. Antall intervjuer var ikke bestemt på forhånd. Det fantes ingen naturlige tidspunkt å avslutte datainnsamlingen på, bortsett fra tidsbegrensninger.

Det første intervjuet fant sted ved et travelt veikryss, hvor forbipasserende gjorde arbeidsforholdene vanskelige. Deretter fant jeg egnede steder, skjermet for innsyn og fremmede ører. De fleste intervjuene fant sted på hospitser, institusjoner eller ulike lavterskeltilbud for rusmiddelmissbrukere. Intervjuene varte fra rundt en halvtime til i underkant av to timer og ble tatt opp på diktafon.

Ved prosjektstart utviklet jeg en intervjuguide¹³. Denne lå fremme ved enkelte anledninger, men spilte en marginal rolle. Et fåtall hovedspørsmål fungerte som igangsetterer for samtalen. Disse var ment til å oppmuntre informantene til å fortelle om erfaringer, snarere enn å gjengi satte svar (Rubin og Rubin, 2005). Hovedspørsmålene tok for seg opphavsland, møtet med det norske samfunn, rusmiddelbruk og deltakelse i rusmiljøet. Store deler av intervjuene kunne imidlertid ikke planlegges, men fulgte av informantenes kommentarer. Av den grunn ble ingen intervjuer like.

Ved å la de intervjuede legge premisser for samtalen gav jeg slipp på noe av den vitenskapelige kontrollen (Agar, 1977). Intervjusamtalene bærer preg av delt ansvar mellom intervjuer og den intervjuede – interaksjon, snarere enn forskerens «aksjon» overfor et intervjuobjekt. Både intervjuer og de intervjuede var med andre ord «aktive» deltakere (Holstein og Gubrium, 2004).

3.5 Analyse

Jeg transkriberte samtlige intervjuer selv. Det gav meg anledning til å gjenoppleve intervjuseansene og identifisere relevant tematikk. Veien fra intervjusnakk til båndopptaker, transkripsjon, sitater og analyse er oppstykket. Det første jeg gjorde var å dele intervjumaterialet i tre på bakgrunn av problemstillingen. Jeg satt igjen med tekstbolker vedrørende de intervjuedes tilhørighet til Norge, rusmiddelmissbruk og deltakelse i rusmiljøet. Dette er en temasentrert tilnærming til data (Thagaard, 2009). Poenget med denne analysestrategien er å gå i dybden på temaer og ikke enkeltindivider (se kapittel 4 og 6).

¹³ Se vedlegg 1

Temaene fløt i utgangspunktet over i hverandre i fortellinger om helhetlige liv. Det neste steget i analyseprosessen innebar derfor organisering av hver enkelts fortelling i kronologiske hendelsesforløp. Ved å ta for meg én informant av gangen var jeg i stand til å identifisere vendepunkter i livshistoriene. Dette er en personsentrert tilnærming til data (Thagaard, 2009). Poenget med denne analysestrategien er å gi nyanserte beskrivelser av personer og ikke enkelttemaer (se kapittel 5).

Ved å kombinere tema- og personsentrerte analysestrategier bevares helhetsforståelsen. Rapporten handler grunnleggende sett om personer, dernest om deres tilhørighet til Norge, rusmiddelmisbruk og deltakelse i rusmiljøet.

3.6 Ethiske betraktninger

De forskningsetiske retningslinjene om fritt, informert samtykke og konfidensialitet spiller en særskilt rolle for studier av sårbare populasjoner. I forkant av datainnsamlingen utarbeidet jeg et orienteringsskriv, samt en skriftlig samtykkeerklæring¹⁴. Orienteringsskrivet ble distribuert til ulike lavterskeltilbud i Oslo sentrum. Det fungerte som en åpen invitasjon, eller som reklame, for studien. Det frie, informerte samtykket tok uten unntak form som en muntlig affære. Jeg presenterte studien, hensikter og konfidensialitetshensyn i uformelle samtaler, da dette syntes langt mer hensiktsmessig enn henvisninger til et dokument. Samtykkeerklæringen ble ikke underskrevet. I et miljø hvor illegale handlinger og hemmelighold dominerer, blir samtykket, slik jeg ser det, primært et spørsmål om kontakt og gjensidig forståelse mellom forsker og informant. Etter denne standarden bygger alle data på et fritt, informert samtykke.

Det umiddelbare samtykket er ikke uttømmende, men må bekreftes og holdes i hevd gjennom hele forskningsprosessen (Silverman, 2005). To intervjuer ble som sagt avbrutt på grunn av misforståelser og språkvansker. I disse tilfellene betraktet jeg det umiddelbare samtykket som brutt og datamaterialet som ubrukelig.

Jeg forsikret informanter om anonymisering og grovkategorisering av data. Navnene som tas i bruk er med andre ord fiktive, mens landbakgrunner kategoriseres på bakgrunn av verdensdel. Jeg har i tillegg justert detaljer ved den enkeltes historie for å «forvirre» leseren. Tatt i betraktning det synlige rusmiljøets begrensede størrelse,

¹⁴ Se vedlegg 2 og 3

samt aktivitetene som bedrives der, blir denne tilnærmingen til data en viktig sikkerhetsanordning.

Informantene befinner seg på sett og vis i en underordnet posisjon i makthierarkiet på rusmiddelfeltet (Becker, 1967). Politiet, rettssystemet, behandlingsapparatet, rusmiddelforskningen og frivillige organisasjoner vil kunne fungere som overordnede. Mitt håp er at de underordnedes stemmer får tilstrekkelig plass i denne rapporten. Sitatene er tilnærmet uendret. I noen tilfeller har jeg gitt dem en moderat språkvask. Dette innebærer omstrukturering av ordstilling og fjerning av fyllord som «liksom» og «skjønner du». Jeg er trygg på at innholdet i det som ble sagt ikke lider under min redigering.

4 Tilhørighet

Norge er mitt land (Binyam)

4.1 Introduksjon

Etter en lang natt i Oslos gater kom jeg over tre kjenninger ved det stengte Regjeringskvartalet¹⁵. De satt henslengt på en trapp. Frelsesarmeens tilbud om mat og kaffe ble godt mottatt. To av dem – en mann og en ung kvinne – var av norsk opphav. Jeg kjente dem igjen fra rusmiljøet rundt Oslo S. Tredjemann var av utenlandsk opprinnelse og het Karim. Jeg hadde truffet ham tidligere, men ikke i forbindelse med forskningsprosjektet. Med dette i tankene satte jeg meg ved siden av ham på trappen. Det noe uventede temaet for samtalen var raseforskjeller. Karim innledet en vennskapelig krangel med den unge kvinnen. Han var selverklært «*rasist*», eller i hvert fall «*rasebevisst*». Meningsmotstanderen var på sin side «*raseubevisst*». Karim stod på sitt og pekte på motsetninger mellom egen gruppe og andre innvandrergupper i Norge. Det var noe pussig ved denne situasjonen. Innvandreren Karim småkranglet med en etnisk norsk kvinne om betydningen av rase. Det var et tilfelle av minoritet mot majoritet. Det syntes å stå mer på spill for Karim enn for majoritetskvinnen. Hun lo seg gjennom hele diskusjonen. Senere i samtalen kom det frem at den andre mannen, som hittil hadde holdt seg utenfor diskusjonen, kjente Karim fra gammelt av. Som barn hadde denne mannen, ifølge Karim, vært én av dem som mobbet den nyankomne «*utlendingen*» på skolen. I retrospektiv kunne de le av dette. Der og da, på en trapp i Oslo sentrum en natt i september, ble raseforskjeller og rasisme tema for en gemyttlig diskusjon. Førsteintrykket tilsa like fullt at Karim var opptatt av sin veldefinerte, etniske identitet.

¹⁵ Feltobservasjoner den 28.09.11 sammen med Frelsesarmeens nattpatrolje.

Denne historien illustrerer minst tre sentrale trekk ved tematikken i dette kapitlet. For det første uttrykker Karim stolthet over eget opphav. Han legger ikke skjul på eventuelle forskjeller mellom innvandrergupper, men egger til debatt. I diskusjonen med den etnisk norske kvinnen understreker Karim gjentatte ganger at han er noe annet enn henne. For det andre synliggjøres den dialektiske prosessen som ligger til grunn for etniske identiteter (Jenkins, 1997). Karims etnisitet kommer til uttrykk i egen «rasebevissthet» og andres rasisme. Han både gjør og blir gjort til utlending. Egenidentifikasjonen med opphavet er sterk, men så også kategoriseringen han opplevde som skolegutt. Sist, men ikke minst, vektlegger Karim forskjeller mellom folkegrupper, uten at dette kommer i veien for interaksjon med mennesker av andre «raser». Han opplever seg som annerledes enn sine to venner i natten, men dyrker sosial omgang med dem. Tilhørighet til Norge koker ikke ned til en følelse av norskhet, men handler vel så mye om samhandling med majoritetsbefolkningen.

Dette kapitlet handler om informantenes tilhørighet til Norge. Perspektiver på tilhørighet er viktige, all den tid rusmiddelmissbrukere anses som utenforstående i det norske samfunn. Forsterker rusmiddelmissbruk et allerede eksisterende utenforskap for innvandrerne, eller opplever de tilhørigheten til Norge som sterk?

De intervjuede presenteres etter hvert som de introduseres i kapitlet. Det eneste de har til felles er at de kom til Norge utenfra på et eller annet tidspunkt i livet. Ellers er det et stort spenn i migrasjonshistoriene. Ti av de intervjuede flyktet fra krig og politisk undertrykkelse, mens tre dro fra fredelige kår til et økonomisk velstående Norge. Flukt skiller seg fra arbeidsinnvandring langs en rekke dimensjoner. Seks kom hit alene, mens de resterende syv kom sammen med én eller flere familie-medlemmer. Seks ankom Norge som voksne, mens syv kom hit som barn/ungdom. Én informant kom alene til Norge som ungdom.

Den amerikanske sosialpsykologen Jennifer B. Unger (2012) anklager rusmiddel-forskningen for å operere med statiske etniske kategorier. Heterogene grupper reduseres til enhetlige kulturgrupper som kan sammenlignes og kontrasteres. Med den påfølgende analysen vil jeg imøtekomme denne viktige kritikken. Informantene er uten unntak innvandrere, men med forskjellige utgangspunkt og til dels sprikende forståelser av hva innvandrerstatusen innebærer for tilhørigheten til Norge.

4.2 Ikke norsk

Adils far emigrerte fra hjemlandet i Nord-Afrika mens sønnen ennå var i mors mage. Det tok 11 år før familien ble gjenforent i Norge. På det tidspunktet ville ikke Adil dra fra venner, skole og bestemor i hjemlandet. Den unge gutten måtte imidlertid bøye av for foreldrenes vilje. Opphavet forblir en sentral del av Adils identitet:

Adil: Jeg har alltid holdt på røttene.

TA: Kan du si noe mer om det?

Adil: Ja, jeg opprettholder min bakgrunn, min identitet ikke sant. Hvem er jeg? Så det er det jeg mener (...) jo, det er veldig viktig, jeg har alltid tenkt det er veldig viktig for personen, utvikle seg, altså i Norge, med at personen får med seg sitt opprinnelige, hvem han er.

Den personlige identiteten avhenger av en sammenhengende selvbiografi (Giddens, 1996). Adils røtter bidrar med nettopp dette. Konfrontasjoner med nye identifikasjonsgrunnlag, her representert ved det norske samfunn, forsterker viktigheten av egen kultur og det som oppleves som «mitt eget» (Larsen, 1992). Etter 30 år i Norge trekker Adil linjer tilbake til hjemlandet for å beskrive «*hvem han er*».

Yassin vokste opp i det han karakteriserer som en middelklassefamilie i et land i Øst-Afrika. Familien bestod av mor, far og fem barn. Foreldrene drev to butikker og klarte seg godt. Borgerkrigen markerer det absolutte bruddet. Yassin ble rekruttert som barnesoldat i en alder av 13 (se kapittel 4). Han ble etter hvert reddet av familien som oppholdt seg i et naboland. De dro derfra til Norge da Yassin var 15 år gammel. Til tross for den traumatiske forhistorien er han stolt av sitt opphav. Begrepsmessige forsøk på å inkludere hans folk i det norske fellesskapet avvises som grunne. På spørsmål om han anser seg selv som norsk svarer han med følgende betraktning over bindestreksnordmannen:

Vi blir kalt norsk-pakistanere, norsk-iranere, norsk-afghanere, ikke sant. Det skjønner jeg meg ikke på, fordi jeg blir aldri norsk, jeg er jo [nasjonalitet] jeg, skjønner du [slår seg på brystet]. Du er norsk ikke sant, du er norsk. Så ja, det der er bare sånne ord, og jeg tenker sånn; for å pynte på litt da, ikke sant, fordi jeg bor i Norge. Men jeg kommer aldri til å være norsk.

Yassin avviser det Prieur (2004) kaller moderate formuleringer av etnisk tilhørighet. Det at han slår seg på brystet når han stadfester nasjonalitet uttrykker, om ikke stolthet, så i det minste positiv identifikasjon. Han «er» fra hjemlandet og vil alltid være det. Jeg har i forkant av dette utsagnet delt fra egen barndom i Norge. Avstanden mellom oss stadfestes gjennom hele intervjuet. For Yassin er jeg åpenbart norsk, mens han er noe annet.

I likhet med Yassin kommer Karim «*fra et land med krig*» i Afrika. Familien flyktet over grensen til nabolandet hvor de oppholdt seg i to år, før veien gikk videre til Norge. Karim var da 6 år gammel. Møtet med det norske samfunn, og da især et norsk bygdesamfunn, beskrives som tungt:

Karim: Det var vanskelig mann, det var rasisme på den tiden. Det var helvete asså mann. Jeg husker jævla godt når jeg begynte på skolen som syvåring. Det var helvete mann. Det var det.

TA: *Kan du fortelle meg mer om det?*

Karim: Mobbet mye og, du veit, mye rasisme, det var det. Det var vanskelige tider mann (...) jeg var ung ikke sant, det var: nigger go back where you come from, ikke sant, det var ille.

Karim blir her tilskrevet en identitet mot sin egen vilje. Friheten til å identifisere seg med hvem han vil innskrenkes. Han gjøres til «*nigger*» av medelever på skolen. Hvilket spillerom har en «*nigger*» i forhandlinger om selvforståelse? Med Erving Goffmans (1963:15) ord avviker Karim fra «de normale» ved å tilhøre en annen «rase». Gjennom de rasistiske ytringene reduseres Karim til hudfarge. Dersom hudfargen oppfattes som et hinder mot å bli norsk, fremstår definisjonen av norskhet som permanent smal. Det er et «*helvete*» å bli utstøtt som essensielt annerledes. I dag forstår Karim seg som «*begge deler*» – både norsk og innvandrers. Egen identifikasjon med opphavet er positivt ladd, mens andres kategorisering oppleves som belastende. Han både gjør og blir gjort til utlending.

Ibrahim dro fra hjemlandet i Øst-Europa på begynnelsen av 1990-tallet. Han slo seg ned i et land i Skandinavia sammen med kone og to barn. Etter noen år i det nye hjemlandet ble Ibrahim skilt. Han flyttet fra ekskone og barn til Norge. Den godt voksne mannen fnyser av spørsmålet om norskhet, før han slår fast at det «*er helt normalt*» å ikke betrakte seg som norsk. «*Jeg synes det er litt for sent når du*

kommer til Norge i en viss alder». Komplette tilslutning til det norske kompliseres av opplagte grunner.

4.3 Nesten norsk

Binyam tilbrakte 6 måneder i fengsel i hjemlandet. Han var da i starten av 20-årene. Krigen hadde pågått så lenge han kunne huske. Ved løslatelse betalte familien «masse penger, hva de eier» for å sende sønnen ut av landet. Han ankom Norge alene. Her blir han gitt politisk asyl, norskopplæring og praksisplass. Binyam har ikke vært tilbake i hjemlandet siden han dro. Han har nå tilbrakt over halve livet i Norge.

Binyam: Hvor jeg skal gå da? Jeg er nå 45 år gammel, hvor skal jeg gå? Jeg er en del av det norske, jeg er norsk, jeg mener (...) ikke norsk, men jeg er i et norsk land, og så føler jeg meg i et sånn norsk miljø da. Jeg kan aldri bli som deg, fordi du har ditt land. Det er ditt land; du vokste opp, familien din, onkelen din, alt er ditt. Men jeg er (...) det land jeg hadde, det er andre plasser. Uansett hvor mye jeg vil, jeg kan ikke bli deg. Men du må akseptere meg. Dette landet, det jeg har, er ikke bra nok, og så bor jeg lenge her, så du må bare akseptere meg på sånn human måte da.

TA: Så du kaller deg ikke selv norsk, selv om du har bodd her i 23 år?

Binyam: Jeg har i hele følelsen (...) jeg har masse norske venner, men jeg kan ikke si jeg er norsk, jeg kan ikke, det går ikke. Men jeg er en del av det norske samfunnet, jeg bor med norske folk. Det aksepterer jeg. Men jeg kan ikke bli norsk, det går ikke. Jeg får statsborgerskap, det går greit, papirer, hvis jeg får, det er greit, men det teller ikke. Jeg er sånn afrikaner.

Binyam tar seg selv i å kalle seg norsk. Han henter seg straks inn med å presisere at han aldri kan bli som meg, som åpenbart har et eiendomsforhold til landet. Det at Norge har vært hans hjem like lenge som «det land [han] hadde» er ikke tilstrekkelig. Ei heller tilhørighet til et norsk (rus)miljø plasserer ham i samme kategori som meg. Han nøyer seg med å be om aksept. 23 år etter utreisen appellerer Binyam til min humanitet som mottaker. Hvorfor er vi ikke likeverdige medborgere? Han er norsk «i hele følelsen» og «har masse norske venner». Han «er en del av det norske samfunnet» og kan få statsborgerskap. Alt dette til side; Binyam «er sånn afrikaner». Han slår seg imidlertid ikke til ro med det. «Hvor skal jeg gå

da?»). Binyam hører hjemme i Norge, men føler seg ikke norsk. Tilhørighet handler om mer enn opplevd norskhet.

Ikars hjemland ble rammet av krig da han var 10 år gammel. Familien ble drevet på flukt og krysset grensen til nabolandet til fots. Herfra ordnet familiemedlemmer det slik at Ikar ble smuglet ut av Afrika og inn i Norge. Han ankom alene i en alder av 15 år. Han bodde på et asylmottak i et års tid før han flyttet til et mindre tettsted på Østlandet. Her fikk han språkopplæring og jobb. Han beskriver det 15 år lange forholdet til Norge på følgende måte:

Ikar: Det er som landet mitt nå, det er samme som landet mitt. Jeg lærte meg språket først. Og så, etter at jeg har lært det, det har blitt som landet mitt vet du. Jeg har bra naboer der jeg bor.

TA: *Ser du på deg selv som norsk?*

Ikar: Ja, som norsk. Jeg kan snakke norsk, så jeg er norsk nesten. Jeg har bodd lenge her nå, 15 år. Lenge, føler meg som norsk. Vokst opp med dem, siden jeg kom til Norge.

Det tilsynelatende overfladiske spørsmålet om norskhet oppfordrer Ikar til å gi mening til de etniske kategoriene – deres grenser og innhold. I tillegg kommer selvposisjoneringen til overflaten. For Ikar er altså språkkompetanse og sosialt nettverk essensielle bestanddeler i den etniske kategorien norsk. Til tross for at disse delene er på plass i Ikars liv, trekkes det et skille mellom norsk og nesten norsk, hvorav han selv tilhører sistnevnte gruppe. Det tenkte skillet mellom personlig og sosial identitet kan i dette tilfellet virke klargjørende. Til tross for at den nye, sosiale identifikasjonen er sterk, slipper man ikke unna forestillingen om den iboende personlige identiteten (Eriksen, 2002).

4.4 Møter med det norske samfunn

Ahmed er født i Midtøsten, men vokste opp hos besteforeldrene i et land i Afrika. Foreldrene jobbet i Ahmeds fødeland. Han har ikke sett moren siden han var 5 år gammel. Ahmed var ung da borgerkrigen brøt ut i oppvekstlandet. Han «*forstod ikke helt hva som foregikk*», men ble plassert på et fly sammen med søsken, onkel, hans nye kone og deres barn. Storfamilien rakk å slå seg ned i fire forskjellige land før de endte opp på et asylmottak på Østlandet. Ahmed setter ord på omveltningen

han erfarte ved ankomst Norge: «Selvfølgelig, jeg likte alt (...) pølsen, snøen, jentene, blondiner spesielt, språket, jeg var veldig nysgjerrig og likte det. Selvfølgelig, jeg følte meg velkommen.» Etter en traumatisk reise gjennom Afrika og Europa fortøner møtet med Norge seg som kjærkomment.

Nader vokste opp i en storby i Midtøsten. Han forteller om et godt, stabilt familieliv, med far i arbeid, hjemmeværende mor og tre søsken. Grunnet farens «politiske problemer» måtte familien flykte. I første omgang søkte de asyl i et annet land i Midtøsten. Etter ett år gikk ferden videre til Norge. Nader var da i begynnelsen av 20-årene. Familien tilbrakte de første årene i en by på Sørlandet. Her ble han tatt godt imot på skolen, deltidsjobben og det lokale fotballaget. Etter 10 år i Norge beskriver Nader ankomsten som «en drøm som gikk i oppfyllelse».

Ali var 9 år gammel da krigen brøt ut i hjemlandet. Som så mange andre flyktet familien til nabolandet, for deretter å bli henvist til et asylland i Europa. Ali fikk ny identitet i form av et norsk pass. Den første tiden i Norge bærer preg av opplevd assimileringstrykk: «Folk var mye mer reservert. Det er det jeg sa til deg, glem alt du har, du er i en ny verden.» Ali bosatte seg i et land hvor identifikasjonsgrunnlaget, som er basisen for hans sosiale identitet, er et annet. Han tilpasset seg motvillig den tilbaketrukne væremåten han opplever som norsk. Den unge gutten opplevde prosessen som selvutslettende, i den betydning at den tilegnede sosiale identiteten går på bekostning av «alt du har».

Forskjellige kontekster etterspør forskjellige væremåter. Overgangen fra én region til en annen fører gjerne til endringer i sosial identitet. Innvandrere kan, som vi har sett, velge å holde fast ved forestillingen om en grunnleggende, etnisk identitet, men samtidig identifisere seg med det nye samfunnet. Dette siste innebærer justering av væremåter i tråd med det nye omkringliggende.

Ved ankomst møter man samfunnet på forskjellige nivåer. Eksempelene over beskriver møter på det hverdagslige, relasjonelle plan. Interaksjon i hverdagen preges gjerne av ambivalens og forhandlinger. Til tross for tilslutning til norske væremåter, forblir informantene i en annen etnisk kategori. Den neste delen handler om den norske kategoriens tenkte innhold og grenser.

4.4.1 Norskhet

Kamal flyktet ved borgerkrigens frembrudd i hjemlandet i Øst-Afrika. Han kom til Norge som 8-åring, sammen med storesøsteren og ektemannen hennes. Kamal har

bodd i Norge – hos søsteren, på diverse barnevernsinstitusjoner og på gaten – i overkant av 20 år.

Jeg føler at jeg er norsk, men jeg aksepterer veldig godt, og jeg vet veldig godt, jeg står midt i. Jeg er ikke norsk, ja, original norsk. Men jeg kan bli mer norsk enn dere norske noen ganger. Det har jeg sett sjøl. Men det er liksom at (...) for det så er jeg ikke norsk da, selv om jeg kan være det, så er ikke jeg norsk. Så, det er noe menneskelig: vi, de der (Kamal).

Kamal føler seg norsk, men aksepterer den ambivalente mellomposisjonen, uten håp om å kunne bli «original norsk». Han forklarer situasjonen med et grunnleggende sosiologisk poeng. Et samfunn består av inn- og utgrupper – «vi, de der». Dette resonnementet ligner ovennevnte Binyams. Når alt kommer til alt «teller ikke» tilhørighet og norske væremåter. Ingen av de to kan bli fullt ut norske. Med påstanden om at han «kan bli mer norsk enn dere norske noen ganger» tilfører imidlertid Kamal noe nytt til diskusjonen. Norskhet er en aktivitet Kamal behersker godt:

Jeg har gjort mer enn norske som er på min egen alder. Har gjort ting i Norge liksom. Kulturelt sett så har jeg prøvd det fra første dagen, å bli kjent med den norske kulturen. Og det første jeg lærte med norske kultur er at dem har veldig stor respekt for norske fjell, daler. Og det er ting som jeg også har lært fra [folkeslag] i min barndom. Vil du bli kjent med mennesker, bli kjent med dems natur. Når jeg i dag ser en utlending som er født her i Norge, eller som har vært lenge her i Norge, og som aldri har erfart hyttetur (...) hvorfor det? Jo, fordi at faren og moren har ikke vært sjøl, ut på tur, opp til Sognsvann eller Maridalen en vinterdag, eller har ikke sittet der og drukket en kakao i kulda liksom.

Nordmannen, og med ham den norske folkesjelen, er å finne i den unike norske naturen. Ifølge Nina Witoszek (2011) er naturen, slik den «stiger frem» i alt fra norrøn mytologi til blankpolerte turistbrosjyrer, et kjerneelement i den nasjonale identitetsbyggingen. For Kamal er «en kakao i kulda» ikke bare synonymt med det norske, men et potensielt integreringspolitisk tiltak: «Hvis jeg skulle gjøre noe med asylmottakerne og sånn, da hadde jeg blanda inn det norske friluftslivet, eller den norske turistforeninga eller noe sånn. Tatt dem med ut på fjellene, jakta noe (...)». Disse utsagnene sier mye om hva Kamal fyller den norske kategorien med. Han omfavner det som oppleves som norsk, uten at det resulterer i en helhetlig, norsk identitet.

Kamals kjennskap til norsk natur, og derigjennom norsk kultur, svarer til hans praktiske tilnærming til den etnisk norske identiteten. Identifikasjonen er prosessuell, ikke statisk (Jenkins, 1997). På den annen side må kraften i ekstern kategorisering ikke undervurderes. Man kan bedrive intern identifisering, men likevel ende opp på utsiden av det man identifiserer seg med. Dette fremstår som Kamals problem:

Men å være norsk, det er ikke bare å ha blå øyner, det der er bare en visuell, sånn synsgodkjenning da, av å være norsk. Når du har blå øyne og er blond og lys i huden, da er det bare visuelt. Men hvor mye norsk er han?

En blek, blond og blåøyd gutt havner i kategorien norsk, uavhengig av turer i skogen. Kamal, på sin side, forblir utlending, uavhengig av at «han har gjort mer enn norske». De norske forblir norske, i kraft av ensidige, visuelle kriterier. Den permanent smale definisjonen av norskhet rammer den turglade innvandrereren.

Informantene oppgir en rekke gode grunner for å «elske Norge», enten det er snakk om naturen, sivilsamfunnet eller systemet. Yassin beskriver overgangen fra det krigsrammede hjemlandet til fredelige Norge: «Det var liksom så positivt da, så jeg tenkte: wow, her var det sånn helt fritt, så fint, seriøst. System, organisasjon, hyggelige mennesker, ikke sant, gratis skole, helse, alt». Opphavs- og ankomstlandet beskrives som homologiske motsetninger (Sayad, 2004). Yassin går fra tvang til frihet, fra kaos til orden, fra ingenting til alt.

For rusmiddelmissbrukere er takhøyden i det norske samfunn ekstra kjærkommen. Dersom Karim fortsatt hadde «bodd i hjemlandet, så tror jeg jeg hadde hatt det helvete, skjønner du? Norge er jo et bra land, har hjulpet meg for å si det sånn. Blir behandla bra. Selv om du er narkoman her da, så får du respekt». Norge fremstår som en oase for flyktninger og vanskeligstilte. Frihet, velferd, toleranse og likhet utgjør hjørnesteinene i dette byggverket. Tilgangen til disse godene er imidlertid ikke ubetinget, men beror på velfungerende relasjoner på flere nivåer.

For Ikar spiller kjennskap til språket og gode venner en viktig rolle for identifikasjonen med det norske. Disse elementene, eller praksisformene, gjør ham «nesten norsk». Tariq beskriver på mange måter det motsatte hendelsesforløpet. Han mangler en sentral identifikasjonskomponent:

Jeg blir kjent med noen jenter, dem har venner, men ellers har jeg ikke én god venn som er norsk – jeg kan ringe han, han kan komme og besøke meg eller (...) nei, det har aldri skjedd meg. Heller ikke når jeg var på jobb.

Tariq dro fra hjemlandet i Nord-Afrika da han var 20 år gammel. Han har gode minner fra oppveksten, men lot seg lokke til Europa fordi han ville se og oppleve «*det samme som andre*». Han ankom Norge sammen med en norsk jente som senere ble hans kone. Ekteskapet ble oppløst etter noen år, og livet i etterkant har vært preget av ensomhet for Tariq. Nå angrer han på utreisen.

Tariq karakteriserer seg konsekvent som «*outsider*». Han står utenfor arbeidsmarkedet, med lite eller ingen støtte fra det offentlige. Som det fremgår av sitatet over gjør utenforskapet seg også gjeldende på det hverdagslige, relasjonelle plan. I fraværet av en eneste «*god venn som er norsk*» blir identifikasjonen med det norske samfunn tynnslikt. Tariq presiserer: «*(...) derfor skal jeg ikke lyve for deg og si: ja, jeg ser på meg selv som norsk*». Sosialt nettverk blir et imperativ for opplevelsen av norskhet. Konfrontert med vedvarende utenforskap kan den ekskluderte vende blikket mot det som oppleves som opprinnelige væremåter. Tariq setter ord på noe som ligner en kulturkamp. Han savner halal, Eid og Ramadan, samtidig som han understreker at «*nordmenn gjør ikke sånn*». Savnet etter «*min tradisjon*» underbygger skillet mellom ham og det norske. Tariq har gått i moské i Oslo, men antyder at møtet med sitt eget, religiøse folk var ubehagelig. Dette skyldes trolig tilhørighet til «*det [rus]miljøet folk ikke vil se deg i*». Dersom orienteringen mot eget miljø hadde vært vellykket, ville Tariq lyktes i å distansere seg ytterligere fra det «*nordmenn gjør*». Dette er uttrykk for en separasjonsstrategi (Berry, 2001). Når tilbakevendingen mislykkes, står den intervjuede tilbake som marginalisert. Som innvandrer og rusmiddelmisbruker erfarer Tariq et «*dobbelt tap*» (Larsen, 1992).

Hittil har den norske kategorien blitt fylt med uformelle bestanddeler; språk, venner, kjærlighet til naturen og landet. Tilhørighet til nasjonen har selvsagt også en formell side. Amir, som flyktet fra krig i Midtøsten og kom til Norge for 24 år siden, fanger spenningen mellom uformell aksept og formelle krav:

TA: *Hva vil det si å være norsk? Altså, hva vil det si for deg å være norsk?*

Amir: *Hva mener du?*

TA: *Nei, fordi (...)*

Amir: Alle kjenner meg! Jeg trenger ikke spørre noen. Ingen kommer og spør, bare når jeg går i banken og tar ut penger.

Etter mange år i Norge er Amir blitt rik på sosial kapital. Han behøver ikke å bevise sin tilhørighet for noen, bortsett fra når han «går i banken». Det er her Amir får et forklaringsproblem. Han har bodd i «*hele Europa*», men slår fast at Norge er «*det eneste landet som jeg har bodd i lenge*». Til tross for dette har han tilsynelatende fortsatt uavklart status: «*Men nå, jeg vet ikke hva jeg er egentlig. Asylsøker, norsk? De sier du er norsk, fordi du har bodd her lenge (...)*».

Binyam, som er den andre i datamaterialet med uavklart status, er tilbakeholden på dette punktet. Han kan ha gode grunner for nettopp det. Oppholdstillatelse, eller i beste fall statsborgerskap, er en ettertraktet ressurs, av typen som stratifiserer et multietnisk samfunn. Ifølge Binyam hevder Utlendingsdirektoratet at han «*er ute av systemet*» på grunn av en dom. Han har med andre ord ikke lovlig opphold i Norge. Dermed innskrenkes handlingsrommet. Minoritetsgrupper opererer innenfor majoritetsgruppens rammeverk, med dets statushierarkier, institusjoner og krav (Barth, 1969). Man kan slik sett si at deres handlingsrom er innskrenket i utgangspunktet. Når enkeltpersoner med minoritetsstatus ikke imøtekommer de dominerende institusjoners krav, som i tilfellet med Binyam, opprettholdes avstanden til (formell) norskhet. Det hører med til historien at Binyam betrakter statsborgerskap som en ufullstendig bekreftelse av tilhørighet. Dersom han skulle få «*papirer*» vil det ikke rokke ved hans grunnleggende, etniske identitet. Yassin, som har papirene i orden, gir uttrykk for det samme:

Men de fleste ville jo kalt meg norsk da, fordi jeg har norsk pass (...) kamerater sier til meg: altså, du er norsk, du er norsk nå. Vi fleiper mye med det: fy faen, du er norsk. Jeg er innvandrer, jeg bor her. Ja vel, jeg må være det [norsk]. Men jeg har [opphavsland] pass også, samtidig. Jeg respekterer nordmenn og sånn, men jeg føler meg ikke norsk ass.

Med Kamals ord kan vi si at statsborgerskap fungerer som en form for «*synsgodkjenning*». Det er de underliggende, uformelle reglene som har reell betydning for etnisk identifikasjon.

Som brukere av illegale rusmidler lever samtlige av informantene på kant med det formelle lovverket. Når de snakker om å etterfølge «*normale, norske regler*» er det

stort sett sosiale normer det er snakk om. Yassin, som slo seg på brystet og erklærte seg ikke-norsk, vektlegger også disse, om enn med modifikasjoner:

Men, selvfølgelig følger jeg reglene. Søstera mi har sånn tradisjon, liksom, de har juletre, barna har juletre, vi går på 17. mai og alt det der. Det respekterer vi selvfølgelig, men vi må ikke glemme hvor vi er fra også, og tradisjon, kulturen vår også.

Yassin henviser til deltakelse i det sivile samfunn, slik Marianne Gullestad (2002) forstår termen. Hun betrakter det ikke som et avgrensbart, analytisk begrep, men som en «overskrift som leder tanken og følsomheten i bestemte retninger, nemlig mot hverdagspraksiser, forestillinger, verdier, uformelle regler, sed og skikk» (Gullestad, 2002:62). Det sivile samfunn viser i så henseende til ulike aktiviteter på det relasjonelle plan. Det å plassere et grantre i stuen ved juletider manifesterer deltakelse i det norske sivilsamfunnet. Det samme gjelder deltakelse i forskjellige aktiviteter på den potente nasjonaldagen. Heri ligger det et integreringspotensiale.

Youssouf er født og oppvokst i Nord-Afrika, men har ikke bodd der på nesten 40 år. Som 16-åring dro han til et europeisk land for å skaffe seg utdanning og arbeidserfaring. Her traff han en skandinavisk jente som lokket ham nordover. Etter bruddet med henne dro Youssouf alene til Norge i 1996 og har bodd her siden. Han vektlegger verdier, sed og skikk som premiss for vellykket inklusjon i Norge:

Jeg har aldri opplevd noen ting negativt for at jeg er solbrent [mørkudet] eller noe. Det avhenger av hvordan man er selv, som person. Om man er norsk, hvit eller svart eller noen ting, man har en bra holdning, høflig, holder seg i køen, avbryter ikke.

Hudfargen kan brukes mot deg. Ved å te seg som et fullverdig medlem av sivilsamfunnet kan man ifølge Youssouf motvirke dette.

Nina Witoszek (2009) sammenligner den norske drømmen med dens mektige amerikanske motpart. Der den amerikanske drømmen bygger på forestillingen om ubegrensede muligheter, «handler den norske drømmen om en verden med grenser og utilstrekkeligheter som fremhever middelmådighetens milde despoti (...)» (Witoszek, 2009:11). Det dristige møter det trygge. Herunder følger Kamals frieri til den norske middelmådigheten:

Ola Nordmann går på jobben, kommer tilbake fra jobben, går hjem, steker seg et par fiskepinner eller et par poteter, spiser og leser avisa, tar en kopp kaffe, går ut en tur med hunden eller går en luftetur, kommer tilbake, ser nyhetene og leser en bok, etterpå sover, neste dag går på jobb. Ikke sant. Går ikke ut og tror at han fortsatt er i Afrika eller i Afghanistan eller i Pakistan eller (...) står på gata, fram og tilbake. Og så neste dag tester dem hasj og marihuana (...).

I forhold til et liv «på gata» med «hasj og marihuana» og det som verre er, er den norske drømmen ideell. Det dristige møter det trygge. Informantene i denne rapporten levde dristige liv, men aspirerte mot Ola Nordmanns «A4-liv».

4.5 Refleksjoner

Ifølge Adil er vi «(...) av støv alle sammen». Under slike forhold har etniske identiteter forsvinnende sosial relevans (Jenkins, 1997). Den verdenen informantene beskriver er imidlertid en annen. Individuer lar seg innordne i grupper på bakgrunn av sine respektive røtter. Skiller trekkes mellom norske, nesten-norske og ikke-norske, hvorav informantene utelukkende plasserer seg i de to sistnevnte kategoriene.

Konfrontasjoner med norske eller norskhet kan resultere i defineringsbehov blant innvandrere (Prieur, 2004). Det er i møter med andre man blir seg selv lik. Informantene forholder seg til det norske, enten det er snakk om væremåter eller emosjoner, men alltid med forbehold om at de «egentlig» er noe annet. Opplevde forskjeller, i form av hudfarge eller tradisjoner, gjør den tosidige identifikasjonen ambivalent. Noen føler seg norske, mens andre avviser denne tilknytningen kategorisk. Felles for dem alle er at de aldri kan bli «original norsk».

Eksemplene med bindestreksidentiteter og oppholdstillatelse synliggjør skillet mellom formell og reell identifikasjon (Jenkins, 1997). Den første formen viser til navnet (for eksempel norsk-pakistaner), mens den andre viser til de praktiske konsekvensene identifikasjonen får for hverdagslige erfaringer. Navn kan endres uten at erfaringer endres nevneverdig og vice versa. Når Yassin påpeker at bindestreksformer bare er «ord», er det dette han antyder. Den videre diskusjonen av det norske passets manglende evne til å gjøre nordmenn av folk, antyder noe av det samme. Formalia endrer ikke det faktum at Yassin dypest sett er fra et annet land med andre «tradisjoner».

Statusen som utlending, innvandrere eller fremmed må imidlertid også ses i sammenheng med påtvungne klassifikasjoner. Avvisninger og/eller moderate tilslutninger til norskhet henger sammen med «feil» hudfarge og manglende eiendomsforhold til nasjonen. På bakgrunn av en permanent smal definisjon av norskhet havner informantene konsekvent på utsiden. For å gjenta Binyam: «Uansett hvor mye jeg vil, jeg kan ikke bli deg». Informantene formidler forkjærlighet til det norske samfunn, men samtidig opplevelsen av vedvarende annerledeshet.

Opplevelser av norskhet spiller en rolle for identifikasjonen med det norske samfunn, men kan ikke sidestilles med tilhørighet. Informantene formidler forkjærlighet for det norske, sosial omgang med majoritetsbefolkningen, tilslutning til «norske» normer og væremåter. Bildet som tegnes i dette kapitlet er derfor todelt. Informantene forblir personer som kom utenfra, men med en betydelig tilknytning til det som er blitt «*som landet mitt nå*». Dette svarer til en integrasjonsstrategi (Berry, 2001).

5 Forklaringer på rusmiddelmissbruk

Du blir ødelagt mann, du blir borte (Ibrahim om heroinbruk)

5.1 Introduksjon

Jeg ble introdusert for Amir via en ansatt på et hospits. Vedkommende kunne fortelle at beboeren hadde en lang historie med narkotikabruk bak seg. Takket være legemiddelassistert rehabilitering (LAR) var de illegale rusmidlene erstattet med reseptbelagte medisiner. Amir ble oppfattet som en pliktoppfylgende LAR-pasient, med lite eller fraværende bruk av illegale rusmidler. Han var imidlertid svært dårlig og forlot sjelden hospitsrommet. Jeg måtte oppsøke ham der. Rommet, som befant seg i enden av en smal gang, var lite og sparsommelig innredet: en seng, en pinnestol, noen plastposer og litt klær i et hjørne¹⁶. Amir lå i sengen da jeg kom, men veltet seg raskt opp i sittestilling. Han hilste meg velkommen med et håndtrykk og et smil. Stemmen var lav og hes, preget av opphold i flere land. Jeg lukket døren og presenterte forskningsprosjektet. Han innledet praten med å vise meg to skadeskutte ben. Begge leggene var blå, på grensen til det svarte. Misfargingen skyldtes ikke sprøytestikk, men granatsplinter. Det virket som han ville at jeg skulle kjenne på de ødelagte beina, for derigjennom å få et bedre inntrykk av smertene han levde med, men jeg vegret meg. Amir prellet av død hud. Grunnet skadene benyttet han seg av smertestillende midler i opphavlandet. I Norge, som i hjemlandet, valgte han å ta medisineren i egne hender. Heroin ble det foretrukne bedøvelsesmidlet. Nå får han altså medisinen sin gjennom LAR. Fra innerlommen fisket han frem en pose full av piller. Her var både Subutex¹⁷ og dolcontin¹⁸. Han svelget en pille av sistnevnte type, lente seg tilbake og fortsatte den fragmenterte historiefortellingen. Amir var snakkesalig, men dyster. Ved flere

¹⁶ Feltobservasjoner den 15.09.11

¹⁷ (1)URL: Buprenorfin for substitusjonsbehandling ved opiatavhengighet

¹⁸ (2)URL: Morfinpreparat mot sterke smerter

anledninger uttrykte han et ønske om at livet skulle ta slutt. Han beskrev nær døden opplevelser med lengsel i stemmen. Mine moderate protester ble møtt med utsagn om at det var hans «rett» å velge døden over livet. Mot slutten av intervjuet ble samtalen noe lettere. Han reiste seg sakte opp og indikerte med det at praten var over. Jeg bestemte meg for å følge ham ut på gaten. Det viste seg at han hadde en avtale, og at den brå avslutningen var nødvendig og kalkulert. Hundre meter ned gaten, etter å ha passert en rekke nysgjerrige fotgjengere, møtte vi avtalen hans. Jeg håndhilste på den unge mannen uten å forklare hvem jeg var. Vedkommende lurte på om jeg ville være med å dele en «femmer». Amir smilte i bakgrunnen. Jeg takket pent nei og forlot de to ruskameratene.

Denne historien handler i første omgang om mørkeblå legger. Amir bretter opp buksebena og avdekker synlige tegn på traumatiske krigserfaringer og fysiske smerter. Rusmiddelbruket i Norge settes med det i et bestemt lys. Heroin blir et smertestillende alternativ for en såret migrant. Dette er et generelt poeng. Samtlige av de intervjuede har en migrasjonshistorie rusmiddelbruket kan forstås på bakgrunn av. Innvandrernes særegne erfaringer – opplevelser i opphavsland, (ut) reise, ankomst og tilpasning til Norge – kan gis forklaringskraft (Rahbæk m.fl., 2005). I fortsettelsen kalles dette migrasjonsspesifikke forklaringer på tungt rusmiddelbruk.

Historien fra hospitsrommet handler imidlertid om mer enn forklaringer. Amir formidler dyptgripende desperasjon. Dette er gjennomgående for de fleste fortellingene i kapitlet. De intervjuede forteller om traumer, uforløste forhåpninger, fysisk, psykisk og sosialt forfall. Noe gikk galt i innvandrernes liv. Jeg tolker dette «noe» som vendepunktet i fortellingene. Det tunge rusmiddelbruket blir forståelig når vendepunktet gripes.

Møtet med kameraten etter endt intervju formidler et tredje og siste poeng. Til tross for statlig finansiert Subutex benytter Amir seg av illegale rusmidler. En «femmer» betyr i dette tilfellet trolig 5 gram heroin. Under intervjuet kom Amir med følgende betraktning over statusen som LAR-pasient: «*De gir meg sånn medisin nå. Jeg bare sitter her (...) nå går jeg ut for å gjøre noe, får en dose og skyter. Livet går sånn. Jeg har ingenting å gjøre. Hva skal jeg gjøre?*». Amir kan bli sittende på rommet med de foreskrevne pillene for hånden, eller gå ut på gaten, skaffe seg en dose og injisere den. Han velger tilsynelatende det siste.

I en statusrapport oppgir 26 % av LAR-pasientene i Norge regelmessig bruk av øvrige rusmidler, mens 18 % oppgir sporadisk bruk (Waal m.fl., 2012). Disse anvender, i likhet med Amir, substitusjonslegemidler i kombinasjon med andre stoffer. Binyam, Tariq og Ibrahim, som er de tre andre LAR-pasientene i datamaterialet, snakker også om bruk av illegale rusmidler. De øvrige informantene befant seg på ulike stadier hva gjelder rusmiddelbruk. Adil og Nader var innlagt på avrusningsinstitusjon, uten tilgang til medikamenter. Sistnevnte skrev seg ut kort tid etter intervjuet fant sted. Kamal, Ahmed og Yassin var ute av rusmiddelmisbruket på intervjutidspunktet, men i varierende grad og varighet. Kamal hadde holdt seg borte fra tunge rusmidler noen dager, Ahmed noen uker, mens Yassin var den eneste i datamaterialet som fortalte om lengre avhold. Sistnevnte inntar imidlertid en nøktern posisjon: *«Jeg har vært nykter nå i to år snart, jeg er ikke i mål ennå. Om to-tre år, om fem år, jeg kan kalle meg nykter.»* Resten av de intervjuede var i en eller annen form for aktiv rus. Når jeg i dette kapitlet gjengir historiene til 13 rusmiddelmisbrukere, gjør jeg det med forbehold.

Det tunge rusmiddelbruket, som av de fleste oppfattes som ødeleggende, avkrever gode forklaringer. Subjektive forklaringer på tungt rusmiddelbruk er dette kapitlets hovedtematikk. De intervjuede tegner opp intrikate nett av årsakssammenhenger som leder frem til problembruk. Jeg har valgt å fremheve den enkeltes hovedforklaring; det punktet som gjennomgående omtales som den utløsende faktoren for det tunge rusmiddelbruket. Jeg starter med åtte såkalte migrasjonsspesifikke forklaringer, etterfulgt av fem forklaringer jeg har valgt å kalle allmenne.

5.2 Migrasjonsspesifikke forklaringer

I forrige kapitels beskrivelser av slitesterke røtter og vedvarende annerledeshet ligger det et enkelt, men viktig poeng. Immigranter er også emigranter (Sayad, 2004). Immigranten oppstår idet han krysser mottakerlandets grenser, mens utvandrerens, eller emigranten, oppstår idet han krysser opphavlandets grenser. Mellom disse to punktene ligger selve vandringen. Dersom forskeren, som representant for mottakerlandet, nøyer seg med perspektiver på innvandring til eget land, fanges kun den siste delen av prosessen. Studien blir ufullstendig, i den forstand at individet gis en kunstig omstart ved ankomst. Betegnelsen migrasjon forsøker å fange denne prosessen i sin helhet. De migrasjonsspesifikke forklaringene på rusmiddelmisbruk knytter an til forskjellige stadier i migrasjonsprosessen. Det pekes på hendelser i opphavlandet, under reisen eller etter ankomst.

5.2.1 Barnesoldaten

Psykisk rett og slett (Yassin)

Sammenhengen mellom vanskelig barndom og problematisk narkotikabruk er en veletablert «sannhet» (Snertingdal, 2010). Det er en allmenn risikofaktor for tungt rusmiddelbruk, samt en utbredt subjektiv forklaring på hvorfor ting gikk galt. Yassins historie om tapt barndom er ikke allmenn. Han ankom Norge «rett fra krigen» og innleder intervju samtalen slik:

Yassin: Det var etter krigen det begynte å skjære seg helt da. Da var det veldig vanskelig å leve det livet man ønsket seg. Skole og fremtid og alt det der. Det ble lagt i grus ikke sant, så måtte vi rømme og sånn da. Så var det sånn at de var kyniske, det var ikke nok soldater, så de brukte liksom barna til å kjempe krigen da, så var med og kjempet krigen jeg og (...)

TA: *Du var det?*

Yassin: Ja. Skutt to ganger. Én gang her [viser meg skuddsår i venstre skulder] og her [høyre side av mage].

Yassin viser meg synlige krigsskader fra tiden i hjemlandet, men uttrykker ingen behov for å stille de fysiske smertene. Han ble skutt i kraft av å være en samvittighetsfull barnesoldat: «Jeg var barnesoldat der ass, jeg har mye drap på samvittigheten, ikke sant. Jeg har drept en onkel, en far, en bror, en svoger (...)». Påtvunget rusmiddelbruk inngår i barnesoldatens fortelling. Han viser meg arr på underarmen og forteller at generalene «begynte å skjære huden og putte kokain der, så det var der jeg kom i kontakt med kokain da, første gang». Tvangsmedisineringen gjorde ham uredd og i stand til å ta liv som 13-åring. Skuddsårene og arrene vitner om kroppslige erfaringer med krig, utnyttelse og tungt rusmiddelbruk. Yassin presiserer at de sjelelige arrene stikker dypere enn de fysiske:

Men grunnen til at jeg rusa meg var mye på følelser, Thomas, det var mye følelser jeg rusa meg på. Alle de mennesker jeg har drept (...) familien jeg mista. Ikke sant, mye sårbarhet og, ja, savn, og i tillegg til det, ikke sant, mye frustrasjon og mye depresjon og mye angst. Så mye i hodet mitt skjønner du.

De påfølgende hendelsene – innvandringen og rusmiddelbruket i Norge – forstås naturlig nok i lys av erfaringene som barnesoldat. Yassin forteller om kokainbruk, pushing og omfattende fengselsopphold i Norge. Den problemfylte overgangen til det norske samfunnet tilskrives oppveksten som kriger:

Der fikk jeg mye psykologer og DPS¹⁹ og psykiatri og alt det der og (...) så begynte å gå på skole, ikke sant, og, ja hva skal jeg si, ble ikke liksom klassens beste da, men den mest voldelige da. Ukonsentrert og klarer ikke å sitte i et klasserom, for mye armer og bein da. Kom i dårlig miljø, ruse meg sakte men sikkert, ikke sant. Jeg kom fra et krigsland ikke sant, der jeg hadde kontrollen i hånda da ikke sant. Så kommer jeg til et land der systemet og alt det der og sånn, og da skjer det ikke noe oppi hodet vet du.

Ifølge Yassin var hodet fullt av vonde minner ved ankomst. Personer han drepte som 13-åring hjemsøker ham i drømmer og utgjør varige «arr i livet». Informantens og forskerens barndom representerer to diametralt forskjellige verdener, der førstnevntes verden baner vei for rusmiddelbruk og kriminalitet. Selvmedisineringsbehovet vokser naturlig ut av tapt barndom, som en selvforklarende konsekvens av dyptgripende, psykiske belastninger. Når jeg mer eller mindre direkte ber om årsaker til rusmiddelmisbruket i Norge svarer han kontant «det som skjedde i [hjemland]». Det sier seg vel mer eller mindre selv. Yassin har tatt liv mot sin barnlige vilje.

5.2.2 Smertestillende

Én dag, smertene blir så sterke, jeg går rett på den medisinen, den dopen (Amir)

Jeg har allerede vært inne på Amirs historie. Den dreier seg om synlige krigsskader og medisinering av disse. Tre av informantene innledet intervjuet med å vise meg synlige tegn på krigserfaringer. Amir er den eneste av disse som vektlegger det fysiske aspektet ved skaden, som angivelig stammer fra krigen i hjemlandet: «En gang i fjellet, jeg fikk granat, så magen min og beina og (...) jeg kunne ikke gå. Men der finnes ikke et sånt sykehus eller sånn, finnes bare opium eller røyk. Det er derfor jeg tok opium».

¹⁹ Distriktpsikiatrisk senter

Mangelen på kvalifisert sykehusbehandling gjorde at Amir tok saken i egne hender. Han forteller om selvmedisinering i ordets enkle forstand. Hendelsen i opphavslandet beskrives som startskuddet for rusmiddelbruket. Selvmedisineringen fortsetter imidlertid i Norge. På politiets spørsmål om hvorfor han bruker illegale rusmidler svarer han: «Fordi jeg blir syk igjen. Legene hjelper ikke, når man går og snakker, de kaster meg ut. Hva dere tenker? Jeg går ikke hos lege. Jeg sa til dem: jeg går på gata og kjøper. Det er bedre». Bakgrunnen for denne legeskepsisen kommer til uttrykk i historien om det første møtet med en norsk lege: «(...) og han gav meg først nozinan²⁰. Nozinan det er for psykopater. Når jeg spiser blir jeg sånn [gestikulerer bedøvet]». Legens diagnostisering faller ikke i smak. Amir spør: «Tror du at jeg er psykopat? Jeg er ikke syk, jeg har ikke psykiske problem». I dette utsagnet avgrenser Amir forklaringen sin. Han tar avstand fra medisinering av tanke- og følelsesliv.

Amirs snakk om rusmidler er av det rent fysiske slaget. Dette bildet kompliseres imidlertid av en rekke utsagn om døden. Han er selverklært suicidal: «Jeg er sliten utvendig vet du, jeg vil ikke leve. Når jeg får mulighet, første tiden, jeg gjør selvmord. Jeg er suicidal, de kaller meg suicidal». Mot slutten av intervjuet forteller han om et selvmordsforsøk som ble spolert av en forbi passerende. Det kan slik sett virke som han anerkjenner psykiske problemer. I sitatet over vektlegger han like fullt utvendig slitasje. Det kroppslige medisiningsbehovet slår over i sterk, fysisk avhengighet, noe denne historien om intramuskulære injeksjoner illustrerer:

Amir: *Abstinensene er veldig dårlig. Når jeg får abstinenser, ingenting jeg tåler. Foran politiet, mange ganger skjedd at jeg gikk og (...) satt midt på gata. Du vet, over klærne, bare skyter [injiserer heroin] sånn.*

TA: *Rett i låret?*

Amir: *Over klærne. Jeg har ikke lyst mer, jeg venter ikke på årene eller noen ting, jeg skyter.*

²⁰ (3)URL: Nozinan er et antipsykotikum. Indikasjoner for bruk er «schizofreni, akutte forbigående psykoser og paranoide tilstander»

5.2.3 Den ufrivillige reisen

Det går ikke opp liksom at vi er på vei, vi flykter, vi reiser, ikke sant (Ahmed)

Der Yassin og Amirs forklaring knytter an til opprivende opplevelser forut for utreise, forstår Ahmed rusmiddelbruket i lys av selve reisen og usikkerheten knyttet til denne. Ahmed formidler en opplevelse av fortrenget subjektivitet, tapt autonomi og rotløshet. Som flyktning blir han fratatt muligheten til å være en aktiv, handlende agent: «*Man møter jo ting som det kommer, uten å ha planlagt*». Han beskriver en oppstykket reise, akkompagnert av fjerne slektninger. Verst av alt er uvissheten:

Det var selvfølgelig ubehagelig, det er liksom uforklarlig når man reiser ufrivillig sammen med noen man ikke kjenner. At alt var planlagt, men jeg var siste som fikk vite, alle ungene var siste som fikk vite (...) det var veldig merkelig, jeg syntes det var veldig vanskelig. Jeg tror, dagen i dag, jeg spør meg ofte sjøl, eller jeg tenker på det som en påminnelse da, når ting er vanskelig, at enhver hendelse har sin start eller opprinnelse. Så hvis man går gjennom steg for steg, at man kan forstå hele problemet. Ofte da, når jeg begynte å bruke hard rus, det var på grunn av sånne ting som plagde meg og sånt, reisen, frykten for å miste kontakten med familien og sånn.

Ahmeds forklaring er av det eksplisitte slaget. Enhver hendelse, så også «*hardt*» rusmiddelbruk, har sin opprinnelse. Informanten sporer «*starten*» tilbake til det han kaller «*innvandrerreisen*», samt frykten for å ha mistet familien. Reisen fremstilles som oppstykket og uoversiktlig, med mellomstasjoner hvor flyktningen etablerer seg, for så å bryte opp. Ahmed hentes hit og dit:

Vi var i Egypt i tre og et halvt år. Begynte å prate arabisk flytende (...) og så plutselig skjer det en ny ting, vi må pakke og vi må dra. Så trodde jeg da, jeg har fortsatt bildet i hodet, at vi skal til Canada, fordi det var hovedplanen. Først til Hellas, der vi er rundt to uker, og deretter kom vi til Moskva der vi er tre måneder, så kom vi til Finland (...) begynnelsen, da vi var asylsøkere, og trodde vi skulle bli der da, men så kom [slektning] og henta oss til Norge.

Valg tas på tross av det informanten «*trodde*» og før han «*visste ordet av det*». Heri ligger informantens tapte autonomi. I tillegg går barndommen tapt, på reisen som gjorde ham «*voksen i løpet av natta*». Fulgt av perifere slektninger, som istedenfor å erstatte foreldrene bidrar til ytterligere psykiske belastninger, utvikler Ahmed selverklærte, migrasjonsspesifikke medisineringsbehov:

Jeg tror det er derfor jeg starta med litt rus og sånt. Fordi, alle vet jo det, folk som ruser seg, det er fordi de prøver å flykte fra virkeligheten eller realiteten, men jeg ville bare flykte fra tankekjøret liksom. Å bli påminna (...) de gangene jeg spurte meg hvordan far eller mor har det, eller de gangene jeg savna, eller de gangene jeg lurte på om det er virkelig ikke sant. Det var veldig plagsomt, jeg måtte bare finne noe som kunne slå meg på en måte, sønder og sammen. Jeg trodde alkohol gjorde det i begynnelsen, men det gikk jo videre til piller. Det beste jeg visste når jeg hadde de tankekjørene, ting som kunne få meg til å kollapse, fordi visse tanker og følelser var så sterke at det var ubehagelig, og da var det deilig å bli bevisstløs en stund, og liksom ikke føle noe.

Savnet etter foreldrene og den uvirkelige flukten kulminerer i det informanten omtaler som tankekjør. Det er her rusens funksjon som bedøvelse kommer inn. Flukten fortsetter i Norge i dobbel forstand. For det første flykter han fra reserveforeldrene. For det andre representerer rusen en særegen fluktvei. Veien går via alkohol, amfetamin og piller til heroin. Han beskriver heroindebuten på følgende måte:

Første trekket, jeg bare spydde, men jeg ble veldig stein. Og det var så deilig. Det er liksom sånn som å drikke og ta to valium, bare jeg tok ett trekk. Avslappende og konge, rolig, ikke noe tankekjør, klar samtidig. Det frista selvfølgelig, det første kicket, jeg kommer aldri til å glemme det

Rusen «slår ut» og erstatter de psykiske migrasjonsbelastningene. Abstinenser, som fremstilles som konkrete og lettere å takle enn tankekjøret, virker adspredende. Den rusmiddelavhengige Ahmed følger i kjølvannet av «denne flyktningreisen, eller ja, innvandrerreisen».

5.2.4 Overgangssmerter

Glem alt du har, du er i en ny verden (Ali)

Alis forklaring dreies rundt ideen om smeltingen. Som vist tidligere knytter Berry (2001) forestillingen om smeltingen sammen med ideen om assimilering. Opphavs-kulturen oppfres til fordel for interaksjon med majoritetsbefolkningen. Det er dette som kommer til uttrykk i Alis beskrivelse av flukten fra opphavslandet: «Det var fint helt til jeg måtte flykte liksom. Det er ikke noe kult å, liksom, begynne å beine fra et liv. Eneste du kjenner, språk og kultur og alt. Du må flykte for livet faktisk,

ikke sant?» Ali flykter både for og fra livet. I intervjuet er det flukten fra livet som ilegges forklaringskraft. Han forteller ikke utelukkende om tilpasningspress i Norge, men om en form for selvutslettelse: «Ja, glem (...) hva heter det, primær oppførsel, som du er lært opp med. Glem det for et sekund. Du skal lære, jeg vet da faen jeg (...) glem det». Det er i overgangen mellom det han kaller primæroppførsel og det jeg kaller sekundæroppførsel problemene oppstår. Det er i dette vakuuget kommunikasjonen og forståelsen forvirrer:

(...) og aggresjon og litt frustrasjon for å ikke kunne tilpasse seg helt riktig da, alt det der. Spilte en stor rolle i utvikling av person som jeg er i dag. Det er faktisk at faktorene i livet ditt, hvordan du vokser opp, miljøet rundt deg, om du blir akseptert, om du ikke blir akseptert, om du får kommunikasjon, forståelse, alt det der.

Ali velger å vektlegge refleksjoner av denne typen for å forklare den «*person som jeg er i dag*». Jeg traff ham blant annet på Plata ved Sentralbanestasjonen om natten. Dette møtet, samt det uttalte amfetaminbruket, ble forsøkt forklart i intervjuet. Han snakket varmt om det tilbaketragte, og tilsvarende nedsettende om fornorskingspresset. Det som møtte ham i Norge var «*kjedsomheten*» og følelsen av å «*ikke kunne kommunisere ordentlig, med medfødt språk og uttrykk og kroppsspråk*». Aggresjon og konflikter følger opplevd annerledeshet og manglende aksept. Statusen som synlig minoritet, på siden av den norske normaliteten, blir en medvirkende årsak til tungt rusmiddelbruk (Rahbæk m.fl., 2005).

5.2.5 Isolasjon

Hadde faktisk ikke mye livslyst (Ibrahim)

Ibrahim flykter fra hjemlandet, blir skilt fra sin kone og ankommer Norge alene. Den første tiden i Oslo beskrives som en «*vanskelig periode i livet*», preget av dobbeltsidig hjemløshet. For det første har han ikke familien ved sin side, noe som baner vei for uttalt resignasjon: «*Brydde meg ikke så mye. Tenkte, om jeg overlever eller ikke, hva skal jeg tape? Det var ingenting*». For det andre plasserer han seg på siden av det nye, norske fellesskapet:

TA: Du sa tidligere at når du kom til Norge så følte du deg som en outsider, eller du brukte det ordet, outsider.

Ibrahim: *Jeg var det, ikke bare at jeg følte, men det var sånn situasjon. Alene, helt alene.*

Isolasjonen beskrives som reell, men knyttes like fullt til følelseslivet. Informanten «hadde det ikke bra i hodet», noe som forhindret samfunnsdeltakelse. Heroin fyller herunder en bestemt funksjon for den nyankomne. I motsetning til hasj, som fungerer bra dersom «du har det bra i livet», istandsetter heroin ham til et liv i ensomhet: «Men med heroin, det var noe annet. Man trenger ikke være sosial eller har ikke behov, det demper følelser. Man kan sitte i et rom alene, trenger ikke folk rundt seg (...) som medisin på en måte». Det er noe besynderlig attraktivt med heroinrusen. Heroinbruken både reflekterer og underbygger informantens livssituasjon. Rusmidlet fungerer som en substitutt for kontakt med omverdenen (Svensson, 2007). Det hører med til historien at Ibrahim prøvde «alt» av rusmidler i hjemlandet. Han nevner endog eksperimentelt bruk av nettopp heroin. Rusmidler fremstår derfor som nærliggende alternativer i møte med isolasjon og prøvelser. Han trekker imidlertid et skille mellom tidligere bruk og det eskalerende rusmiddelbruket i Norge. Dette knyttes til nettopp livssituasjonen. Under ideelle forhold nyter informanten rusmidler, mens han under de ovennevnte forholdene misbruker dem:

Men på den tida hadde jeg full kontroll over [rusmiddelbruket]. Når jeg fikk barn og sånn, da slutta jeg av helt med det livet. Men her i Norge da, ja det var flere episoder når jeg havnet på ambulanse rett og slett, reddet livet.

Ibrahim refererer til flere overdosetilfeller grunnet det han kaller «uforsiktighet». Grenseoppgangen mellom uforsiktighet og resignasjon er utydlig. Ibrahim omtaler ikke mannen i ambulansen primært som et heroinoffer, men som en isolert innvandrer. Det tunge rusmiddelbruket blir en overlevelsesstrategi: «Overlevde på den måten, rett og slett».

5.2.6 Predisponert

Jeg hadde det som skal til for å bli narkoman da (Nader)

Naders livshistorie skiller seg fra de andres. Han forteller en relativt smertefri migrasjonshistorie. Til tross for uttalt heroinavhengighet plasserer han seg selv på siden av rusmiljøet, i kraft av plettfritt rulleblad, egen bolig og legale inntektskilder. Han reflekterer over de andres skjebne:

Det er mange av de utlendingene der ute som sliter med å få hjelp, altså jeg vil ikke beskyldre det norske samfunnet, fordi de er late selv da. Hvis man er flink til å lære norsk (...) men det er også vanskelig, fordi når du ikke har noe håp om å kunne få oppholdstillatelse i Norge, da driter du i det, da vil du ikke lære norsk liksom. Og det er de karene, de gutta der som begynner å selge stoff og står der på gata. Jeg tror faktisk 90 % av dem ikke har oppholdstillatelse og sånn. Det er sånne illegale innvandrere i Norge da.

Nader veksler mellom individuelle og strukturelle forklaringer på innvandreres deltakelse i rusmiljøet. De «late» utlendingene som ikke lærer seg norsk er i Naders øyne mennesker uten håp om oppholdstillatelse. Dette gjelder altså brorparten av dem man ser «der på gata». Denne redegjørelsen ligger fjernt fra Naders forklaring på eget rusmiddelbruk, noe som kommer til uttrykk i dette utsagnet:

De som ikke har sånn der arbeidstillatelse, eller sånn oppholdstillatelse, og de bor illegalt i Norge, det er veldig stor forskjell mellom dem og en som har studert her og har vært en del av samfunnet hele veien, inntil han begynte å bruke den heroinen. Jeg har aldri solgt narkotika, aldri. Jeg er misbruker, og jeg har bare kjøpt, jeg har gitt penger, og de pengene har jeg jobba for, hver eneste krone har jeg jobba for i Norge, har betalt skatt, alt det der. Jeg har aldri fått sosialhjelp.

Man kan spørre seg hvorfor en velintegret person som Nader bruker lønnen sin på heroin. Til tross for gode kår i hjemlandet hadde han «det som skal til for å bli narkoman da». Tillærte rusmiddelvaner følger ham til Norge (Room, 2005). Av dem som forteller om rusmiddelbruk forut for ankomst, er det Ibrahim, Yassin, Amir og Nader som beskriver bruk av de tunge rusmidlene. Ibrahim brukte som sagt «alt» av rusmidler i hjemlandet, men med andre forutsetninger og bedre utfall enn hva som var tilfelle i Norge. Yassin ble tvangsmedisinert av «kyniske generaler», men vektlegger de følelsesmessige belastningene over tidligere inntak av kokain i sin forklaring. Amir forklarer både rusmiddeldebut i hjemland og fortsatt rusmiddelbruk i Norge med utgangspunkt i fysiske smerter. Nader er den eneste i datamaterialet som iletter tidligere rusmiddelbruk forklaringskraft. Tillærte rusmiddelvaner predisponerer ham for et liv som rusmiddelavhengig i ankomstlandet. De opphører ikke, men tar nye, problematiske former.

Lee Robins' (1973) studie av hjemvendte Vietnam-soldater viser hvordan dramatiske endringer i kontekst kan få følger for inntak og avhengighet av rusmidler. Mens hele 20 % av utvalget av amerikanske soldater rapporterte

heroinavhengighet i Vietnam, oppgav kun 1 % avhengighetsproblematikk etter retur til USA. For Nader går altså utviklingen motsatt vei. Det lystbetonte rusmiddelbruket i opphavslandet intensiveres og forverres i det nye hjemlandet. Den tidlige rusmiddeldebuten beskrives som et sluttresultat av tilgjengelighet, sosialisering og konformitetstendenser:

Men grunnen til at jeg begynte med narkotika var at vennene mine, de fleste av dem, da jeg var i 16–17-årsalderen, de fleste syntes at det var gøy å bruke hasj eller sånn liksom. Og jeg er veldig sånn der, jeg er med på alt, jeg liker å bli likt av alle liksom.

Sammen med vennegjengen eksperimenterer informanten med hasj, råopium og heroin. Råopium blir det foretrukne rusmidlet. Han forteller hvordan narkotika blir «(...) en del av selvtilliten da. Jeg begynte å bruke narkotika før jeg ble kjent med meg selv, og det har blitt en del av livet mitt. Uten det føler jeg at det er noe som mangler liksom». Grunnlaget legges altså tidlig i livet, før informanten ble kjent med seg selv. I Naders fortelling gis rusmiddelbruket en sosial funksjon. Som kilde til selvtillit inngår rusen, som relasjonsforsterkning, i det sosiale samspillet med venner (Kristiansen, 2000). I tillegg til vennenes innflytelse trekker Nader inn farens opiumsøyking som potensiell forklaringsvariabel:

Faren min hadde også problemer med rus. Så, jeg vil ikke bruke det som unnskyldning, fordi pappa har vært veldig grei hele tiden, men grunnen til at jeg begynte veldig lett å bruke narkotika, uten å tenke litt langsiktig, var at faren min brukte hjemme.

Både venner og familie trekker altså Nader i samme retning. De ulike rusopplevelsene i hjemlandet beskrives som «veldig gøy» eller «veldig deilig», men baner vei for det påfølgende, problematiske rusmiddelbruket i Norge. I likhet med Ibrahim var Nader tilsynelatende «aldri hekta på noe spesielt, før jeg kom til Norge». Hvordan forklarer han så overgangen fra rusmiddelbruk til problembruk? I motsetning til Ibrahim fremstiller Nader overgangen til det norske samfunn som ukomplisert. Av alle migrasjonshistoriene jeg hørte, er Naders den tydeligste suksesshistorien. Han beskriver Norge som «(...) det samfunnet jeg hadde drømt om. Friheten, ha det bra, lev som du vil, bare ikke skad de andre liksom». I det nye samfunnet tilegner informanten seg språket, utdanning og jobb. Etter to gode år får imidlertid Nader tak i råopium. Han beskriver hendelsen i relativt tilfeldige

termer, som et valg basert på gode rusopplevelser i hjemlandet. Overgangen til det langt farligere heroinet beskrives som et resultat av råopiumsmangel:

Men, etter halvannet år her i Oslo, som jeg bruker råopium, så var det helt tomt. Det var ingen som hadde, ingen. Så jeg visste at jeg kom til å bli dårlig, man blir ikke like dårlig som dem som bruker heroin da, men du blir dårlig allikevel, og det vil man helst unngå. Da, siden jeg hadde brukt heroin i hjemlandet, så visste jeg at det er et sånt alternativ, inntil jeg finner råopium igjen. Så jeg bare rett på Plata, jeg hadde sett de folka.

Han henvender seg til et hittil ukjent og avskydd miljø. Planen om å vende tilbake til råopium må vike for heroinets grep: «Etter bare to-tre måneder så skjønnte jeg, dette stoffet er farlig. Da skjønnte jeg at nå begynner det å gå gærent». Heroindebuten fremstilles i velkjente termer som vendepunktet; den hendelsen informanten bestreber seg på å forklare. Han refererer på ny til rusmiddelbruket i hjemlandet: «Jeg hadde et sånt grunnlag for å si det sånn, til å liksom bruke narkotika, fordi at jeg hadde brukt, selv om jeg ikke var avhengig». Fortidens erfaringer innhenter informanten og intensiveres:

TA: *Vil du si at du ble narkoman?*

Nader: *Ja, fordi jeg hadde dette potensialet til å bli det. Jeg hadde brukt det, og etter to år i Norge så begynte jeg å røyke råopium (...)*

På bakgrunn av positive rusopplevelser i hjemlandet gir informanten mening til det tilsynelatende meningsløse vendepunktet. Jeg møtte en selverklært narkoman som «hadde dette potensialet til å bli det».

5.2.7 Innkvartering på hospits

Jeg havnet på feil plass, sendt der (Binyam)

De fleste hendelsene i Binyams historie organiseres rundt ett tema – innkvartering på hospits. Han forteller om den første natten bak hospitsdører:

(...) det er den første natten, det er det første marerittet jeg har sett, sånne narkomane. Jeg er redd når jeg ser dem, jeg er redd for blod og sånne ting, jeg er veldig redd, første gangen da. Så jeg bor med de folkene da. Jeg kan ikke sove

hele natta, så jeg er våken. Jeg gikk til sosialen, jeg sa til dem: hei, hva er dette dere sendte meg til? Men vi har ikke noen alternativ, du kan prøve andre plasser. Ikke andre plasser, det er det samme. Så jeg har ikke alternativer, jeg måtte bo der. Men på denne institusjonen traff jeg en arabisk mann, han spør meg om han skal skaffe sånne ting, speed; kan du kjøpe for meg? Jeg vet ikke hva speed betyr.

Mot slutten av dette utsagnet ser vi konturene av fortsettelsen. Den unge, i utgangspunktet redde mannen, integreres gradvis i rusmiljøet. Skepsisen og frykten slår over i deltakelse. Det hele starter med en vellykket narkotikahandel: «Ok, jeg skal hente 1 gram. Jeg tjente 200 kroner. Så det var bra med 200 kroner, sånne ting. Jeg har ikke noen jobb, jeg gikk til arbeidskontoret hele tiden, jeg fikk ikke, ingenting». Binyam vektlegger altså i første omgang økonomiske insentiver. Fraværet av legale inntektskilder gjør ham til et lett offer for undergrunnsøkonomien (Bourgois, 2003).

Posisjonen som rusfri på hospits fremstilles som fordelaktig i økonomisk henseende. Han omtaler seg selv som en «*connection*» for de utenforstående pusherne. Dette er imidlertid det eneste fordelaktige Binyam har å si om hospitsopphold. For det første medfører det stigmatisering: «Så politiet, hvis de ser deg inne i byen, hvis de ser deg på hospits, du er en av kriminelle, det er automatisk». Viktigst for denne sammenhengen er imidlertid det andre han nevner: «Jeg tenkte jeg måtte flytte fra denne plassen. Det går ikke. Jeg begynte å drikke, jeg begynte å bruke speed, sniffe og masse ting, masse dop». Tilgangen til narkomane og narkotika kulminerer i det uunngåelige – eget rusmiddelbruk. Sagt med hans egne ord: «jeg brukte mye speed fordi alle naboene mine er narkomane».

Unikt for Binyams historie er at rusmiddelbruket utelukkende forstås som en miljøskade. I historien om ufrivillig innkvartering konvergerer økonomiske insentiver, kriminalisering, rusmiddeldebut, stigmatisering og avhengighet. Denne historien har imidlertid et bakteppe. For Binyam er innkvarteringen et uttrykk for gjennomgående institusjonalisert diskriminering. Han henvender seg til sosialkontoret med ønske om omplassering, men får ikke gehør. I fortellingen har dette hendelsesforløpet en etnisk dimensjon:

Binyam: Meg og deg, du og en utlending, hvis dere går til et hospits, jeg lover deg, han svarte mannen han kan gå, men han bruker ingenting stoff. Han kan gå inn, men du kan ikke gå inn.

TA: *Nei, for jeg må ha et stoffproblem for å gå inn der?*

Binyam: *Ja. Men han har ikke stoffproblem, han kan gå inn. Jeg så mange av dem der, som har begynt, som har begynt å bruke nå da.*

TA: *Kjenner du deg igjen i det? Det er litt sånn jeg forstår din historie.*

Binyam: *Det er meg jo!*

Nok en gang understrekes den fatale konsekvensen av å få innpass på hospits. Historien om «*han svarte mannen som kan gå inn*» er historien om Binyam. Forskjellsbehandlingen mellom «*meg og deg, du og en utlending*» tilfører historien et nytt lag. Dette fremstilles som problemets rot, den virkelige grunnen til at jeg treffer en erfaren deltaker i rusmiljøet: «*(...)men problemene de begynner, sånn rasisme med masse plasser, offentlige plasser, med mennesker – jeg kan ikke si alle norske. Noen driter i hvis du lever eller ikke lever, sånn er det*». Binyam beskriver diskriminering i det Michael Lipsky (1980) kaller gatebyråkratier. Problemet med slike byråkratier er at ansatte, grunnet begrensede ressurser, må forholde seg til masser og ikke enkeltindivider. I beste fall medfører dette likebehandling, mens det i verste fall fører til unyansert klassifisering. Binyam opplever seg klassifisert som utlending. Han forteller om et avbrekk i hospitsoppholdet, hvor han får bo i en brakke hos en arbeidsgiver. Dette korte pusterommet blir avbrutt av et fengselsopphold. Han løslates til arbeidsledighet og hjemløshet. Veien tilbake til hospitset går via fordømmelse på sosialkontoret:

Fordømmelse, bare fordømme, fordømme hele tiden (...) Jeg gikk der [hospitset]. Så, begynt med masse narkotika igjen, og så bli frustrert, og så hele tingen tomt. Denne damen [sosialkonsulenten] har allerede glemt hele tingen, så ok, jeg har begynt med denne dopen igjen. Så jeg har kommet dypere, dypere, dypere, dypere. Så, det blir et helvete da. Nå har jeg bodd her [i Norge] i 21 år. Jeg har skam på en måte, jeg skulle ha vært sterk, men kanskje det er min skjebne.

Nok en gang blir Binyam innkvartert, nok en gang begynner han med dop. Dette er første og eneste gangen han nevner skam, eget ansvar og skjebne. Det nesten to timer lange intervjuet vies i hovedsak til å beskrive den institusjonaliserte diskrimineringen. Systemfeil avfødte miljøskaden rusmiddelbruk. Det er ikke bare på sosialkontor systemfeilen lokaliseres, men på «*(...) sånne offentlige plasser, politiet (...) de skulle gjort jobben sin, UDI, de skulle gjort jobben sin grundig da.*

Sånn jackpot». Binyam sammenligner offentlige tjenester med et lotteri – «sånn jackpot». Lotteriet representerer det tilfeldige, nøytrale og desinteresserte. Ansatte «bare tar pengene, og så driter i andre ting med jobben sin. De bare føler at de jobber». Binyam forstår seg selv som et offer for institusjonell likegyldighet.

5.2.8 «Better work, better life»²¹

Det systemet, det er ikke lett å komme inn (Tariq)

Tariqs utgangspunkt er av det fremtidsoptimistiske slaget. Han forlot hjemlandet med arbeid, kone og bil for øyet, til et Europa «folk kommer til og har det fint». Tariqs egen migrasjonshistorie bryter med «illusjonen» om rikdom og oppadgående mobilitet (Prieur, 2004). I motsetning til sine venner, som ifølge Tariq hadde like eller dårligere forutsetninger enn ham selv, har han «det bra til [han] kommer til Europa». Forklaringen på hvorfor migrasjonserfaringen «blir motsatt» av det forventede henter næring fra fortellinger om stigmatisering på arbeidsmarkedet og offentlige kontorer. I likhet med Binyam forklarer Tariq det påfølgende rusmiddelbruket i strukturelle termer. Et bemanningsbyrå skaffet ham ulike småjobber i starten:

(...) men plutselig var det dårlig betaling, jeg får sånn 70 kroner per time, og det holder ikke for å betale husleie, og jeg har ikke husleie, sosialen vil ikke hjelpe meg til å få sted å bo (...) Jeg har truffet en som jeg kjenner, og jeg bodde sammen med han, og han var bruker, han ennå bruker, sånn som meg. Da vi bor sammen, vi begynner å bruke, tjene penger for å kjøpe, sånn pushe og sånn, og bruker, pushe, bruker, pushe, bruker (...) til vi blir hekta.

Underbetaling, hjemløshet og fravær av hjelp setter Tariq i kontakt med en kjenning som bruker heroin. Han blir en del av narkotikaøkonomiens arbeiderklasse, hvor salg avløser bruk i en endeløs handlingsrekke (Lalander, 2003). Tariq skylder ikke på bekjentskapet som introduserer ham for rusmidler, men på det lukkede «systemet». Det tunge rusmiddelbruket følger eksklusjon fra arbeidsmarkedet og fravær av hjelp i gatebyråkratier. I likhet med Binyam legger han en etnisk dimensjon til grunn for opplevd forskjellsbehandling. I motsetning til Binyam benytter Tariq rasismebegrepet hyppig:

²¹ Slagordet til bemanningsbyrået Adecco, en tjeneste Tariq nevner ved flere anledninger.

Jeg skal si sannheten nå rett og slett. Jeg hadde bare rasist som var på ansvarsgruppa²² mi, jeg har aldri sagt det, men nå. Hun på NAV og på sosialen og på booppfølging, og hun som har vært her [lavterskeltilbud], hun kanskje slutta. Dem bare gjør meg helvete.

Informanten beskriver ulike former for mistenkeliggjøring i møter med det offentlige Norge. Spørsmål om økonomisk hjelp vendes konsekvent mot innvandreren. Tariq forfekter her en form for reduksjonisme, hvor en rekke problemer forklares utelukkende på bakgrunn av minoritetsstatus. Hos Prieur (2004) omtales dette som dialektisk reduksjonisme. Som en reaksjon på etnisk diskriminering kan den diskriminerte tolke all motgang som et resultat av rasisme. Det innebærer å posisjonere seg selv som offer. Tariq gjentar: «*jeg har opplevd masse som er litt rasistisk*».

Lediggang fremstilles som roten til alt vondt. Til tross for at han «*jobber som en hest*» har han mistet troen på permanent sysselsetting. Igjen tas rasismeargumentet i bruk, men nå i en nyansert form:

TA: *Men hvorfor tenker du at du ikke får jobb?*

Tariq: *Jeg vet ikke, fordi jeg ser noen utlendinger som jobber (...) rasisme eller noen ting. Men hva som skjedde her i Oslo, det er kontakten. Hvis du har kontakt, du får jobb. Hvis du ikke har kontakt (...) og jeg mister min kontakt når jeg begynte å bruke narkotika.*

Han påpeker at andre «*utlendinger*» får jobb, og referer til italienere, svensker og polakker som tar jobbene fra sånne som ham som har tilbrakt det «*meste av livet her i Norge*». Det dreier seg med andre ord ikke utelukkende om rasisme og fremmedfrykt, men om brutte kontakter og stigmatisering av rusmiddelavhengige. Han ber: «*gi dem én sjanse til, bare én sjanse til*». Han forfekter blanke ark og nye muligheter for den falne, som i dette tilfellet innbefatter ham selv.

²² (4)URL: «En ansvarsgruppe består av brukeren og representanter for tjenester som brukeren mottar. Arbeidet i en slik gruppe kan bidra til å koordinere innsatsen og til å avklare ansvarsforhold mellom de involverte instanser.»

Tariqs forklaring er mangefasettert, men dreies konsekvent rundt fraværet av hjelp, mistenkeliggjøring og marginaliseringsprosesser. Dette er hans forklaring på vedvarende rusmiddelbruk:

Når det blir tungt for meg, skikkelig tungt for meg, hele tida, men ikke noe støtte. Når du vil gjøre bra ting, du får ikke noe. Samme med den institusjonen, jeg venter 3 år, folk venter maks 1 år. Jeg venter 3 år for å få institusjon, når jeg fikk institusjon, jeg fikk [navn på behandlingsinstitusjon]. Hehe, det er helt merkelig.

Manglende støtte fremholdes som problematferdens hovedårsak. Det er imidlertid selvmedisineringskomponenter i Tariqs fortelling som nyanserer bildet av den diskriminerte innvandrer. Han beskriver utreisen i første omgang som et pull-tilfelle, men vender stadig tilbake til relasjonen til faren som en push-faktor. På et tidspunkt antyder Tariq at han trolig ville blitt i hjemlandet, hadde det ikke vært for faren, som han «aldri snakket med». I tillegg forklarer Tariq heroindebuten med utgangspunkt i personlige problemer: «Jeg ble skilt med ekskona mi, plutselig stort fjell som (...) mora mi hun er død. Da, jeg var skilt og mora mi død». Det tunge rusmiddelbruket er ikke et resultat av institusjonalisert diskriminering alene, men selvmedisinering av tanke- og følelsesliv.

Eksempelet med Tariq viser at forklaringer på rusmiddelbruk er sammensatte og flerdimensjonale. Informantene fremsetter flere gode grunner for å ruse seg. Den røde tråden i Tariqs historie – det punktet han stadig vender tilbake til – er imidlertid fraværet av hjelp. Av denne grunn forstår jeg Tariqs historie langs de samme linjene som Binyams. Begge fremstår som institusjonelt vrakgods. Dette utdraget, hvor Tariq knytter an til den medisinske forståelsen av rusmiddelmissbruk, illustrerer poenget. Skepsisen han opplever i systemet settes i et dårlig lys:

Vi trenger litt hjelp (...) vi er pasienter. Jeg skal ikke ta den grunnen, jeg er pasient og gjør hva jeg vil, nei, men vi er ikke normal kanskje, jeg er ikke normal kanskje. Trenger litt hjelp, bare støtte, ikke stor hjelp, litt hjelp. Men jeg fikk ikke i hele tatt.

5.3 Allmenne forklaringer

Overgangen fra migrasjonsspesifikke forklaringer til allmenne forklaringer er ikke uproblematisk. Forklaringene over kan leses som fortellinger om ulike migrasjonsbelastninger, eller som beskrivelser av psykiske lidelser, fysiske smerter, sosial eksklusjon, avhengighet og stigmatisering. De migrasjonsspesifikke forklaringene omhandler, grunnleggende sett, utfordrende psykososiale omstendigheter som kan gjelde hvilken som helst rusmiddelmissbruker (Rahbæk m.fl., 2005). Skillet er med andre ord ikke absolutt, men beror på spennvidden i informantenes situasjonsbeskrivelser. Der noen forklarer det tunge rusmiddelbruket i kraft av egen innvandrerbakgrunn, forklarer andre det mer eller mindre uavhengig av denne. Øia (2003) undersøker om utvikling av problematferd – kriminalitet, vold og utstrakt bruk av rusmidler – skyldes grunner som er innvandrerspesifikke eller felles for etnisk norske og innvandrere. Han peker på en rekke faktorer som øker sannsynligheten for asosialitet på tvers av etniske kategorier. Forholdet til foreldre, skole og ungdomsmiljøer er eksempler på slike faktorer. Fortellingene under handler om allmenne faktorer.

5.3.1 Avhengighet

Den fucking heroinen (Ikar)

Ikar har røykt heroin i overkant av to år. Narkotikabruken representerer ikke unntaket, men tendenser i egen gruppe: «*Det er mange som nå røyker som faen, mange [etnisk gruppe] som røyker som faen*». Han reflekterer over kollektive årsaker til heroinbruk blant innvandrere:

Jeg vet ikke. De fleste som er her, de har ikke mor og far her, dem er alene her, så derfor kanskje. Når dem ikke har sett moren og faren dems på lenge, eller de er døde. Dem føler seg alene ikke sant. Tenk deg hvis du var alene her, eller du kom til [hjemlandet hans] alene, hva hadde du gjort?

Migrasjonserfaringer kan med andre ord føre til rusmiddelmissbruk. Heroin istandsetter innvandrere til å fortrenge ensomhet og savn. Ikar beskriver på sett og vis eget liv. Ved hjelp av lånt pass og reservefamilie flyktet han fra borgerkrigen som krevde foreldrenes liv. Vel fremme i Norge ble han overlatt til seg selv på asylmottak. Denne prosessen utgjør isolert sett en god selvmedisineringsgrunn:

Ikar: Mor og far, bodde med dem, men dem er døde.

TA: *De døde i krigen?*

Ikar: *Ja, i krigen. Etter at vi har gått, mange blir skutt, mange dør. Jeg blir skutt her [bretter opp buksen og viser meg skuddsår i legg].*

I likhet med Amir og Yassin, avdekker Ikar skuddskader. Historien om krigserfaringer er til dels den samme. Migrasjonsprosessen inngår imidlertid ikke i Ikar's forklaring på heroinbruk. Til tross for den dramatiske flukten og et uoversiktlig møte med det norske samfunn, forteller han om gode tilpasningsevner og lovende utsikter. Vendepunktet i denne fortellingen heter heroin. Selve heroin-debuten forstås langs en sosialiseringsdimensjon, mens fortsettelsen beskrives i avhengighetstermer:

TA: *Du har jo nevnt allerede røyking av heroin.*

Ikar: *Ja, eneste problemet jeg har her.*

TA: *Kan du fortelle meg om første gangen du (...)*

Ikar: *Vet du åssen jeg lærte det? En [utenlandsk] jente vet du, hun kom her for å jobbe i Norge. Jeg visste ikke at hun røykte heroin, så jeg tok henne hjem hos meg, jeg sa til henne: du kan bo her. Og så hver morgen når jeg står opp jeg ser henne, at hun sitter ute på kjøkkenet og røyker med aluminium. Hva er dette her? Det er heroin, sa hun. Jeg visste ikke åssen du blir av å røyke eller noe sånn, jeg visste ikke. Så sa jeg til henne, etter kanskje to-tre uker, kan jeg se åssen du blir når du røyker? Du blir ingenting, du blir bare fjern og sånn. Ok, la meg prøve da. Da begynte jeg. Hvis du røyker tre ganger, da kommer du ikke tilbake. Tre ganger jeg røykte, kommer ikke tilbake igjen. Fortsetter, fortsetter, røyker, røyker. Morningen er det verste vet du, når du ikke har, det er kaos.*

I dette utdraget setter tilfeldighetenes spill Ikar i sjakk matt. Han overlates til en kaotisk skjebne uten returmogigheter. Ordet kaos går igjen i hele intervjuet, noe jeg tolker som et uttrykk for ukontrollerbar avhengighet: «*Du blir avhengig uansett vet du, røyk, du blir avhengig av alt. Alt er kaos*». Avhengigheten fremstår som hjørnesteinen i Ikar's forklaring.

Utover denne sentrale bevegelsen trekker han på ett viktig selvmedisineringsbehov. Mot slutten av intervjuet forteller han om et brutt ekteskap, hvorpå heroinet hjalp

ham «glemme henne». Heroinbruken fremstilles som en effektiv strategi: «Etter jeg begynte å røyke, jeg er ikke bekymra, jeg ikke tenke på henne, ikke bekymringer, ingenting». Det er med Ikars ord ikke lenger «noe vits å bruke». Problemet er at heroin fanger.

Det er først og fremst i storbyen Oslo man er utsatt for narkotikamakten: «Oslo er et drittsted. Fordi alt stoff er her vet du. Jaja, amfetamin, kokain, alt mulig». Byen er ikke et blivende sted for den som ønsker å leve et rusmiddelritt liv, takket være tilgjengeligheten av «den fucking heroinen». Stoffet rammer relativt blindt og binder offeret til seg. Det er langs disse linjene jeg forstår Ikars fortelling. Heroinet – og ikke systemet, rusmiljøet eller egen psyke – er ansvarlig for den unge mannens fall. For Ikar har heroin, som kaotisk kraft, evne til å overvinne selv den sterkeste, mest vellykkede migrant.

5.3.2 Stadieforløpet

Så det ene førte til det andre (Adil)

Flere av informantene beskriver det eskalerende rusmiddelbruket som et stadieforløp. Yassin forklarer at «det balla på seg», mens Karim fastslår at «det gikk oppover da». Dette er velkjente perspektiver i rusmiddelforskningen. Enkelte rusmidler – tobakk, alkohol og marihuana – fungerer som en «gateway» for andre og tyngre stoffer (Kandel, 2002).

Hanne Thommesen (2012) innlemmer forestillingen om stadier i kulturens nøkkelfortelling om rusmiddelbruk. Den er forankret i kollektive erfaringer, samtidig som den bekreftes og forsterkes av forskningsresultater. Til tross for at flere av informantene forstår egen russosialisering langs disse linjene, er det kun Adil som fremhever stadieforløpet og ilegger den «milde» rusmiddeldebuten forklaringskraft. Hans historie er av typen «fra hasj til heroin til helvete» (Pedersen, 2006:40).

Adil forsøker hasj for første gang på ferie i hjemlandet og beskriver hendelsen slik: «Og jeg røyker det, eller vi røyker det, [slektningen] min begynte å kaste opp, jeg lo. Jeg hadde mer glede enn ulempe med å være ruset da. Gleden var mye større enn ulempen». Dette er innledningen på informantens svar på hvordan han kom i kontakt med illegale rusmidler i Norge. Forklaringen ligger i den umiddelbare latteren og gleden. Vel hjemme i Norge blir han reintrodusert for hasj gjennom et

familiemedlem, noe som får ham «til å begynne igjen». Han var tilsynelatende ikke vanskelig å be, fordi han «hadde en sånn glede av å røyke».

Adil nøytraliserer hasjbruken ved å trekke inn de mange andre «som røyker hasj, det har gått bra, så det går bra med meg og». Han blir imidlertid «lettere mottagelig når andre tilbyr [ham] noe». I kjølvannet av lystbetont hasjbruk følger stoffene på rad og rekke, før han til slutt setter den første sprøyten med heroin: «Det er få ting jeg ikke har prøvd». Stadieforløpet spiller altså en sentral rolle i Adils fortelling om rusmiddelbruk i Norge.

For å gi mening til fortsatt rusmiddelbruk trekker Adil, i likhet med flere av de andre, på en rekke supplerende forklaringer. Faren ekskluderer den rusmiddelavhengige sønnen uten at barnevernet griper inn: «Dem stod på vent liksom, for å lære. Det kan jeg forstå også. Men jeg måtte klare meg selv, jeg kom i konflikt med faren min, jeg kunne ikke dra tilbake». Relasjonen til faren, som ifølge Adil «prøver å fornekte» ham, blir en selvmedisineringsgrunn. For Adil har heroin evnen til å «fjerne deg fra alt det som gjør vondt». Igjen nyanseres den endimensjonale forklaringen. Adil vektlegger ikke migrasjonsbelastninger, og beskriver overgangen til det norske samfunn i positivt ladde termer. Like fullt gir han uttrykk for et behov for å fjerne seg fra noe. Adil forteller at han måtte klare seg selv. Denne prosessen kan forstås som en marginaliseringsprosess, hvor både familie og dominerende grupper ikke evner å fange opp individet, noe som fordrer grep fra den unge mannen. Han forteller følgende historie om sitt første tyveri:

Jeg husker når jeg stjal første gang, det var makrell på boks, og jeg svetta, jeg vet ikke hvor mange liter jeg svetta, jeg klarte det ikke. Men jeg gjorde det, jeg måtte det, ikke sant. For han klarte det, han gjorde det, så da klarer du det også, ikke sant, selv om hele kroppen og fornuften kjemper imot. Men jeg måtte overleve, jeg måtte ha mat i magen. Så jeg ventet (...) to sekunder, det holder, hvis du får litt sånn styrke ikke sant, da er det gjort. Og så gjorde jeg det da, og når jeg først gjorde det, så var jeg mesterhjerne til å stjele.

Denne fortellingen er av typen «nød lærer naken kvinne å spinne». Adil stjal ikke prangende forbruksartikler, men makrell på boks. Etter å ha brutt den første barrieren ble han en «mesterhjerne til å stjele». Til tross for den uttalte nøden forstår jeg altså Adils forklaring først og fremst som en stadieforløpsforklaring. Den milde debuten fremholdes som den utløsende faktoren. Den sosiale nøden

følger det «tunge» rusmiddelbruket, som på sin side følger det «lette» rusmiddelbruket.

5.3.3 Nytelse

Jeg liker å ruse meg, som jeg sier rett ut, jeg gjør det (Karim)

Flere av de intervjuede vektlegger nytelsesaspektet ved rusen, men stort sett som biforklaringer på fortsatt rusmiddelbruk. Nytelse, som sådan, er en underkommunisert dimensjon ved narkotikabruk (Weihe, 2004). Tilfellet med Karim er det nærmeste jeg kommer en fortelling hvor nytelsen fremholdes som et sentralt argument for vedvarende rusmiddelbruk. I likhet med de øvrige supplerer han med andre forklaringer, men vender stadig tilbake til nytelsesaspektet. Der Adils eskalerende narkotikabruk forstås som en ruskarriere med bestemte stadier, gir Karim uttrykk for et vedvarende kjærlighetsforhold til rusen (Svensson, 2007). Menneskelige partnerskap går gjennom ulike faser – topper og bunner. Det samme gjelder partnerskapet mellom rusmidlene og brukeren. Karim har inngått et ekteskap med heroinet. Det faste forholdet fremstår ikke som «en grå vardagsrelation», men som en relasjon preget av «uppflammande förälskelse» (Svensson, 2007:281).

Det ovennevnte sitatet er det første han sier i intervjuet. Etter 11 år med heroin, 11 år på hospits og 11 overdoser er Karim fortsatt forelsket. Av denne grunn har han aldri vært inne til behandling: «Hvis jeg vil kutte ut så kan jeg kutte ut etter hvert, men jeg liker å ruse meg som jeg har sagt. Hehe.». Det kan virke som heroinet, som på sett og vis representerer døden, eller i hvert fall overhengende risiko, fascinerer i større grad enn det avskrekker. Karim fremstår som en slags ekstremsportutøver (Lalander, 2003). Det daglige inntaket av rusmidler beskrives på følgende måte:

Cocktail²³ er jo digg da, for å si det sånn. Blanding av amfetamin og heroin, det er jo digg. Ikke sant, rusen, forklare deg, det blir vanskelig, det må du teste sjøl. Hehe. Ikke sant, det må du innpå sjøl da. Men det er digg. Det var derfor jeg tok

²³ Karim beskriver en cocktailinjeksjon slik: «Jeg koker først heroinet, og så tar jeg speed oppi, så varmer jeg det, og noen ganger så har jeg råd til en pille da, det og. Så varmer jeg det, så drar jeg det opp i pumpa, det ser ut som en løsning med heroin, brunt. Og så setter jeg det da, og når jeg setter det da får jeg det kicket. Ah. Ikke sant, bare begynner å klø liksom. Hehe.»

det. Men etter hvert så ble det litt sånn at jeg måtte ha det da, kroppen. Avhengig av alle greiene, ikke sant.

Det deilige flyter gradvis over i det tvangsmessige. Jeg spør Karim om han opplevde den første sprøyten med heroin som «*veis ende*», hvorpå han avkrefter:

Nei, jeg opplevde det ikke sånn at nå er jeg på vei down. Jeg syntes det var digg, og det ble til at jeg ble hekta på sprøyter ja, og prøvde igjen og prøvde igjen, og så ble jeg hekta på sprøyta da. Det er digg med en cocktail som jeg sa tidligere.

Til tross for uttalt avhengighet vender informanten tilbake til nytelsesaspektet. Mot slutten av intervjuet flyter selvmedisinering og nytelse over i hverandre på følgende måte:

Jeg tar jo maska på meg da, når jeg ruser meg. Jeg ruser meg fordi jeg kommer fra et land med krig (...) jeg husker ikke så mye, jeg var yngre da, jeg husker ikke så mye, men jeg har jo hatt tøff far da, skjønner du. Og tøft liv for å si det sånn. Og hatt problemer med barnevernet, hatt problemer med alt. Så jeg prøver bare skjule meg litt, glemme bort og fjerne alt (...) Ja, det er derfor jeg gjør det, prøve å kvitte ting, glemme ting og bare ha den masken, som jeg har sagt. Problemet er at jeg ruser meg fordi det er digg å ruse seg, det er jo det.

I dette utdraget ligner Karims rusmiddelbruk virkelighetsflukt. I lys av dette, samt forrige kapitels skildringer av opplevd rasisme, har rusen, med den masken den tilbyr, funksjoner utover det å være «*digg*». Karim ruser seg ikke bare fordi det føles bra, men har en rekke gode grunner i bakhånd. Han fremhever like fullt den sensasjonsartede rusen en cocktailinjeksjon gir.

5.3.4 Rekreasjon

Alle problem bare forsvant (Youssof)

Intervjuet med Youssof vokste ut av en spontan samtale på et lavterskeltilbud for rusmiddelmissbrukere. Han var tilsynelatende utenfor både tiltakets og studiens målgruppe. Den utadvendte mannen innrømmet visse tilbøyeligheter, men ikke rusmiddelmissbruk på linje med de øvrige informantene. Han brukte «*litte grann*» kokain og amfetamin, men kun i perioder, og da primært «*på disko eller på pub*». Youssofs historie, slik den kom til uttrykk i den påfølgende intervjuenseansen,

kompliserer grenseoppgangen mellom bruk og misbruk. Sporadisk festing tar i økende grad form som selvmedisinering av tanke- og følelsesliv. Informanten «*tar noen ting for å være borte fra det her; hverdagen*». Kompliserte farskapsaker er det trykkende punktet i Youssoufs historie. Han «*har tre barn med tre forskjellige mødre*», men ikke foreldrerett:

Det gjelder sånn der barnetvist. Og så sitter man der og så mister man lysten å gå på jobb og man sykemelder seg og synes det er vanskelig. Og så var man ute blant folk for å kunne smelte inn, i stedet for å bare sitte hjemme og tenke på (...) du vet, alle mennesker elsker sine barn. Og så, det var en kollega, kaller han for kompis da, fikk jo testa amfetamin, første gang vi sniffet.

Hendelsesforløpet går som følger: barnetvist, psykiske belastninger, sykemelding, festing og tilgang til narkotika via en bekjent. Beretninger om eskalerende rusmiddelbruk kompliserer bildet av det sporadiske bruket ytterligere:

Jeg har vært mange ganger på legevakta. For at (...) om jeg har en lagret depresjon, tar det der for å glemme det. Det er en dårlig kombinasjon. Fikk jo verdens verste panikkangst og det kjentes som hjertet skulle hoppe ut og ambulansen kom og hentet meg mange ganger.

Youssouf anlegger det Lalander (2003) kaller et medisinsk sinn. Amfetaminer og kokain benyttes som umiddelbare løsninger på hverdagsproblemer. På sikt virker medisinen mot sin hensikt. Depresjon avløses av panikkangst og tiltagende depresjon. Inntak av rusmidler blir etter hvert en sosial nødvendighet: «*Du kan ikke gå ut, være blant folk og være sosial om du ikke tar noen ting*». Rusmiddelbruket får omfattende konsekvenser for Youssoufs livssituasjon. Det som i utgangspunktet er en tilbøyelighet, koster ham jobben: «*Jeg jobbet på bra steder her i Oslo. Så blir det at man etter jobben: ja, jeg tar lite grann [simulerer sniffing], så dagen etter gikk man ikke på jobb, så mister man jobben*».

Distinksjonen mellom sporadisk bruk og problembruk er i dette tilfellet høyst flytende. Youssouf erfarer negative konsekvenser av rusmiddelbruket, selv om det går «*minst én uke*» mellom hver gang det forekommer. Han setter ord på ambivalensen: «*jeg vet ikke om jeg var avhengig*». Det sporadiske bruket, også kalt rekreasjonsbruk, fortøner seg som problematisk selvmedisinering. Språklig sett er rekreasjon og selvmedisinering beslektede fenomener. Rekreasjon forstås gjerne som avkopling, atspredelse eller tidsfordriv. For Youssouf er rusmidlenes

atspredende funksjon det sentrale. Istedenfor «å bare sitte hjemme og tenke» kobler han av med rus. Det fordelaktige med kokainrusen er at «(...) alle problem bare forsvant». Youssoufs rekreasjonsbruk er et uttalt selvmedisineringsprosjekt.

5.3.5 Den kaotiske forklaringen²⁴

Jeg skylder ikke på noen grunn, men (...) (Kamal)

De ovennevnte historiene organiseres rundt bestemte vendepunkter. Rusmiddelbruket settes inn i en narrativ, kausal struktur. Med Kamals historie stiller det seg noe annerledes: «Jeg synes jeg bare babler fordi (...) disse tingene, jeg klarer ikke, jeg sikter på så masse ikke sant». I et åpent intervju, hvor fraværet av ledende spørsmål er fremtredende, evner han til dels dårlig å gi mening til situasjonen han er i. Dette er på ingen måte unikt for Kamal. Samtlige forklaringer i dette kapitlet er til en viss grad uoversiktlige. Det tunge rusmiddelbruket forstås som sluttproduktet av psykiske traumer, sosial nød, tilfeldighetenes spill, avhengighet og nytelsesjag. De ovennevnte hovedforklaringene er uten unntak forskerens forenklinger. Det spesielle ved Kamals historie er ikke fraværet av identifiserbare vendepunkter, men vanskene med å avgrense ett vendepunkt som det avgjørende. Fortellingen mangler en klar, narrativ struktur og blir dermed kaotisk (Frank, 1995).

I starten av intervjuet forteller Kamal om den første tiden i Norge. Han ankom Norge med en «skade i hjernen, en liten blødning på høyre side her oppe i hjernen, som førte til at jeg begynte å få epilepsi». Dette forhindret ham i å forfølge drømmen om å bli «aktiv militær». Han husker tilbake til dagen da han innså at sykdommen ville hindre ham fra å bli det han ønsket:

Og jeg husker fra den dagen at jeg bestemte meg, nei hvis jeg ikke kan bli militær (...) jeg ble sint, jeg husker den følelsen veldig godt, jeg ble sint. Så jeg sa: ok, fuck, til helvete med dem, å gå inn i militæret eller bli politi eller sånn. Da kan jeg sjekke den andre (...) motsatt av det å være samfunnsbeskytter.

Av alle jeg snakket med synes Kamal å ta et uvanlig bevisst steg inn i underverdenen. Han velger, om enn i affekt, det «motsatte» av et konvensjonelt

²⁴ Dette perspektivet stammer fra Arthur W. Franks (1995) "The Wounded Storyteller"

levesett. Denne hendelsen inntreffer riktignok etter ankomst til Norge. Den unge mannen har en forhistorie rusmiddelbruket kan forstås på bakgrunn av:

Jeg kom her til Norge som 8-åring jeg. Altså rus, hasj og sånn, jeg visste om det før jeg kom til Norge. Jeg har sett det inne i fengsel. Ja, foreldra kom ut av fengsel fra [hjemland] før jeg kom til Norge. Jeg har sittet der i fengsel også.

I dette utdraget aner vi konturene av vanskelig barndom. Kamal tvinges tidlig over i voksentilværelsen. Informanten bruker imidlertid ikke refleksjoner som dette for å gi mening til kokainavhengigheten i Norge, men vender stadig tilbake til spolerte karrieremuligheter:

Men det er ikke noe man velger, å bli rusmisbruker, bare nå jeg kan si at jeg valgte. Det var tunnelsynet jeg fikk, liksom, den dagen jeg leste om den der epilepsi-greia, at jeg ikke kan gå inn i militæret eller politiet.

I retrospektiv er rusmiddelmisbruket selvvalgt. Denne valgfriheten står i skarp kontrast til den ikke-valgte sykdommen. Kamal forteller om bivirkninger av operasjonen i form av «aggresjon og humørsvingning». Dette resulterer i utagering på skolen og hasjbruk. Etter fem år i Norge trappes den kriminelle karrieren opp:

Når jeg var 13 gikk jeg inn i barnevernet og så begynte å rømme derfra, bare begynte å være sammen med personer som var eldre enn meg, mens jeg røyka hasj eller sånn. Og etter det var det mer kriminelt, selging og sånn. Jeg begynte å selge kokain, som jeg har vært veldig avhengig av, og liksom, heroin og sånn, før jeg fylte 16 år.

Økonomiske insentiver slår over i eget bruk og inklusjon i rusmiljøet. Årsakssammenhengene forblir imidlertid uklare. Grunnet «egen stolthet» gir Kamal «faen i systemet». Han «gjorde seg til outcast» i det norske samfunn generelt og «fra sitt eget folk» spesielt. Forestillingen om valgfrihet går igjen i hele intervjuet. Kamal «valgte» underverdenen, salg av rusmidler og kokain. På den annen side forteller han om valg foretatt av et barn med bakgrunn fra et krigsrammet land. Hvordan bør Kamals forklaring, eller snarere fraværet av sammenhengende forklaringer, forstås? Kaoset i fortellingen speiler trolig opplevd kaos – fravær av kausalitet og kontroll (Frank, 1995). Jeg tolker Kamals forsikringer om valgfrihet som forsøk på å gjenvinne kontroll over egen livshistorie. Han er ikke overlatt til en kaotisk skjebne, hvor systemet, eget folk, sykdom, rusmiljøet og kokain trekker

ham ned. Han «valgte», «gav faen» og «gjorde seg til outcast». Kamal er ikke et viljeløst offer, men en handlende agent.

5.4 Refleksjoner

«Choose your future, choose life. But why would I want to do a thing like that? I chose not to choose life, I chose something else. And the reasons? There are no reasons. Who needs reasons when you've got heroin?» (Trainspotting²⁵, David Boyle)

For Mark «Rent Boy» Renton, fortellerstemmen i filmen Trainspotting fra 1996, er heroinbruket valgt og selvforklarende. Sitatet over er hentet fra en scene hvor Renton synker sammen på gulvet i heroinrus. Rommet han oppholder seg i er nedslitt, Rentons kropp like så. Til tross for dette utstråler han en form for lykke der han ligger med sigarettstumpen i munnviken. Han er hinsides tid og rom. Dette bildet er tilstrekkelig for å forstå Rentons inntak av rusmidler. Han injiserer heroin av den enkle grunn at det føles overmåte godt. Denne forklaringen synes utilstrekkelig i sin overfladiskhet. Kan illegalt, destruktivt rusmiddelbruk forklares med nytelse og nytelse alene? Selv Karim, som vektla nytelse over belastninger, trekker på bakenforliggende årsaker. Han har hatt et «*tøft liv*» med «*tøff far*» og «*mye rasisme*». Heroin er et nytelsesmiddel, men kanskje først og fremst et tabubelagt stoff. Det er i dette landskapet kausale forklaringer blir viktige. Tungt, illegalt rusmiddelbruk er ikke en handling som går upåaktet hen. Det er en trussel mot selvbildet – et «(...) black mark, as it means dependence, lack of freedom and, not least, a flawed, weak, character» (Lalander, 2003:88). For å gjenta Ibrahim: «*Du blir ødelagt mann, du blir borte*». Stilt overfor selvutslettelse er Rentons litterære forklaring i beste fall utilstrekkelig.

Selvet avhenger av meningsfulle årsakssammenhenger (Frønes, 2001). Som svar på mitt innledende spørsmål om oppvekst spør Nader: «(...) altså, jeg vet ikke om jeg liksom skal fortelle hvordan jeg begynte å bruke dop og sånn?». Med dette synliggjøres forventningene til intervjueseen, samt det underliggende forklaringsbehovet. Nader vet godt hvorfor jeg tok kontakt med nettopp ham, og at handlingene jeg er interessert i både er illegale og stigmatiserte. Han går derfor rett

²⁵ Filmen er basert på Irvine Welsh' roman fra 1993.

på sak. Nader forklarer hvorfor han begynte å bruke illegale rusmidler i hjemlandet, og hvordan dette fulgte ham til Norge. Det er i denne fortellingen nåværende handlinger legitimeres (Polkinghorne, 1988). Bestemte hendelser kom forut for rusmiddelmisbruket i tid. Når Yassin løfter skjorten og avdekker skuddsår blir dette overtydelig. Den unge mannen har blitt utsatt for ubeskrivelig urett. Jeg behøver ikke spørre hvorfor en traumatisert barnesoldat utvikler problemer med rusmidler, men gjør det likevel. Krigen har tatt bolig i den unge mannens psyke.

Innslaget av kausalitet er på sitt mest fremtredende i samtalen med Yassin. Langt fra alle kan peke på tilsvarende medisineringsbehov. Når det er sagt oppgir alle de intervjuede gode grunner for å ruse seg. Ved å peke på psykiske og fysiske problemer som følge av krig, flukt, reise, isolasjon, skilsmisse, marginalisering, rasisme og familiekonflikter, både eksternaliseres og internaliseres problemet. Rusmiddelbruket skyldes at noe der ute har tatt bolig på innsiden. Dette er sosialt funksjonelle redegjørelser av rusmiddelmisbruk (Davies, 1997). Informantene benekter ikke egenansvar, men toner ned grad av valgfrihet. I kriminologien kalles dette nøytraliserings teknikker (Sykes og Matza, 2006).

Omstendigheter biologiseres og psykologiseres på måter som både begrenser og frigjør individet. Kamals og Naders forklaringer skiller seg ut på dette punktet. Kamal hengir seg ikke til strukturelle eller psykologiske forklaringer, selv om han med rette kunne gjort det, men understreker vedvarende ansvar for egne handlinger. På samme måte vektlegger Nader primært egne valg. Både sykdomsforståelsen og marginaliseringsforståelsen bygger på former for irrasjonalitet (Lalander, 2003). Offeret for en sykdomsepidemi har ikke valgt sin skjebne, i like liten grad som offeret for eksterne krefter har tatt et informert valg. Nøytraliserings teknikker, i form av eksterne og/eller psykologiske/biologiske forklaringer, kan slik sett virke selvutslettende. Forklaringen, som uttrykk for fortellernes selvforståelse, må derfor velges med omhu (Maruna og Copes, 2005). Forskjellen mellom det viljeløse offer og den handlekraftige aktør er stor.

Dersom jeg skal peke på ett fellestrekk ved de mangefasetterte forklaringene, må det være psykiske problemer. Denne forklaringen bærer eller supplerer de fleste fortellingene. Årsakene til rusmiddelmisbruket lokaliseres i det omkringliggende, men ligger i snakkende stund på innsiden av individet. Heri ligger koblingen til kulturens dominerende fortelling om narkotikabruk. Fortellinger om det (psykisk) syke individ ligger innenfor rammene for hva som er «fornuftig» og «sant» i den moderne narkotikadiskursen (Driscoll, 2000). Dersom problemet anses som

individuet og sjelelig blir subjektet – og ikke samfunnet – skyteskive for kontroll, tiltak og klassifisering (Foucault, 1977).

Sykdomsforståelsen både frigjør og binder brukeren av tunge rusmidler. I tillegg legitimeres den norske samfunnsstrukturen på to måter. For det første bekrefter sykdomsmodellen at tungt rusmiddelbruk ikke kan forstås på bakgrunn av sosial eksklusjon alene. For det andre legitimeres samfunnets løsningsforslag, slik disse er nedfelt i individorienterte behandlingstilbud for rusmiddelavhengige. I Bergs (2003) studie kolliderer individorienterte behandlingstiltak med innvandrerklientenes kollektive orientering. Spenningen mellom samtalerapien, som må sies å være forankret i en medisinsk forståelse av problemforholdet, og sosiale/materielle løsninger, der rusmiddelavhengigheten anses som et resultat av strukturelle begrensninger, er fremtredende. Behandlerne og klientene har ulike situasjonsdefinisjoner. Førstnevnte forholder seg til «selvstendige enheter som har problemer med seg selv (...)», mens sistnevnte forholder seg til sosial eksklusjon (Berg 2003:46–48). Den første problemforståelsen krever bearbeidelse og terapi av enkeltindivider, mens den andre postulerer politiske løsninger.

Robin Room (2005) advarer mot å trekke enkle slutninger mellom migrasjon og problematisk narkotikabruk. Med dette påpeker han det enkle, men viktige faktum, at innvandrere ikke er «én homogen befolkningsgruppe» (Abebe m.fl., 2010:1454). Ved å behandle innvandrere som en enhetlig gruppe tilsløres forskjeller i for eksempel migrasjonshistorie som kan være av betydning for å forstå den enkeltes situasjon. På den annen side vil gruppen av innvandrere dele risikofaktorer og sårbarhetstrekk. Av denne grunn advarer Ted Goldberg (2009) mot biologisering og individualisering av narkotikaproblemet. Basert på tallmateriale fra Stockholm påpeker han det opplagte. Rusmiddelmisbruk er forankret i ufordelaktige samfunnsmessige forhold. Disse forholdene rammer minoritetsgrupper sterkere enn majoritetsbefolkningen. Binyam, Tariq og Ali er de fremste eksponentene for et slikt syn. De er systemkritiske. Institusjonalisert diskriminering på offentlige kontorer og i arbeidslivet, samt et overveldende assimileringstrykk i det norske samfunn, fremholdes som vektige beveggrunner. Jeg forventet systemkritikk fra rusmiddelmisbrukere med innvandrerbakgrunn. Det relative fraværet av slike forklaringer kom derfor som en overraskelse. Ansvaret tilskrives hyppig eksterne forhold, men med forbehold om at det virkelige problemet ligger på innsiden av informantene selv. Individualisering av narkotikaproblemet overskygger og fortrenger sosiale faktorer i forklaringer på rusmiddelmisbruk (Driscoll, 2000).

6 Rusfellesskapet

Det er hardt liv mann. Og det kommer alltid å være bråk eller ting som skjer. Det er derfor jeg holder meg mesteparten for meg sjøl. Folk fucker deg opp mann, dem gjør det (Karim)

6.1 Introduksjon

På baksiden av Oslo Børs kom vi over en bortgjemt gruppe på fire²⁶. Det vil si tre og en halv. Den siste lå livløs på en tralle. Han var ung og tilhørte etter alle øyemål målgruppen for studien. De tre andre, som var eldre og av skandinavisk opphav, hadde løftet den kraftløse kroppen opp fra den kalde asfalten og over på noen papplater. Nå satt de stille på fortauskanten og observerte. Kameratene «*passet på*». Jeg gledet meg over utslaget av solidaritet, men tenkte samtidig at gutten behøvde mer enn et komfortabelt leie. Vi ble forsikret om at det ikke dreide seg om en heroinoverdose. Gutten hadde tatt piller, kanskje GHB²⁷ og «*for alt vi vet alkohol*». Han pustet jevnt, men var slapp som en potetsekk. Øyeeplet reagerte svakt på det skarpe lyset fra lommelykten. Utover dette var det ingen respons å få. Jeg ville ringe ambulanse, men ble advart om at «*de kom til å ransake ham*». Vi kunne enten stole på at det kom til å gå bra, eller bryte med rådene vi fikk fra ruskameratene. Etter mye om og men bestemte vi oss for å ta ham med til legevakten selv. De andre mente det var det samme som å kjøre ham rett i fengsel. Hva om han har lommene fulle av illegale rusmidler? Den ene tok til å ransake ham «*for hans eget beste*». Vi ble stående passive og paffe. Var dette utslag av omtanke eller egeninteresser? Etter noen sekunders tvilende måping grep vi inn. Jeg uttrykte ubehag over hele situasjonen. Det er ikke vår jobb å ransake en bevisstløs person. Det er ei heller legevaktens ansvar å anmelde forholdet til politiet. Vi rygget bilen inntil og tok til å flytte den tunge kroppen inn i baksetet. Hodet hang og slang hit og dit. Luftveiene

²⁶ Feltobservasjoner den 01.09.11 sammen med en sosialarbeider fra Frelsesarmeens nattpatrulje

²⁷ (5)URL: Forkortelse for gammahydroksybutyrat. Overdoser kan føre til dypt koma

åpnet seg sporadisk. Vi hinket bort til bilen, ledsaget av en mann med hendene i baklommene på den sovende. Jeg ba ham fjerne seg, men ble møtt med forsikringer om at gutten ville få de illegale eiendelene tilbake etterpå. Det var på høy tid å få den unge mannen bort fra vennene. Vi veltet inn i baksetet. På en hvilken som helst annen dag ville han vært en velegnet informant. Jeg ble sittende med ham i armene mine på vei mot legevakten. Et lite stykke opp i gaten sluttet han å puste. Jeg forsøkte å tvinge opp munnen hans, men kjevene stod i spenn. Jeg lente øyeeplet helt inntil og merket at det fortsatt ség luft ut av det sammenbitte gapet. Jeg snakket meg gjennom det: «*Hei, hører du meg? Vi er ikke politiet, men kjører deg til legevakten. Alt kommer til å gå bra*». På legevakten reagerte personalet uvanlig raskt. Gutten ble lagt på bære og plassert i helsevesenets kompetente hender. Overgangen fra bil til bære så ut til å vekke ham fra den dype søvnen. De ansatte ved legevakten smilte lurt. De har sett det hundrevis av ganger før.

Hendelsen som utspilte seg i mørket bak Oslo Børs illustrerer hovedtematikken i dette kapitlet. Det handler om egeninteresser og gruppesolidaritet – individ og samfunn. Ved første øyekast tok kameratene vare på den bevisstløse gutten. Rusmiljøet passer på sine egne når rusmiddelbruk slår over i overforbruk. Ransakingen stiller imidlertid saken i et annet lys. Gruppesolidariteten slår over i pressende egeninteresser. Til tross for forsikringer om at ransakingen ble gjennomført av omtanke for gutten selv, er det nærliggende å tro at kameratene var ute etter rusmidler til eget bruk. Dette er et utbredt problem i rusmiljøet og kalles gjerne «kamerattyverier» (Johansen, 2002). Den som sover har i praksis ingen kamerater. Møtet med legevakten illustrerer et annet viktig poeng. Overdoser, eller nesten-overdoser, forekommer hyppig i hovedstaden. Personalet utstrålte gjenkjennelse og rutine. På avstand er rusmiljøet skremmende eksotisk. For dem som oppholder seg innenfor eller tett på er det normalt. Deltakere i rusmiljøet kan beskrives som like eller vesensforskjellige fra «folk flest», alt etter hvilket ståsted man uttaler seg fra (Smith-Solbakken og Tunglund, 1997).

6.2 Narkotikaverdenen

Rusmiddelmisbrukere står gjerne utenfor storsamfunnets makt- og belønningssystemer, men innenfor et samfunn i samfunnet. Av denne grunn har rusmiljøet blitt beskrevet som en særegen sosial verden – en narkotikaverden (Moshuus, 2005; Svensson, 2007). Individuer tilhører samfunnet i stort, men integreres først og fremst i ulike undergrupper. Arbeidstakere, idrettsutøvere, politikere, studenter, familiemedlemmer og rusmiddelmisbrukere tilhører på sett

og vis ulike, lokale stammer (Frønes, 2001). Som én av mange stammer i det norske samfunn er rusmiljøet både sammenlignbart og distinkt. Til sammenligning er rusmiljøet, som miljøer flest, normregulert. Ærlighet og trofasthet verdsettes på lik linje som i andre samfunnsstammer. På den annen side er avstanden til andre grupperinger stor. Normer om ærlighet og trofasthet inntar distinkte former på en arena hvor lovbrudd og illegale rusmidler utgjør kjernen. Lojalitet overfor egen gruppe innebærer gjerne uærlighet i møte med politiet.

I et fellesskap av rusmiddelmissbrukere verdsettes gjerne egenskaper som vekker anstøt utenfor og vice versa. Kroppsliggjort kunnskap om voldsbruk og narkotikahandel kommer godt med i gatekulturen, men underbygger terskler mot andre arenaer (Sandberg og Pedersen, 2009). Slik sett illustrerer forestillingen om en atskilt narkotikaverden et viktig poeng.

I forrige kapittel beskrev jeg ulike veier inn i tungt rusmiddelbruk. Dette kapitlet omhandler konteksten rusmidlene omsettes og inntas i. For noen av informantene fortøner deltakelsen i rusmiljøet seg som distansert og avventende. Jeg anser like fullt samtlige som en del av et fellesskap. Tilgang til illegale rusmidler avhenger av kontakter i en eller annen form. Tilhørighet til et rusmiljø blir i så henseende en forutsetning for, og en årsak til, vedvarende, tungt rusmiddelbruk (Smith-Solbakken og Tungland, 1997).

Flere av de intervjuede beskriver ankomsten til Oslo som et vendepunkt. Her blir de introdusert for en verden der rusmidler spiller en dominerende rolle. Ifølge Ahmed er denne verdenen «*det første du blir kjent med*». Betrachtninger av denne typen fremhever viktigheten av et tilgjengelig miljø som inkluderer og binder individer til seg.

6.3 Fellesskapet

Den 18. november 2010 marsjerte en gruppe vanskeligstilte demonstranter fra Plata til Stortinget. Anført av Foreningen for Human Narkotikapolitikk (FHN) satte rusmiddelmissbrukere søkelys på egen utsatthet. Demonstrasjonen, som var den tredje i rekken, representerte et kollektivt «ja til human narkotikapolitikk». Ved å samle seg under felles paroler fremstod rusmiddelmissbrukerne som et interessefellesskap. Aksjonen kan i så måte forstås som en aktivisering av den kollektive rusmisbrukeridentiteten (Griswold, 2008). På den annen side, og i et slags motsetningsforhold til det kollektive ropet om hjelp, ble demonstrantenes

individuelle behov fremhevet. Under overskriften «Folk glemmer at vi er individer» skildrer dittOslo²⁸ demonstrasjonstoget. En kvinne uttrykker frustrasjon over at rusmisbrukere håndteres som en masse, og etterspør med det individorienterte behandlingstilbud. Spenningen mellom det kollektive og det individuelle kommer til syne i en «vi protesterer fordi jeg trenger hjelp»-situasjon.

Kan rusmiljøet med rette kalles et miljø, eller er det kun en løs sammenslutning av individer, presset sammen rundt illegale rusmidler? Individene som møtte meg i Skippergata på nattestid forholdt seg naturlig nok til hverandre. De utgjorde en gruppe ved et bestemt gatehjørne. På samme måte opplevde jeg grupperingene på og rundt hospitsene som sosiale. Knytter samhandling i marginale rom de perifere sammen til et «vi» av den typen som demonstrerte utenfor Stortinget? Narkotikabruk og likeartede avhengighetsproblemer fungerer trolig som sosialt lim.

Bengt Svensson (2007) beskriver narkotikaverdenen i Malmö som sosial, i den forstand at dens deltakere omgås hverandre hyppig. På den annen side omtaler han den samme narkotikaverdenen som usolidarisk. Dette skyldes i hovedsak økonomiske transaksjoner mellom bekjente, der det konstante behovet for rusmidler kolliderer med skiftende betalingsevne. Narkotikahandel mellom venner baner vei for svik, mistenkeliggjøring og brutte relasjoner. Ifølge Svensson (2007) dreier dette seg om sammenstøt mellom to interne, motstridende normsett. Det første settet omhandler gruppesolidaritet, eksemplifisert med normer om å ikke «tyste på» eller «bøffe» hverandre. Dette normsettet står i et motsetningsforhold til den individorienterte normen. Denne setter egne rusbehov i høysetet, gjerne på bekostning av andres interesser. Det ovennevnte kamerattyveriet hører hjemme her. Innbakt i dette resonnementet ligger spenningen mellom kollektive og individuelle interesser. Flere av informantene beskriver rusmiljøet langs disse to dimensjonene. De posisjonerer seg i et kollektiv, samtidig som de understreker at de er alene. Karim beskriver rusmiljøet i kjente termer, bestående av bekjente, heller enn venner:

Rusmiljøet i Oslo, hvordan skal jeg forklare det (...) det er tungt og det er ikke noen venner da, det er bekjente. Alltid stjeler dem fra deg, det er ikke venna dine, de folka skuffer deg da, for å si det sånn. Det er et hardt, hardt liv. Er ikke lett. Og (...) stoff er det alltid i miljøet.

²⁸ (6)URL

Sagt med Svenssons (2007) ord: rusmiljøet er sosialt, men ikke solidarisk. Karim fortsetter:

Når dem bøffer deg, baksnakker deg (...) det er ikke venner som gjør sånn. Venner møter opp for venner, og det finner du ut i fengsel, på sykehuset. Der finner du ut hvem som er venna dine da. Jeg har jo vært innom fengsel og jeg har vært på sykehuset og. Ingen som kommer og besøker deg for å si det sånn. Det er ikke noe kult.

Vennskap spiller en viktig rolle for tilgangen til rusmidler, men følger deg ikke inn i fengsel eller på sykehus. De er med Ahmeds ord «*rusvenner*».

Den dominerende forestillingen om subkulturer og gjenger som konstellasjoner kolliderer med bildet av det løst sammensatte rusfellesskapet (Klyve, 2009). Yassin avmystifiserer gjengtilhørighet: «*Det var ikke sånn at vi var med i en gjeng, men vi var en gjeng på 40 stykker da, som visste om hverandre, og hvem som pusha, hvem som hadde det beste [dopet].*» Miljøet består av personer som vet om hverandre. Kjennskapet dreier seg primært om tilgang til rusmidler. Dette kan forenkle samhandlingen på tvers av etniske og relasjonelle skillelinjer. På den annen side kan rusmidlenes sentralitet svekke sosiale bånd. Illegale stoffer er per definisjon eksklusive. Kampen om disse gir rom for desintegrerende selvishet. Dersom kjærligheten til rusmidlene er større enn alt annet, kan krigen om de knappe, kostelige godene gå på bekostning av vennskap (Lalander, 2003).

Rusmiljøet kan beskrives som et fellesskap av avhengige kropper, bundet sammen i gjensidig avhengighet (Bourgois og Schonberg, 2012). Man er til dels alene, men avhengig av andres evne til å dele. Det praktiseres slik sett en form for bytteøkonomi, hvor varer, i form av tjenester, støtte og rusmidler, muliggjør sjenerøsitet og/eller svik. Miljøet i Oslo beskrives som flyktig, voldelig og uærlig. Det er flyktig i den forstand at bekjentskaper svikter eller dør. Ahmed beskriver volden som en forlengelse av uærligheten: «*Det hendte selvfølgelig, jeg ble banka en del ganger fordi jeg klagde på å bli lurt, og da fikk jeg juling. Så da skjønnte jeg at jeg skal være forsiktig med det.*» Faren for å bli lurt for penger fordrer instrumentelle vennskap og spesifikk kjennskap. Ikar forteller om en situasjon hvor fraværet av disse komponentene fikk konsekvenser for den abstinente heroinbrukeren. På dette tidspunktet var Ikar fersk i miljøet. Han kjente verken farene eller pusherne.

Du må ha peiling vet du. Du kan ikke kjøpe av hvem som helst, ikke sant, du må kjenne de folka som har det gode, noen som gir deg Fisherman's Friend vet du. Du vet Fisherman's Friend? Dem selger på gata av og til. Det ligner [på heroin] vet du. En gang jeg hadde 500, jeg var syk som faen vet du, så jeg gikk til Plata, så kjøpte jeg et halvt gram. En som jeg ikke kjenner, norsk var det, han sier: det er god, den beste. Det er Fisherman's Friend. Jeg gikk hjem, åpner, setter i aluminium – ingenting.

I lys av de mørke beskrivelsene av rusmiljøet er det ikke overraskende at informantene distanserer seg fra det. For det første er det et marginalet miljø organisert rundt illegalt rusmiddelbruk. For det andre er det et miljø bestående av bekjente som, under gitte omstendigheter, svikter deg. I så måte synes kategori-felleskap å være en treffende merkelapp på rusmiljøet (Thommesen, 2008). Informantene tilskrives tilhørighet til det synlige rusmiljøet utenfra, men erfarer i liten grad sosialitet eller solidaritet.

Ahmed, som var rusfri på intervjuetidspunktet, slår fast at han har vært en del av rusmiljøet i Oslo «i mange år». Han setter ord på den ambivalente identifiseringen med rusfelleskapet: «(...) men jeg er sikker på at jeg ikke så meg sjøl som en del av rusmiljøet i Oslo når jeg brukte rus. Fordi, som jeg sa, du prøver å heve deg hele tida.» Informanten hever seg over og ut av et stigmatisert miljø. De negative karakteristikene av felleskapet utgjør symbolske grenser (Lamont og Molnár, 2002).

Symbolske grenser inngår som sagt i vertikale, statushierarkiske systemer. Ahmeds forestilling om overlegenhet opprettholder symbolsk distanse til miljøet. På den annen side handler reell distansering, eller sosial grensedragning, om livssjanser. Utenforskap slipper ikke taket med det første. Veien tilbake til det marginale felleskapet blir kort, slik det kommer til uttrykk hos Binyam: «Jeg begynte å ta subuxone. Jeg klarte meg bra på [bydel i Oslo], men problemet: miljø, miljø, vennskap. Å skifte, det er ikke (...) du passer ikke, du er ikke ung lenger, forstår du? Du kommer tilbake til de folkene du kjenner.» Til tross for legemiddelassistert rehabilitering og egen bolig på siden av rusmiljøet drifter Binyam tilbake. Rusmiljøet er av typen som binder individet til seg (Smith-Solbakken og Tungland, 1997). Midlertidig marginalitet slår over i permanent tilhørighet til et marginalet miljø.

6.4 Plata som kultur

Det tunge rusmiljøet i Oslo knyttes gjerne til oppholdsstedet Plata og gis navnet Plata-miljøet. Betegnelsen Plata fungerer både som enkelt tegn og komplekst symbol. Enkle tegn er ensbetydende, mens komplekse symboler er mangeartede (Griswold, 2008). I enkel forstand viser Plata-navnet til et åpent område ved sentralbanestasjonen i Oslo²⁹, mens det i kompleks forstand viser til en sosial arena utenfor det normale, aksepterte og anerkjente. Denne arenaen, som strengt tatt ikke kan knyttes til noe bestemt territorium, rommer bestemte sosiale tilstander. Her finner man gatefolket eller de narkomane. Disse sosiale kategoriene leder blikket ut mot marginene av samfunnet. Her ute i periferien oppstår ulike fellesskap. Disse fellesskapene opprettholdes og vedlikeholdes blant annet av «de marginale roms politikk» (Larsen og Mortensen 2009:12).

I Oslo finnes det en rekke bosteder og oppholdssteder for marginaliserte og utenforstående. Rusmiljøet bor blant annet på hospitser. I tillegg er miljøets deltakere å finne i parker, ved ulike gatehjørner og på forskjellige lavterskeltilbud og avrusningsinstitusjoner. Disse stedene anses gjerne som alternativer til Plata. Jeg betrakter dem som en forlengelse av Plata. Med det mener jeg helt enkelt at Plata-miljøet er å finne på en rekke steder i Oslo. Når miljøet rundt Eika ved Akerselva kalles «Plata 2» gjøres grensene mellom det opprinnelige Plata og andre arenaer i byen utydelige.

I Kuovames (2005) studie av Eika-miljøet trekker deltakerne skarpe skiller mellom eget miljø og Plata. Ifølge dem er Eika en naturlig del av det resterende Akerselva-området, kjennetegnet av mildere rusmidler og mindre desperasjon. Grenseoppgangene er imidlertid utydelige. Plata som kultur strekker seg utover det opprinnelige stedet.

Gaten, som er gatekulturens viktigste bestanddel, er en opplevelse i like stor grad som den er et sted (Lalander, 2009). Gaten denoterer geografi, men konnoterer utenforskap. Det samme gjelder altså for betegnelsen Plata. På spørsmål om han er en del av Plata-miljøet svarer Ahmed:

Ja, jeg har vært det, men jeg har ikke hengt på Plata så veldig mye. Jeg har hengt der mest på nettene (...) Sånn fra tolv og utover, da pleide jeg å være der, men

²⁹ Christian Frederiks Plass

ikke på dagen, ikke ettermiddagen. Det var bare sånn: no! Hehe. Men selvfølgelig, det var en del ganger der jeg var desperat og ikke fikk tak i noe, så dro jeg dit og kjøpte det, men da var det liksom: kjøpe, rett inn i bussen, gå derfra liksom. Ikke bli sett, helst ikke bli sett. Men, om man ikke går på Plata, man er en del av rusmiljøet fortsatt. Jeg bodde jo på hospits, der det eskalerte liksom, til mer rusvenner(...) og rommet mitt var liksom pitstop for å hente og kjøpe. Jeg er glad for at jeg ikke bor der ass.

For Ahmed er Plata først og fremst et sted han motvillig oppsøkte i desperate øyeblikk. Stigmaet som hefter ved stedet fordret diskresjon og effektive transaksjoner. Gjennom opprettholdelse av relasjonell distanse beskyttet Ahmed egen identitet fra ekstern kategorisering. Nok en gang hever han seg over og ut av et lavstatusmiljø. Dette er trolig en vanlig strategi blant individer som kobles til Plata-miljøet. Til tross for tungt rusmiddelbruk, og derigjennom sterke koblinger til narkotikaomsetningen i Oslo, vektlegger flere av informantene den identitetsmessige distansen til kategorifelleskapet Plata. Ahmed bidrar imidlertid med en viktig presisering. Miljøet og den tilhørende kulturen strekker seg utover stedet og inn på hospits. Rusmidlene gis fritt spillerom til å strukturere hospitsenes indre liv. Dette er ifølge informantene et gjennomgående trekk ved rusmiljøet i stort.

6.5 Sosiale typer i rusmiljøet

Tilgang til og bruk av psykoaktive stoffer inngår i iscenesettelser av identitet (Room, 2005). Tilgang til verdsatte, utilgjengelige varer symboliserer for det første makt og dominans:

Binyam: Hehe, nei, nei. Det er ikke noen gode venner. De beste vennene dine er (...) hvis jeg har stoff, hvis det er 3 folk som sitter der, de kan bli som slavene mine da. Hvis jeg vil ha en sigarett, de kan hente for meg. Og så i morgen, hvis jeg ikke har, jeg henter sigaretter. Men, når du skyter, når du sover for eksempel, det blir tatt, hele tingen du har, så du blir slave igjen. Du er tom. Så du kan ikke stole på én eneste (...)

TA: *Det er stoffet som (...)?*

Binyam: *Stoffet teller.*

Bruk av psykoaktive stoffer er i tillegg en sosial handling som bekrefter inklusjon eller eksklusjon i en sosial gruppe. Heroinbrukere knyttes gjerne til Plata-miljøet, eller bestemte fraksjoner i rusmiljøet, men kan selv motsette seg kategoriseringen. Det utspilles en kamp om de dominerende fortellingene om rusmiddelbruk, hvor individenes selvforståelse inngår (Frønes, 2001). Tilgang til og bruk av rusmidler ilegges bestemte meninger i et aktivt symbolsk grensedragningsarbeid. Slik konstrueres prestisjesystemer innad i kulturen. Den narkomane beskrives i kontrast til øvrige rusmiddelmisbrukere, som igjen beskrives i kontrast til ressurssterke pushere.

6.5.1 Narkoman

Jeg så på meg selv mer eller mindre som narkoman. Kanskje ikke akkurat narkoman, men jeg følte at jeg var i et rusmiljø og (...) det har jo blitt sett ned på da (Adil)

De intervjuede beskrev ved gjentatte anledninger den typiske narkomane. Karakteristikkene kom enten som svar på direkte spørsmål fra meg, som impulsive betraktninger over «de andre» eller som selverkjennelser. Adil anså seg «*mer eller mindre som narkoman*» og åpner med det opp for ambivalens og meningsmotsetninger. Narkomani er verken mer eller mindre enn et ord. Dreier det seg om avhengighet? Ahmed er pragmatisk: «*Det å være narkoman kan først og fremst være at du bruker rus, at du er avhengig, at du ikke klarer å være uten den*». Dette er det nærmeste jeg kommer en ordbokforståelse av narkomani i datamaterialet. Den narkomane er tvingende avhengig av rusmidler. På spørsmål om hva det vil si å være narkoman forteller Tariq følgende historie fra eget liv:

Ikke tenke på noe egentlig, ikke tenke på noe. Jeg tenker bare jeg må ha når jeg våkner, jeg har 400 eller 600, jeg går på Plata og røyker to røyk [heroin] før jeg kan gjøre noe, før jeg kan gå og stjele noen klær eller (...) du stjeler alt, hva som helst (...) jeg tenker ikke på livet mitt.

Det er gjerne slik man forestiller seg rusmisbrukertilværelsen. Avhengigheten fyller hodet og kroppen på en måte som fortrenger alt annet. Rusmidler, som er det første Tariq tenker på når han våkner, må anskaffes til enhver pris. Rusmiddelmisbrukeren fremstår som et plaget individ, herjet av eskalerende sykdom. Tariq utdyper: «*Stakkars narkoman. Fra han våkner, han vil bare ha friskmelding, til han sover. Og når han våkner neste dag, han vil bare ha den*

friskmeldingen. Det er rutine». Begrepet friskmelding, som er utbredt i rusmiljøet, underbygger og henter næring fra sykdomsforståelsen av rusmiddelmissbruk. Ibrahim forstår narkomani «mer som en sykdom» enn noe annet. Det er imidlertid ingen epidemi som rammer alle likt: «Det går ikke å si: han er narkoman, og sette alle i samme kurv. Det er veldig, veldig individuelt og forskjellig. Det er stor forskjell». De narkomane er i Ibrahims øyne syke individer med høyst forskjellige symptomer og medisineringsbehov.

Hittil legger informantene seg tett på gjengse forståelser av narkomani. Den narkomane er en slave av stoffet. For informantene flest er imidlertid fysisk og psykisk avhengighet underordnet fremtoning. Den narkomane er ikke bare rusmisbruker, men påfallende synlig. De unge heroinbrukerne i Lalanders (2003) studie holder fast ved forestillingen om at eget rusmiddelbruk er tilnærmet usynlig for omverdenen. Det samme gjelder Nader: «Jeg skal ikke skryte av det, men jeg ser ikke så veldig sånn narkoman (...) jeg ser ikke så veldig slitt ut». Overfor familie, venner og storsamfunnet er dette avgjørende. Nader er ikke narkoman i andres øyne og kan leve ut det han kaller et «dobbeltiliv». I mine øyne er den unge mannens utseende fjernt fra karikerte bilder av slitne heroinister. Dette kan ha noe med konteksten for intervjuet å gjøre. Som pasient på en avrusningsinstitusjon var Nader nykter, ren og pen. Han avsluttet oppholdet et par dager etter intervjuet, men vil etter alt å dømme tviholde på et plettfritt ytre: «Og jeg måtte bare holde fasaden hele tida (...) jeg vil bare være litt oppegående (...)». Fasaden skiller den narkomane fra øvrige rusmiddelbrukere. Den narkomane er ikke oppegående, men sliten, skitten og nedbrutt. Den sosiale statusen, eller stigmaet, oppstår i andres blikk (Becker, 1963):

TA: *Du ser ikke på deg selv som narkoman?*

Ikar: *Nei, nei. Folk kan ikke merke på meg at jeg bruker i det hele tatt.*

Til tross for individuelle, finmaskede selvforståelser, kobles individer til rusmiljøet i kraft av ytre trekk (Thommesen, 2010). Tungt rusmiddelbruk, eller snarere livsstilen som omgir bruket, preger kroppene – blodårer, tenner og ansikt. Ved å ivareta et rent ytre, blant annet gjennom å avstå fra sprøytebruk, makter Nader og Ikar å opprettholde en viss distanse til kategorifelleskapet. For Karim fortøner dette seg som et spill:

Tror ikke det er noen jenter som løper etter en heroinist for å si det sånn. Hehe. Og da lønner det seg å ha den maska, eller holde seg nykter, eller late som du er nykter da, ikke sant. Må spille spillet som det er, spille korta riktig.

Innad i rusmiljøer kan fortellinger om store brukerdoser og sterk avhengighet fungere som selvskryt (Bourgois og Schonberg, 2009). Disse fortellingene kommer etter alt å dømme til kort på utsiden av narkotikaverdenen. Ifølge Karim er tungt rusmiddelbruk ikke lenger ansett som «kult». Jentene «synes ikke det er tøffe gutter som ruser seg».

I møte med utenforstående, her representert ved intervjueren, har de fleste et eksplisitt forhold til egen tilstand og merkelappen narkoman. Ved å heve seg over andre i samme miljø, løftes det klebrige stigmaet over på den stereotype narkomane. Moralske grenser, som er en form for symbolske grenser, spiller en sentral rolle (Lamont, 2002). Den narkomane lider av karakterbrist og sviktende personlig integritet. De negative karaktertrekkene kommer til syne i dårlige vaner:

TA: *Hva vil det si å være narkoman?*

Karim: *En som ikke skifter, en som ser dirty ut da, en som er uteligger. Jeg kaller meg ikke narkoman, rusmisbruker kan du si, enklere, lettere svar da (...) Jeg kan ikke si at jeg er narkoman, jeg sier at jeg er rusmisbruker, enkelt og greit, for en narkoman det er jeg ikke.*

Som vist i forrige kapittel injiserer Karim heroin hver dag, aller helst i kombinasjon med amfetamin. Han omtaler seg som rusmisbruker, men ikke som narkoman. Grensen går ved fremtoning og (u)vaner. Den narkomane er nemlig påfallende skitten (Copes m.fl., 2008).

Karims distinksjon er meningstung for ham selv, uten at den nødvendigvis har sosial relevans utenfor rusmiljøet. Han kan med letthet kobles til Plata-miljøet, narkoman eller ei. Med Ikar forholder det seg annerledes. Han er ingen sprøytemerket heroinist. I Ikars øyne kjennetegnes sprøytebrukeren av et større kroppslig forfall enn heroinrøykeren. Han utdyper: «Fordi du glemmer kroppen din vet du. Tenker ikke vet du, enten dusje, bytte klær eller noe sånn. Tenker ikke til slutt, eneste bare: bom-bom, sprøyter. Hvor er dopen? Hehe. Ja, hvor er heroinen?». Ikars distinksjon mellom sprøytebrukere og øvrige heroinbrukere ligner skillet mellom

«dope heads» og «partygoers» (Moshuus, 2005:142). Der førstnevnte må betale prisen for et ukontrollert inntak, utviser sistnevnte gruppe selvdisiplin.

Den sosiale identiteten som narkoman kan altså sitte i eller på kroppen (Svensson, 2007). Klær, hygiene, pressende avhengighet og kroppslige deformasjoner rører den «*ordentlig narkomane*». Med økende rusmiddelbruk, marginalisering og avhengighet øker synligheten. Løsningen blir å vedlikeholde et rent ytre, samt trekke treffsikre grenser mellom en selv og andre i miljøet.

Alternativt kan den sosiale identiteten aksepteres, slik Ibrahim tydeligvis gjør når han beskriver seg selv som «*typisk junky*». Som metadonpasient med gjentatte tilbakefall frykter han at familien, og da især barna, skal betrakte ham som «*(...) en cyste, søppel, junky*».

Den sosiale identiteten som narkoman oppstår i samspill mellom aktørene selv, de signifikante andre, journalistikk/litteratur og ekspertsystemer (Svensson, 2007). Populærkulturens karikerte fremstillinger av den narkomane kan være av en helt annen art enn den sosiale identiteten som formidles i rusmiljøet, men de eksterne bildene, eller kategoriene, kan også internaliseres av deltakerne selv. Tilslutning til merkelappen kan imidlertid sitte langt inne. For mange oppleves det som et nederlag. Ahmed forteller om erkjennelsesprosessen:

Hvis du bruker stoff i en periode, der du mener du ikke er narkoman, men samtidig så går du og peker på de narkomane som står på Plata: ja, fy faen, de er jo dritt. Det er jo sånn som å speile seg holdt jeg på å si. Da snakker du om deg selv, da snakker du på en måte om ting du er redd for å bli, men du vet ikke at du har blitt det liksom.

Narkomane, eller det bildet jeg lagde i hodet av narkomane, er de som står på Plata. Men jeg har jobb, jeg viser meg ikke rusa foran alle, jeg klarer å stå opp på morgenen, ikke sant. Sånn tenkte jeg. Altså, det er veldig mange som gjør det den dag i dag, altså tror og mener at de ikke har noe rusproblem liksom. Det er jo første tegn på at du har problemer, hvis du ikke klarer å se dine svakheter liksom.

Fravær av selverkjennelse forstås gjerne som fravær av selvinnsikt (Berg, 2003). Dersom man som bruker av tunge rusmidler ikke evner å speile seg i dem «*som*

står på *Plata*», men hever seg over, har man «*problemer*». Selverkjennelsen har nemlig helbredende kraft.

Det første trinnet i Anonyme Alkoholikers velkjente «tilfriskningsprogram» lyder som følger: «Vi innrømmet at vi var maktesløse overfor alkohol, og at vi ikke lenger kunne mestre våre liv»³⁰. Denne innrømmelsen, eller bekjennelsen, er første steg i gjenopprettelsen av «sunn fornuft». Naders fornektelse kom lenge i veien for bedring: «Jeg ville ikke akseptere helt frem til for noen måneder siden at jeg er narkoman, men da skjønnte jeg at det er en del av prosessen å bli rusfri å akseptere at man er narkoman».

Bekjennelse av personlige problemer, som i dette tilfellet innebærer tilslutning til den negative sosiale statusen narkoman, har ikke nødvendigvis helbredende kraft. Grenseoppgangen mellom konstruktiv selverkjennelse og resignasjon er uklar. I tillegg kan innrømmelse, av den typen Anonyme Alkoholikere forfekter, anses som en fordreining av problemet. Innvandrer klientene i Bergs (2003) studie anerkjenner ikke den individualiserende «snakkekuren» som legitim løsning på det de oppfatter som et kollektivt forankret rusproblem. Dette blir av ansatte i behandlingsapparatet oppfattet som kulturelt betinget fornektelse. Som vist i forrige kapittel dreier det seg snarere om forskjellige problemforståelser. Klientene med innvandrerbakgrunn søkte normalisering gjennom sysselsetting. De anså seg ikke som syke, men sosialt ekskluderte (Berg, 2003). Ahmed og Nader har gjennomført flere behandlingsopphold. Den opprinnelige skepsisen mot merkelappen narkoman har måttet vike av behandlingshensyn. Dette er et eksempel på hvordan den sosiale identiteten oppstår i samspill mellom aktørene selv og ekspertsystemer.

Karakteristikker av *Plata*-miljøet, med dets «narkiser», som avskrekkende og uinteressant, synliggjør den relasjonelle distansen mellom «vanlige» ungdommer og rusmiljøet (Sandberg og Pedersen, 2005). Den narkomane er ingen trendsetter, men en stigmatisert sosial type. Binyam forteller om en ung gutts møte med miljøet. Det blir opp til de etablerte deltakerne å avsløre sitt sanne ansikt:

Fordi ungdommen, når de leverer sånne ting [pusher rusmidler], de tror de er tøffe. I miljøet da. Så det er status da. Til dem går ned, blir søppel etterpå. Hehe. Jeg lover deg, jeg husker én mann, en gutt, han kom fra et land, vi bodde på

³⁰ (7)URL

broa [oppholdssted for rusmiddelmissbrukere i Oslo] vet du. Jeg husker, han kom, ung, han tror vi er tøffe, han sitter med svarte mennesker, han er tøff, så han gjør masse ting. Så vi sa til ham, det var én mann som sa til ham: vet du hva, vi som sitter her, vi er søppel. Vi tror ikke vi er tøffe, vi er søppel. Så, hvis du skal bli søppel, du sitter her og blir søppel. Vi er ikke noe tøff. Du trenger ikke tenke at vi er tøffe, at vi går og sloss. Vi kan ikke gjøre noen ting, vi kan ikke bevege oss. Som du ser, vi sitter her, vi er søppel (...) fordi, han kan ikke bli tøff når det er masse drit, masse folk skyter, du kan ikke bli tøff på denne plassen.

Binyam og kameratene ved broen tar selverkjennelsen til et nytt nivå. Det å karakterisere egen gruppe som «søppel» ligner selvutslettelse. Binyam innleder fortellingen med å slå fast at ungdommer som selger rusmidler «tror de er tøffe». Plata-miljøet, i den vide forstand jeg anlegger her, består ikke utelukkende av «street consumers», men også av «connections» (Moshuus, 2005:129). De to sosiale typene befinner seg i hver sin ende av narkotikatransaksjoner. Selgeren har tilsynelatende høyere status enn kjøperen. I tråd med dette knytter Binyam tøffhet til nettopp salg. I forlengelsen, og mer implisitt, knyttes tøffheten til «svarte mennesker».

6.5.2 Pusher

I «Den Gode Fiende» omtaler Christie og Bruun (2003) den myteomspunne narkohaien. Ved å profitere på andres ulykke, uten selv å bruke narkotika, er narkohaien en ideell skyteskive for restriktiv narkotikapolitikk. Bildet av den profittorienterte narkotikaforhandleren stemmer overens med Karims gjengivelse av statushierarkiet i rusmiljøet. På spørsmål om det befinner seg noen i toppen svarer han: «Det er det jo alltid da, men ikke sant, de gutta bruker ikke, dem bare selger.» Spørsmålet Christie og Bruun (2003) stiller er om bildet av den rusfrie narkohaien er representativt for den gjengse narkotikaselger. Konklusjonen er klar. Brorparten av dem som dømmes for narkotikaomsetning bruker narkotika selv. De er ikke narkohaiere, men tilhører narkotikaøkonomiens nedre sjikt, kjennetegnet av relativ deprivasjon og sosial eksklusjon (Thorsen, 2004). Slik sett representerer Karims eget salg det gjennomsnittlige. Han selger for å bruke. Det samme gjelder Ahmeds salg. Han knytter det til tilgang, snarere enn økonomisk gevinst:

(...) så blir du kjent med heroinmiljøet og kjøper ganske store mengder slik at du kan selge. Ikke tjene penger på det, men at du har tilgjengelig hele tida. For det er det som er kjipt når du er blakk, du kan ikke få tak i dop ikke sant.

Nær samtlige av informantene snakker om salg av rusmidler. De plasserer seg stort sett på det nivået Karim og Ahmed beskriver. Lalander (2003) kaller dem narkotikaøkonomiens arbeiderklasse. Kamal befant seg tilsynelatende på et høyere nivå:

Det er mange prinsipper jeg har slitt med, og som jeg har brutt, sånn som å selge heroin. Det har skadet meg, og det har jeg slutta med til slutt, selv om jeg trengte de pengene. Og smugle liksom, å jobbe med folk som smugler og sånn (...)

Han gir her uttrykk for «narkohaiens» kvaler. Kamal skildrer tiden som rusfri selger, forut for egen kokainavhengighet. Yassin trekker det imidlertid enda lenger. Den prototypiske «hustler» kjennetegnes blant annet av distingvert fremtoning, materiell velstand, kjølighet, kriminell kapabilitet, styrke og mot (Copes m.fl., 2008). Disse trekkene er svært fremtredende i Yassins historie. Han var for det første velstående:

Altså, du har penger, da må alle smile til deg, alle gutta, alle horene bare smiler, skjønner du? Penger, du har penger. Uten penger kan du ikke bevege deg, Thomas, skjønner du? Jeg brukte jævlige mye penger ass. Om dagen, jeg kunne brenne sånn 60–70 000 på en dag, mann. Ja, på klubbene og sånn. Jeg eide bordet, mann, jeg eide bordet.

Pengene stammet fra utstrakt salg av rusmidler. Han skildrer hverdagen som kapabel sysselsatt i narkotikaøkonomien:

TA: *Var du mye nede i sentrum her og pusha eller?*

Yassin: *Jaja, Akerselva. Pusha mye på Akerselva, jeg pusha mye på Plata. Der har jeg pusha mange år, alle årene.*

TA: *Så du pusha hasj langs Akerselva og tyngre ting på Plata?*

Yassin: *Ja hasj, og så dro jeg til byen og solgte piller og kokain og sånn. Det gjorde jeg. Og det var sånn to arbeidsplasser da, formiddagen der og på kvelden der. Det var to vakter ikke sant.*

I tillegg til gode forretningsevner fremviser Yassin styrke og mot. Følgende historie fra et lengre fengselsopphold illustrerer:

Yassin: *Jeg sloss mot fengselsbetjenter kamerat. De bryr seg ikke, de bare låser deg inne 23 timer, de kommer én time: [banker i bordet] hallo, skal vi på luft? Og de er frekke, de sier du skal på luft.*

TA: *På luft faktisk.*

Yassin: *På luft. Det er ydmykende kamerat. Du lufter en bikkje mann.*

I Yassins historie havner kokainavhengigheten i skyggen av narkotikasalg, penger, fengselsopphold og vold. Noen av gjengivelsene er trolig satt på spissen. Uavhengig av dette kommuniserer Yassin en bestemt posisjon i rusmiljøet. Han posisjonerer seg som ressurssterk pusher i det som gjerne kalles gatekulturen (Bourgois, 2003; Sandberg og Pedersen, 2009; Lalander, 2009). Det vi forstår som gatekultur er uløselig knyttet til kriminalitet, men kan ikke sidestilles med kriminelle handlinger. Gatekulturen, slik den beskrives av Bourgois (2003), er et komplekst motsvar på strukturell segregering og marginalisering. Yassins historie er på mange måter en fortelling om kriminelle motstandsstrategier. I kjølvannet av en traumatisk barndom, etterfulgt av flukt og immigrasjon, inntar han en meningsfull posisjon i en alternativ kultur som tilbyr verdighet og respekt.

6.5.3 Utlending

Innvandrerens posisjon i rusmiljøet må ses i forhold til etniske relasjoner og maktfraksjoner (Lalander, 2009). Tilgang til rusmidler ser ut til å hierarkisere miljøet. Dersom innvandreren anses som bindeleddet til «narkohaiene», posisjonerer han deretter. På spørsmål om innvandrere blir rasket ned på i miljøet svarer Binyam: «*Nei, nei, de kan ikke trækkes ned, på grunn av at vi er sentrum da. Folk, hvis de skal selge noen ting, det er bedre enn å snakke med norske (...) å snakke med utlendinger da*». Ifølge Binyam skiller rusmiljøet seg fra øvrige arenaer i det norske samfunn. Innvandrere utgjør maktsentrum.

Sandberg og Pedersen (2009) beskriver hvordan deltakerne i gatekulturen ved Akerselva beskytter seg selv gjennom iscenesettelse av aggressivitet. Her spiller hudfarge, migrasjonserfaringer og sosioøkonomisk marginalisering inn. Disse egenskapene konvergerer i det forfatterne kaller gatekapital. Innvandrerne snur underlegenhet til overlegenhet.

Stereotypiske bilder av kriminelle innvandrere har over lengre tid vært en del av det norske ordskiftet (Falck, 1992). Bildene gjør seg særlig gjeldende på narkotika-

feltet. Såkalte innvandrergrupper har spilt en sentral rolle i den norske narkotika-økonomien siden begynnelsen av 70-tallet (Moshuus, 2005). Koblinger, som i utgangspunktet er negative for innvandrerbefolkningen, tas aktivt i bruk av deltakere i gatekulturen. Ved å fremvise et voldelig og farlig potensiale kan innvandrerne bekrefte folks fordommer, og derigjennom befeste den symbolske makten på gateplan. Dette er innvandrernes gatekulturelle fortrinn.

Evnen til å vekke frykt er en verdsett ressurs, enten den er basert på fordommer eller fakta. Mørk hud, som i mange sammenhenger anses som en ulempe, blir et statussymbol. Det samme gjelder krigserfaringer. Høyst reelle og tragiske opplevelser fra krigsrammede hjemland kan fungere som valuta i en voldelig gatekultur (Sandberg og Pedersen, 2009). Yassin ankom Norge «rett fra krigen». Skuddsårene er synlige tegn på levd liv fjernt fra den norske virkeligheten. En barnesoldats tragiske skjebne kan i verste fall resultere i avmakt, desperasjon og selvmedisinering. Følgende bieffekt er av en annen karakter: «Jeg har jo mistet evnen til å være redd, ikke sant». Yassins historier om voldsbruk i og utenfor fengsel må ses i forhold til barnesoldatens tilegnede fryktløshet.

I et forsøk på å bedre forstå gjengrelatert vold fremhever Vigil (2003) viktigheten av en gatespesifikk mentalitet kalt «locura». Denne mentaliteten er et sluttprodukt av traumatiske erfaringer, og kan best beskrives som kalkulert galskap. Den uberegnelige bedrer egne vilkår i gatekulturen ved å skape frykt hos potensielle motstandere. Tidligere barnesoldater som har «mistet evnen til å være redd» besitter denne mentaliteten. Som tidligere selger på de åpne omsetningsstedene ved Akerselva og Plata kunne Yassin dra nytte av sitt rykte.

Ifølge Kamal representerer innvandrerne i rusmiljøet noe nytt. Han knytter dette blant annet til traumatiske krigserfaringer: «(...) og så har det kommet mer barn som har sett blod og drap, granater». Disse representerer en undergruppe av «totalt ukontrollerbare mennesker» med «tyngre problemer». De nyankomne er bærere av «locura», men i mindre kalkulert form enn det Vigil (2003) beskriver. Kamal snakker om et oppstykket miljø, hvor innvandrere, uansett landbakgrunn, «ikke ser på en norsk narkoman, selv om han sjøl er narkoman; han ser ikke på han som et menneske».

Ifølge Kamal er identifiseringen med noe annet/andre enn norske rusmiddel-misbrukere fremtredende blant innvandrere. Han beskriver en situasjon hvor den voksende minoriteten stigmatiserer den etnisk norske majoriteten. Kamal lar seg

provosere av utviklingen: «*Nei, nå jeg blir sur, fuck dem, fuck utlendingene*». Dette er uventede perspektiver fra en som selv innvandret til Norge. Kamal forklarer: «*(...) var lukka fra mitt eget folk, så jeg var outcast, jeg gjorde meg til outcast fordi jeg gav faen i dem*». I fraværet av identifisering med eget folk søker han tilknytning i det norske brukerfellesskapet:

Og det har fått meg, mer og mer i mitt rusmiljø, å være sammen med norske som er eldre enn meg. Selv om vi ikke brukte samme (...) jeg tok ikke noen sprøyter eller noe sånn, men jeg var bare sammen med dem, likte dem.

Kamal beskriver i første omgang steile fronter mellom «*utlendinger*» og etnisk norske, mens han i andre omgang beskriver mottagelsen og innflytelsen fra den norske fraksjonen som god: «*De jeg kjente de var ærlige mot meg. De var liksom: du må ikke gjøre sånn, ikke bruk det der, du tilhører ikke her [rusmiljøet] Kamal*». De symbolske skillelinjene nedfelles ikke i sosiale grenser for den unge innvandrerer (Lamont og Molnár, 2002).

I en studie av injiserende heroinbrukere i San Francisco karakteriseres samhandlingen mellom afroamerikanere og hvite som fiendtlig (Bourgeois m.fl., 2006). Til tross for dyptgående skillelinjer forekom grenseoverskridende samhandling hyppig. Som i tilfellet med Kamal var miljøet hierarkisert langs etniske dimensjoner, men ikke fragmentert. Dette er et viktig poeng. Interaksjonen beskrives som et tilfelle av «*intimt apartheid*» (Bourgeois og Schonberg, 2007). Segregeringen var intim i betydning nær. Rusmiddelmissbrukerne lever i det som best kan beskrives som multi-kulturelle enklaver, bundet sammen av delt rusmiddelbruk og fattigdom. Grenser mellom etniske kategorier i marginale rom er reelle, i betydning meningstunge, men hindrer ikke lovløse og utstøtte fra å søke sammen, det være seg i Oslo eller San Francisco.

6.6 Smeltedigel

Makten er dop og stoff. Ikke dine muskler, hjernen din, det spiller ingen rolle
(Binyam)

Etniske identiteter er situasjonsbetingede (Eriksen, 2002). Av dette følger det at det finnes en rekke situasjoner der etnisitet spiller en begrenset rolle. Samhandling i

rusmiljøet fremstår på sett og vis som en slik situasjon. Under rusmidlenes tunge slør er alle tilsynelatende like.

Ved første øyekast er rusmiljøet en effektiv smeltedigel. Ved å redusere mennesker til en form for essens, overskygger det tunge rusmiddelbruket etniske og individuelle forskjeller (Bourgois og Schonberg, 2007). Denne prosessen er ikke grenseoverskridende, men grenseutslettende. Demonstrantene i starten av kapitlet opponerte mot denne formen for reduksjonisme. Ifølge dem består rusmiljøet av særegne individer med tilsvarende særegne behov. Dette er et viktig budskap. På den annen side er forestillingen om likeartede rusmiddelbrukere også viktig. Deltakerne i rusmiljøet har mye til felles. Ifølge Schultz (2007) vil rusmiddelbrukere ha mer til felles jo lenger ut i stadieforløpet de kommer.

Opplevd likhet muliggjør mellommenneskelige møter på tvers av landbakgrunner og livshistorier. Det som i første omgang fremstår som et oppstykket miljø, kan dermed også forstås som en integreringsarena. Tariq, som ved flere anledninger kaller seg en «outsider», beskriver gamle Plata som en viktig sosialiseringsarena. Miljøet fungerte som en møteplass for mennesker som innså at de var i samme bås.

TA: *Kan du beskrive det miljøet for meg?*

Tariq: *Det miljøet egentlig, du kan snakke med norske, du kan snakke med afrikanske, du kan snakke med afghanere, du kan snakke med (...) vi har samme problemer, kanskje derfor vi kan bli sosiale. Uten det miljøet, jeg har aldri hatt en norsk venn, jeg har aldri hatt.*

Til tross for forskjellige landbakgrunner kan deltakerne i rusmiljøet «bli sosiale» i kraft av «samme problemer». Her er vi på sporet av den kollektivdannelsen Lysgaard (2001) beskriver. Opplevd likhet følger av felles problemer i et delt, marginalt rom. Nordmenn, som ifølge Tariq er utilgjengelige, kommer informantene i møte på felles premisser i rusmiljøet. Fraværet av sosiale grenser er viktig for en person som «har aldri hatt en norsk venn».

Ikar trekker frem lignende erfaringer, og snur bildet av Plata som en usolidarisk arena på hodet. De norske brukerne beskrives som imøtekommende «kompiser»:

Ikar: *Av og til, når jeg ikke har penger til å bruke, jeg går til norske som jeg har kjent i kanskje seks måneder nå, siden jeg begynte å røyke, de som står på Plata*

vet du. Dem gir meg med én gang. Og jeg sier: jeg har ikke penger i dag. Ok, vær så god, bare betal når du vil. Dem er hyggelige vet du.

TA: *Ok, du fikk god kontakt med folk der?*

Ikar: *Ja, jeg har kompiser her, norske kompiser. Vi går sammen og drikker av og til og. Og så bruker det her, røyker den heroindriten.*

Ikar og kompisene samles rundt rusmidlene. Når noe deles, det være seg alkohol eller heroin, oppleves fellesskap. Rusmidler og rusmiddelavhengighet fremstår i denne sammenhengen som et universelt, integrerende språk. Den kollektive narkotikabruken gjør samhandlingen egalitær (Lalander, 2003).

Forskjeller i holdninger til og bruk av rusmidler følger gjerne etniske skillelinjer (Room, 2005). Rusmidler er en ressurs individer og grupper kan identifisere seg med eller mot. Dersom rusmidlene reproducerer og styrker etniske skillelinjer, bidrar rusmiddelbruk til differensiering. Dette er Schultz' (2007) hovedpoeng. I studien av innvandrerdoms møte med norske rusvaner viser han hvordan den norske drikkekulturen, eksemplifisert med alt fra ungdomsskolefester og russetid til «lønningspils» og vinlotterier, kan fungere som terskel for inklusjon av innvandrerdoms, og da især ungdom med muslimsk bakgrunn. Av dette følger det at alkoholbruk oppfattes som fornorskende.

Rusmiddelbruk, som sosial handling, etablerer og styrker bånd på tvers av etniske skillelinjer (Room, 2005). Tidlig i forløpet kan ønsket om fellesskap være en viktig drivkraft for rusmiddelbruk. Som innvanderer søker man ikke et hvilket som helst fellesskap, men tilhørighet til den norske storfamilie (Schultz, 2007). Hva gjelder informantene i denne studien, er bildet noe mer tvetydig. Tariq og Ikar snakker om opplevd fellesskap på Plata, men med forbehold om at de heller ville tilhørt andre sosiale grupper. Det illegale rusmiddelbruket er todimensjonalt. Grensene rundt et bestemt «oss» intensiveres i takt med grensene mot det lovlydige samfunn. Eksklusjon og inklusjon blir to sider av samme sak.

6.7 Nye fiendebilder

Karim snakker om gamle Plata i nostalgiske vendinger. «På den tiden» var det samhold, fred og fordragelighet. Dette er en velkjent fortelling med et klassisk plot. Med tiden forverres samfunnet og menneskene som bebor det: «Det var mye bedre

på den tiden». Tariq omtaler det gamle og det nye rusmiljøet som henholdsvis integrert og differensiert. Den andre Schengen-bølgen og finanskrisens barn får skylden for å ha «ødelagt Plata». De nyankomne bryter med prinsippene de narkomane tross alt holder i hevd:

(...) nå kommer det masse folk fra Europa, fra Spania, fra (...) dem har ødelagt Plata. Men før var det bra for narkomane kan du si. For sånne som meg, sånne som andre. Det var bra, vi sitter der, vi hjelper hverandre. Du ser noen som er syk, du kan hjelpe han. Jeg kan si de ødelegger fordi dem selger. Dem andre selger til hvem som helst. Før (...) hvis vi ser en 16-åring eller 17, dem kan ikke komme. Hvis du selger til noen [unge], du får problemer, folk kan få bank. Jeg har sett folk som har fått bank (...) folk dem hadde prinsipper, vi var narkomane, men vi hadde prinsipper.

Innvandreren Tariq kritiserer nyankomne for å ødelegge samholdet i rusmiljøet. De selger rusmidler til barn og hjelper bare seg selv. Tariq, som selv har vært en del av miljøet i underkant av 20 år, er meningsberettiget. Han fremstiller seg som en «outsider» i det norske samfunn, men ikke på Plata. Her er det «dem andre» som «ødelegger for de narkomane[oss]». Tariq er i utgangspunktet positiv til det sosiale potensialet i rusmiljøet, men ender opp med å karakterisere det nye Plata i tråd med de ovennevnte beskrivelsene av et usolidarisk miljø. Sagt med Amirs ord: «det blir verre, de går og stjeler fra hverandre, fiendskapet er høyt». Spenningen mellom individet og miljøet, egeninteresser og gruppesolidaritet kommer nok en gang i forgrunnen. De nye innvandrerne anses som desintegrerende, drevet av egeninteresser alene. Med dette introduseres en ny form for hierarkisering. De nyankomne plasseres på bunnen av det moralske hierarkiet (Lamont, 2002). Dette kan leses som en reaksjon på å selv tilhøre bunnsjiktet. Jo lenger ned i samfunnhierarkiet man befinner seg, desto viktigere blir det å identifisere noen under seg, for derigjennom å projisere eget stigma over på andre. Det vil med andre ord alltid finnes uønskede elementer i rusmiljøet. For rundt 20 år siden var Tariq ny og fremmed. Nå er det andre som oppfyller denne rollen. Erfarne deltakere som Tariq ser ut til å være en del av brukerfellesskapet, mens nyankomne anses som kyniske pushere. Fiendebildet lever videre, men rammer ikke innvandrere på generelt grunnlag.

6.8 Refleksjoner

Det er noe allment ved informantenes beskrivelser av rusmiljøet. Store deler kan leses uavhengig av deres status som innvandrere. I tråd med studier av rusmiddelmissbrukere med majoritetsbakgrunn beskriver informantene et usolidarisk miljø, preget av svik, ensomhet og rusmidlenes sentralitet (Svensson, 2007; Johansen, 2002; Lalander, 2003). Nettopp dette blir et viktig poeng. I de typiske fremstillingene fremstår innvandrerne som typiske deltakere.

Den minoritetsspesifikke gangsteren spiller på sin annerledeshet, for derigjennom å vinne (selv)respekt i gatemiljøet (Sandberg og Pedersen, 2009). Innvandrerne i min studie trekker i liten grad på sin eksotiske annerledeshet. Satt på spissen ligger de tettere på Ibrahimis «*typisk junky*» enn den prototypiske gangsteren. Yassins historie er imidlertid et unntak. Han «*eide bordet*» i kraft av penger, status og et voldelig potensiale. I hans historie er kokainavhengigheten underordnet narkotikaomsetning. Det samme gjelder til en viss grad Kamal også. De øvrige informantene er primært rusmiddelmissbrukere. Salg av rusmidler, i den grad det finner sted, handler om tilgang, snarere enn fortjeneste. Her går det et skille mellom gatemiljøet ved Akerselva og det såkalte Plata-miljøet. Der førstnevnte kjennetegnes av salg, karakteriseres sistnevnte i hovedsak av bruk. På Plata havner den gatesmarte gangsteren gjerne i skyggen av rusmiddelmissbrukeren.

Forestillingen om innvandrerens som kalkulerende forretningsmann, eller farlig gangster, vekker både respekt og avsky. «Gangster» blir en hedersbetegnelse og et fiendebilde. Informantenes fortellinger bryter med bildet av innvandrerens som fremmedelement i rusmiljøet. De fleste tar riktignok avstand fra merkelappen narkoman, men slutter seg til gjengjeld til samlebetegnelsen «*rusmisbruker*». Heri ligger det ovennevnte integrerings- eller assimileringspotensialet.

I rusmiljøet vil utviklingen av skjebnefellesskap ha gode kår (Lysgaard, 2001). Denne formen for kollektivdannelse kan virke forlokkende på innvandrere, og da især isolerte innvandrere som Tariq. Stigmatiseringen er trolig svakere, eller tar andre former, i et allerede stigmabelagt miljø. Den delte fornemmelsen av problemer – rusavhengighet og marginalitet – bygger ned statushierarkier.

Etnisk identitet er imidlertid ikke en grenseløst formbar størrelse (Prieur, 2002). Visse situasjoner og kontekster, som for eksempel samhandling i et rusmiljø, vil være preget av varierende grader av fleksibilitet. Dersom delte interesser, avhengighet og sosial nød bygger ned etniske skillelinjer, foreligger det høy grad av

etnisk fleksibilitet. Refleksjonene mot slutten av kapitlet, hvor de nyankomne innvandrerne fremstilles som desintegrerende, bærer bud om vedvarende, etniske skillelinjer. De symbolske grensene knytter imidlertid ikke an til innvandrerbakgrunn i seg selv, men til manglende erfaring og normovertredelser. Innvandrerer er ikke per definisjon den fremmede, men fremstår i økende grad som en veletablert «*rusvenn*».

7 Avslutning

Innledningsvis i rapporten stilte jeg tre ulike, men overlappende forsknings-spørsmål om innvandrere i rusmiljøet. Jeg ville undersøke deres tilhørighet til det norske samfunn, (egen)forklaringer på narkotikabruk og beskrivelser av rusmiljøet. I denne avslutningen vil jeg oppsummere og videreutvikle svarene på disse spørsmålene. Formålet med dette er å knytte temaområdene sammen. Grad av tilhørighet til det norske samfunn, forklaringer på rusmiddelmisbruk og deltakelse i rusmiljøet flyter over i hverandre. Hovedargumentet er at de intervjuede ikke er så ulike, eller fremmede, som det utgangspunktet tilsier.

7.1 Likemenn

Identifikasjon med opphavslandet, eller egen innvandrergruppe, er gjennomgående sterk blant informantene i denne rapporten. Fortellinger om tradisjoner og slektskap – kultur og røtter – mater forestillingen om en fastlagt kjerneidentitet. De intervjuede forblir noe annet enn sine etnisk norske medborgere, uavhengig av botid i Norge. Dette er ikke overraskende, all den tid samtlige innvandet til Norge selv. Oppvekst utenfor Norges grenser både rotfester og binder dem i vedvarende annerledeshet.

Mørk hud trekkes frem som en statisk stengsel i et overveiende «hvitt» samfunn, samtidig som innvandrerstussten svekker eiendomsforholdet til nasjonen. Norskfødte er «original» norsk, mens informantene kom utenfra. Sluttproduktet blir en ambivalent tilslutning til det norske. Refleksjonene i rapporten er av typen «én gang innvandrer, alltid utlending».

Den minoritetsetniske identiteten oppleves ikke nødvendigvis som problematisk. Den er både selvvalgt og pålagt – en kilde til stolthet og stereotypifisering (Jenkins, 1997). Når alt kommer til alt veier heller ikke merkelappen «norsk» så tungt. Tilhørighet til Norge henger sammen med opplevelser av norskhet, men kan ikke reduseres til en følelse. Deltakelse i det norske samfunnslivet – sivilsamfunnet,

arbeidslivet, nabolaget og/eller rusmiljøet – er noe ganske annet enn tilslutning til kategorien «norsk».

Med noen unntak opplever jeg informantenes tilhørighet til Norge som sterk. Dette henger sammen med lang fartstid i landet. De fleste pleier jevnlig kontakt med majoritetsbefolkningen og uttrykker forkjærlighet for «norske» væremåter og leveregler. Utover dette har alle bortsett fra to³¹ avklart status i Norge.

De intervjuede kaller seg ikke norske, men er aktive utøvere av det som oppfattes som norskhet (Jenkins, 1997). Tilhørigheten til Norge er med andre ord sterkere enn det egenidentifikasjonen tilsier. Det å omtale seg som «nesten norsk» uttrykker tilbakeholdenhet og tilhørighet på én og samme tid. Legger vi den statiske formen «etnisk norsk» til grunn, er informantene noe annet. Langs en praktisk dimensjon ligger de tettere på majoritetsbefolkningen. I praksis er informantene mer likemenn enn fremmede.

7.2 Forklaringer for forklaringenes egen skyld

Det er ikke slik at vendepunktene i fortellingene, det være seg førstegangsopplevelser med cannabis eller flukt fra krig, kausalforklarer rusmiddelmisbruk. Mange mennesker benytter cannabis både én og hundre ganger uten å ty til heroin, på samme måte som mange flykter fra krig uten å ty til narkotika for å døyve traumene. Forklaringene er ikke årsaksforklaringer i enkel forstand, men subjektive forklaringer. Dette gjør dem ikke mindre viktige. I de subjektive forklaringene gir de intervjuede mening til situasjonen de befinner seg i. Dette er meningsutveksling det bør lyttes til. For flere kan det å la seg intervju være et rop om hjelp.

Det er riktignok i samhandlingen mellom de intervjuede og meg som forsker at fortellingene tar form. Forklaringene er et produkt av en bestemt interaksjons-situasjon, men begrenser seg ikke til dette møtet (Miller og Glassner, 2004). De samme forklaringene vil med stor sannsynlighet tre frem i møter med myndighetspersoner og tiltaksapparatet. De subjektive forklaringene blir derfor en viktig inngangsport til samhandling og eventuell behandling.

³¹ Binyam og Amir

Selv-, problem- og løsningsforståelser henger sammen (Berg, 2003). Et offer (selv) for diskriminering i arbeidsmarkedet (problem) etterspør sysselsetting (løsning). Avhengighetsforklaringer uttrykker både selv- og problemforståelse. En nærliggende løsning på avhengighetsproblematikk er avrusning og oppfølging. Dersom rusmiddelmissbruket forklares med utgangspunkt i nytelse, havner problemforholdet i bakgrunnen. Et rusfritt liv blir et spørsmål om holdningsendringer hos rusmiddelmissbrukeren selv, snarere enn hjelpende hender utenfra. Denne logikken kan anvendes på alle forklaringene i kapittel 5.

Fravær av jobb og økonomisk deprivasjon blir Tariqs inngangsport til heroinbruk. Det er i hvert fall slik han forstår årsakssammenhengen selv. I denne forklaringen ligger det en oppfordring om å senke tersklene inn mot det norske arbeidslivet. Dette er et poeng som vil kunne gjelde rusmiddelmissbrukere generelt, men har en etnisk dimensjon i Tariqs historie. Han er marginalisert fordi han som innvandrer ekskluderes fra den institusjonelle og relasjonelle sfære (jf. Berry, 2001). Den marginale immigrant (selv- og problemforståelse) etterspør aksept og inklusjon i det norske samfunn (løsning).

Binyam er direkte når han forteller om det skjebnesvangre møtet med et norsk hospits. Han mener at unge mennesker, og da især unge mennesker med innvandrerbakgrunn, må holdes borte fra hospitsmiljøer for enhver pris. Ifølge Binyam utsettes innvandrere uten ruserfaring for negativ forskjellsbehandling. Terskelen for å plassere «utlendinger» på hospits er tilsynelatende lavere enn hva som er tilfelle for etnisk norske. Et offer for «tvangsinnleggelse» på hospits (selv- og problemforståelse) etterspør likebehandling for innvandrere (løsning).

Binyam og Tariqs forklaringer skiller seg ut fordi de så tydelig uttrykker misnøye med deler av det norske samfunn. Med tanke på de intervjuedes forhistorie – migrasjon og tungt rusmiddelmissbruk – forventet jeg mer misnøye av de øvrige. Det relative fraværet av systemkritikk er imidlertid et signal det bør lyttes til (Frønes, 2001). Hvorfor snakker såpass få om sosial eksklusjon som første beveger? Det kan selvsagt skyldes at de fleste opplever det norske samfunn som inkluderende. Tilhørigheten til Norge fremstår, i de fleste tilfellene, som sterk. Flertallet vektlegger gode møter med et velstående, tolerant samfunn. Heri ligger den første sammenhengen mellom opplevd tilhørighet til Norge og forklaringer på rusmiddelmissbruk. Dem som opplever seg som isolerte – outsiders eller outcasts – forklarer rusmiddelmissbruket deretter, mens velintegrerte innvandrere peker på andre grunner.

På den annen side kan fraværet av systemkritikk skyldes den dominerende fortellingen om den syke rusmiddelmissbrukeren. I denne fortellingen havner det patologiske samfunnet i skyggen av det patologiske individet. De fleste forklaringene i rapporten er migrasjonsspesifikke, men med sterke innslag av «allmenne» risikofaktorer. Medisinering av psykososiale belastninger er en fellesnevner. Dette er en «vanlig» forklaring på tungt rusmiddelbruk i den moderne narkotikadiskursen (Driscoll, 2000).

Når det gjelder de allmenne forklaringene, trekkes det på velkjente perspektiver som avhengighet, stadieførløp og nytelse – trekk som også hører hjemme i kulturens nøkkelfortelling om rusmiddelbruk (Thommesen, 2012). Informantene forklarer ikke rusmiddelmissbruket i et kulturelt vakuum, men i gjensidig dialog med bestemte rammer for hva som er «fornuftig» og «sant» (Driscoll, 2000).

Her ligger den andre koblingen mellom tilhørighet til Norge og forklaringer på rusmiddelmissbruk. Informantene har ikke bare lang fartstid i Norge, men lang fartstid som brukere av illegale rusmidler i en norsk kontekst. Erfarne brukere har et reflektert forhold til egen narkotikabruk. Handlingene forklares i møtet med meg som forsker, men har blitt forklart tidligere i møte med tiltaksapparatet, helsepersonell og øvrige representanter for det offentlige Norge. Forklaringene er individuelle, i betydning subjektive, men også allmenne, i betydning kulturelt betingede. I likhet med mange etnisk norske rusmiddelmissbrukere er informantene personer med «uvanlige erfaringer» som baner vei for selvmedisinering (Thommesen, 2012).

Dersom narkotikaproblemet individualiseres, psykologiseres og biologiseres, slik mange av informantene tenderer mot, tilsløres utstøtingsmekanismer i det norske samfunn. På dette nivået blir rusmiddelmissbruk en personlig tilstand. I forlengelsen av en slik problemforståelse lokaliseres forbedringspotensialet, og til dels ansvaret, i enkeltpersoner (Bourgois, 2003). Herunder handler ikke rusmiddelmissbruk om sosial deprivasjon, men om enkeltpersoners manglende evne til å takle motgang. Sårbarhetstrekk ved den generelle innvandrerbefolkningen underkommuniseres i et landskap av individorienterte problemforståelser.

Individorienterte sykdomsforståelser av tungt rusmiddelbruk bør ikke gå upåaktet hen. Innvandrere i Norge befinner seg gjerne i en utsatt situasjon, kjennetegnet av opplevd annerledeshet, eksklusjon og uvisshet. De utgjør ikke en homogen gruppe, men deler trekk rusmiddelmissbruket kan forstås på bakgrunn av. På dette nivået

handler innvandrernes inntog i rusmiljøet om minoritetsspesifikke belastninger – fravær av livssjanser og tilhørighet. Det synlige rusmiljøet tiltrekker seg i stor grad depriverte, det være seg flyktninger eller etnisk norske «med en vanskelig barndom».

7.3 Et fellesskap av uavhengige rusavhengige?

Informantene anser potensialet for vennskap i rusmiljøet som lite. Miljøet – i den grad det kan kalles et miljø – fremstilles som oppstykket og kaldt. På dette punktet bekreftes velkjente perspektiver fra rusmiddelforskningen. Rusmiljøer beskrives som usolidariske, sveikefulle og fiendtlige (Svensson, 2007; Johansen, 2002; Bourgois og Schonberg, 2009). Avhengighet av de samme ressursene blir en kilde til svik og påfølgende splid. Kamerattyverier og bøffing manifesterer egeninteressenes seier over gruppesolidariteten.

På dette stadiet er rusmiljøet lite mer enn et kategorifellesskap (Thommesen, 2008). Utenforstående – deg og meg – plasserer forskjelligartede individer i samme bås, uavhengig av samhandling og solidaritet dem i mellom. Flere av informantene i denne studien erkjenner tilhørighet til Plata-miljøet, men understreker samtidig distanse og fravær av vennskap. De er på sett og vis alene i et miljø.

Dette er i beste fall halve historien om rusmiljøet i Oslo. For det første kan det med rette hevdes at deltakere i rusmiljøet deler uvanlig mye. Utslag av solidaritet – vennetjenester, utveksling av rusmidler og penger – veier tyngre på en arena hvor deltakere generelt besitter lite. Sammenlignet med andre samfunnsstammer er det ikke gitt at rusmiljøet skiller seg negativt ut langs en solidaritetsdimensjon. For det andre deler deltakerne et altoppslukende problem. Avhengighet, stigma og fattigdom presser dem sammen i et marginalt rom. Kollektivdannelse vil ha god grobunn her (Lysgaard, 2001). Identifikasjon og interaksjon på tvers av etniske skillelinjer gjør rusmiljøet til en særegen integreringsarena.

Også her ligger det en kobling til grad av tilhørighet til Norge. Behovet for et inkluderende rusmiljø vokser proporsjonalt med eksklusjon fra øvrige samfunnsfærer. For outsiders vil rusmiljøet kunne spille en særskilt rolle.

Som brukere av illegale rusmidler i et stigmabelagt miljø vil tilhørigheten til storsamfunnets makt- og belønningssystemer være under konstant press. Dette har informantene til felles med etnisk norske i miljøet. Eksklusjon og inklusjon blir

som sagt to sider av samme sak. Hva som kom først er ikke alltid gitt. Poenget er at innvandrere i rusmiljøet ikke er utelukkende ekskluderte, men inkluderte i et miljø hvor jevnlig kontakt med majoritetsbefolkningen pleies. De tilhører et samfunn i samfunnet hvor stigmatiseringen uteblir eller tar andre former. Ulikheter på øvrige områder i livet underordnes det delte, pressende problemforholdet rusmiddel-misbruk tross alt utgjør.

7.4 Veien videre

Når denne rapporten går i trykken, er det flere måneder siden jeg sist møtte noen av informantene. Jeg vet ikke hvor de befinner seg hva gjelder bosituasjon og rusmiddelbruk. Tre av de intervjuede var som tidligere nevnt ute av rusmiddelmisbruket på intervjutidspunktet, ytterligere to var inne til avrusning, mens fire var LAR-pasienter. Flertallet hadde med andre ord gode forutsetninger for å komme seg ut av rusmiddelmisbruket på permanent basis. Når det er sagt, hadde kun én³² av de intervjuede holdt seg borte fra rusmidler over lengre tid. Samtlige av LAR-pasientene snakket om bruk av illegale rusmidler i kombinasjon med forskrevne legemidler. Ytterligere hjelpetiltak synes med andre ord høyst relevante også for disse. Fokuset i rapporten har ikke vært på behandling av rusmiddelmisbrukere med innvandrerbakgrunn. Perspektiver på hjelpetiltak følger likevel av de intervjuedes situasjonsbeskrivelser.

Det er blitt gjort flere studier av møtet mellom tiltaksapparatet for rusmiddelmisbrukere og innvandrerklinter (Berg, 2003; Hjertnes, 2005; Berg og Audestad, 2006). Felles for disse er at de viser at terskelen for å søke/gjennomføre behandling synes høyere for innvandrere enn for etnisk norske. Manglende informasjon om og tillit til tiltaksapparatet, språkvansker, opplevde kultur-forskjeller, motstridende situasjonsdefinisjoner, skam, eksklusjon fra familie og egen etniske gruppe trekkes frem som potensielle ekstrabelastninger for innvandrere.

Jeg forventet flere perspektiver på manglende kultursensitivitet fra behandlings-apparatets side, religiøst betinget fordømmelse og eksklusjon fra egen innvandrer-gruppe. Det relative fraværet av disse perspektivene skyldes nok langt på vei fokuset i studien. Et fåtall snakket uoppfordret om manglende behandlingstilbud

³² Yassin

for muslimer, skam, negativ sosial kontroll og tåkelegging av narkotikaproblemer i innvandremiljøer. Det er godt mulig flere hadde vektlagt disse sidene av problemforholdet dersom jeg hadde oppfordret til det. På den annen side kan fraværet av slike innspill skyldes at jeg møtte og intervjuet erfarne deltakere i rusmiljøet.

For å gi en kort oppsummering av informantenes erfaringer med behandling må jeg returnere til hovedpoenget i denne avslutningen. De fleste ser ut til å ha tilpasset seg Norge, dominerende fortellinger om rusmiddelmissbruk og rusmiljøet. I forlengelsen kan det se ut som de også har tilpasset seg hjelpeapparatets tilbud (Hjertnes, 2005). Med dette mener jeg ikke at minoritetsspesifikke barrierer i behandlingsapparatet ikke eksisterer, eller at rusmiddelmissbrukere med innvandrerbakgrunn ikke byr på nye utfordringer for samfunnet generelt og hjelpetiltak spesielt. Jeg mener helt enkelt at noen innvandrere i rusmiljøet – her representert ved den gruppen jeg intervjuet – er erfarne rusmiddelmissbrukere med relativt velkjente, uttalte behov. Allerede eksisterende tiltak kan være til stor nytte for disse.

Flere av flyktningene i denne studien hadde fått god hjelp av psykiatrien, ytterligere andre fortalte om positive møter med behandlingsapparatet og samtalerapien. De fleste lengtet etter det «norske» A4-livet og anså rusfrihet som et nødvendig middel mot dette målet. Oppfordringene ble i så henseende av generell art. Informantene etterspurte blant annet kortere ventetid i behandlingsapparatet eller psykologer som evner å sette seg inn i den enkeltes situasjon.

Kultursensitivitet handler ikke primært om å være oppmerksom på forskjeller mellom etniske grupper, men «om å finne likhetene i forskjellene» (Magelssen, 2008). Dette perspektivet kan være greit å ha med seg i møter med rusmiddelmissbrukere med innvandrerbakgrunn. I likhet med personene i denne studien vil en rekke av dem trolig ha «tradisjonelle» hjelpebehov.

Informantene i denne studien har lang fartstid i Norge, rusmiddelmissbruk og rusmiljøet. Rapporten kan derfor leses som et normaliseringsprosjekt. Rusmiddelmissbrukere med innvandrerbakgrunn er ikke nødvendigvis fremmede. Opplevelsen av annerledeshet vil riktignok vedvare for informantene. Dette er imidlertid ikke et problem i seg selv, så lenge ikke opplevelsen speiler et allerede eksisterende utenforskap.

Rotfeste utenfor Norge er ikke en begrensning, men kan være en kilde til stolthet og sammenhengende livshistorier. Fravær av velfungerende relasjoner i Norge er derimot et problem. Dette kommer til uttrykk i fortellinger om negativ forskjellsbehandling på det institusjonelle plan og isolasjon på det relasjonelle plan. I slike tilfeller tilbyr både rusmidler og rusmiljøet noe unikt. Rusmidlene kan fungere som en substitutt for kontakt med en avvisende omverden, mens deltakelse i rusmiljøet representerer kontakt med en (narkotika)verden som aksepterer.

Litteratur

Abebe, Dawit Shawel, Ragnhild Storstein Spilker og Karin Harsløf Hjelde (2010). Innvandrerne er ikke en homogen gruppe. *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 130(15), 1454.

Agar, Michael H. (1977). Ethnography in the Streets and in the Joint: A comparison, I Robert S. Weppner (red.): *Street Ethnography: Selected Studies of Crime and Drug Use in Natural Settings*. Beverly Hills: Sage.

Amundsen, Ellen J. (2005). *Alkohol- og tobakksbruk blant ungdom: Hva betyr innvandrerbakgrunn?* (SIRUS-rapport nr. 5/05). Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.

Anderson, Elijah (1999). *Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*. New York: W. W. Norton & Company.

Baklien, Bergljot og Astrid Skatvedt (2013). Forventning og forvirring – følgeforskningens rotete roller. I Anne Halvorsen, Einar Lier Madsen & Nina Jentoft (red.): *Evaluering: Tradisjoner, praksis, mangfold*. Bergen: Fagbokforlaget.

Barth, Fredrik (1969). Introduction. I Fredrik Barth (red.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Bergen: Universitetsforlaget.

Becker, Howard (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.

Becker, Howard (1967). Whose side are we on? *Social Problems*, 14, 239–247.

Berg, Elin (2003). *Samhandlingens monolog: En studie av interaksjon mellom klienter med innvandrerbakgrunn og ansatte i tiltaksapparatet for rusmiddelmissbrukere* (SIRUS-rapport nr. 1/03). Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.

Berg, Elin og Ragnhild Audestad (2006). *Rusmiddelbehandling og skam: Rusmiddelbrukere med etnisk minoritetsbakgrunn og deres møte med behandlingssystemet*. Oslo: Rusmiddelstatens kompetansesenter.

Berry, J. W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615–631.

Bourgois, Philippe (2003). *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. 2. ed. New York: Cambridge University Press.

Bourgois, Philippe, Alexis Martinez, Alex Kral, Brian R. Edlin, Jeff Schonberg og Dan Ciccarone (2006). Reinterpreting Ethnic Patterns among White and African American Men Who Inject Heroin: A Social Science of Medicine Approach. *PLoS Medicine*, 3(10), 1805–1815.

Bourgois, Philippe og Jeff Schonberg (2007). Intimate apartheid: Ethnic dimensions of habitus among homeless heroin injectors. *Ethnography*, 8(1), 7–31.

Bourgois, Philippe og Jeff Schonberg (2009). *Righteous Dopefiend*. Berkeley: University of California Press.

Bourgeois, Philippe og Jeff Schonberg (2012). Righteous Dopefiend. I Patricia A. Adler, Peter Adler & Patrick K. O'Brien (red): *Drugs and the American Dream: an Anthology*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Brochmann, Grete og Knut Kjeldstadli (2008). *A History of Immigration: The Case of Norway 900–2000*. Oslo: Universitetsforlaget.

Burroughs, William S. (2003). *Junky: the definitive text of «Junk»*. New York: Penguin Books.

Christie, Nils og Kjetil Bruun (2003). *Den Gode Fiende: Narkotikapolitikk i Norden*. 3. ed. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Copes, Heith, Andy Hochstetler og J. Patrick Williams (2008). We Weren't Like No Regular Dope Fiends: Negotiating Hustler and Crackhead Identities. *Social Problems*, 55(2), 254–270.

Davies, John Booth (1997). *Drugspeak: The Analysis of Drug Discourse*. Amsterdam: Harwood.

Driscoll, Lawrence (2000). *Reconsidering Drugs: Mapping Victorian and Modern Drug Discourses*. New York: PALGRAVE.

EMCDDA (2011). *The Drug Situation in Norway 2011: Annual report to EMCDDA*. Oslo: SIRUS.

Eriksen, Thomas Hylland (2002). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. 2. ed. London: Pluto Press.

Falck, Sturla (1992). *Utlendinger og Kriminalitet: En analyse av forholdet mellom straffede norske og utenlandske statsborgere*. Oslo: Barnevernets Utviklingscenter.

Foucault, Michel (1977). *Det moderne fengsels historie: Ulike former for straff fra 1600-tallet til i dag*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Frank, Arthur W. (1995). *The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics*. Chicago: The University of Chicago Press.

Freng, Espen J. og Simen Jørgen L. Lund (2012). *Freeland – ventefasen, rus og livsinnhold: En rapport om rusmiddelbruk på asylmottak*. Oslo: Kompetansesenter rus.

Frønes, Ivar (2001). *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget.

Giddens, Anthony (1996). *Modernitet og selvidentitet: Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.

Goffman, Erving (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.

Goldberg, Ted (2009). Innvandrere och problematisk konsumtion av narkotika. *Alkohol & Narkotika*, 103(4), 10–12.

- Griswold, Wendy (2008). *Cultures and Societies in a Changing World*. (3.ed.). Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Gullestad, Marianne (2002). *Det norske sett med nye øyne: Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hjertnes, Bjørn Lois (2005). *Andre blikk: Et innsyn i livssituasjonen til tre sprøytebrukere med ikke-vestlig bakgrunn i Oslo*. Oslo: Rusmiddeletatens kompetansesenter.
- Holstein, James A. og Jaber F. Gubrium (2004). «The active interview», I David Silverman (red.): *Qualitative Research: Theory, Method and Practice* (2.ed). London: Sage Publications Ltd.
- Ihlebak, Camilla og Ellen J. Amundsen (2007). *Majoritet og minoritet: alkoholbruk blant ungdom utenfor storbyen* (SIRUS-rapport nr. 3/07). Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Jenkins, Richard (1997). *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. London: SAGE Publications.
- Johansen, Nikolay B. (2002). *Tillit og svik i narkomiljøet* (SIRUS-rapport nr. 4/02). Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Kandel, Denise B. (2002). Examining the Gateway Hypothesis: Stages and Pathways of Drug Involvement, I Denise B. Kandel (red.): *Stages and Pathways of Drug Involvement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klyve, Arne (2009). *Sinte unge menn: i kunnskapssamfunnet*. Bergen: Folio forlag AS.
- Kristiansen, Arne (2000). *Fri frå narkotika: Om kvinner och män som har varit narkotikamissbrukare*. Vaxholm: Bjuerner och Bruno.
- Kuovame, Moses B. B. (2005). «Eikaguttene»: *Marginalisert etnisk minoritetsungdom i et marginalt miljø i Oslo*. Oslo: Rusmiddeletatens kompetansesenter.
- Lalander, Philip (2003). *Hooked on Heroin: Drugs and Drifters in a Globalized World*. Oxford: Berg.
- Lalander, Philip (2009). *Respekt: Gatukultur, ny etnicitet och droger*. Malmö: Liber AB.
- Lamont, Michèle (2002). Symbolic Boundaries and Status. I Lyn Spillman (red.): *Cultural Sociology*. Malden: Blackwell Publishers Inc.
- Lamont, Michèle og Virág Molnár (2002). The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 28, 167–195.
- Larsen, Guri (1992). *Brødre: Æreskamp og hjemløshet blant innvandringens ungdom*. Oslo: Pax Forlag.
- Larsen, Jørgen Elm og Nils Mortensen (2009). Indledning: sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed, I Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (red.): *Udenfor eller indenfor: Sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed*. København: Hans Reitzels Forlag.

Lipsky, Michael (1980). *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.

Lysgaard, Sverre (2001). *Arbeiderkollektivet: En studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Magelssen, Ragnhild (2008). *Kultursensitivitet: Om å finne likhetene i forskjellene*. Oslo: Akribes.

Maruna, Shadd og Heith Copes (2005). What Have We Learned from Five Decades of Neutralization Research? *Crime & Justice: A Review of Research*, 32, 221–320.

Miller, Jody og Barry Glassner (2004). The «inside» and the «outside»: finding realities in interviews, I David Silverman (red.): *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. 2. ed. London: Sage.

Mortensen, Nils (2009). Kortlægning af social marginalisering, I Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (red.): *Udenfor eller indenfor: Sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed*. København: Hans Reitzels Forlag.

Moshuus, Geir H. (2005). *Young Immigrants of Heroin: An Ethnography of Oslo's Street Worlds*. Oslo: Faculty of Social Sciences, University of Oslo.

Olsen, Hilgunn og Astrid Skretting (2006). *Ingen enkle løsninger: Evaluering av Tiltaksplan for alternativer til rusmiljøene i Oslo sentrum* (SIRUS-rapport nr. 2/06). Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.

Pedersen, Willy (2001). Adolescent Victims of Violence in a Welfare State: Sociodemography, Ethnicity and Risk Behaviours. *British Journal of Criminology*, 41(1), 1–21.

Pedersen, Willy (2006). *Bittersøtt: Ungdom, Sosialisering, Rusmidler* (2.ed.) Oslo: Universitetsforlaget.

Polkinghorne, Donald E. (1988). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany: State University of New York Press.

Prieur, Annick (2002). Frihet til å forme seg selv? En diskusjon av konstruktivistiske perspektiver på identitet, etnisitet og kjønn. *Kontur*, 6, 4–12.

Prieur, Annick (2004). *Balansekunstnere: Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax Forlag.

Rahbæk, Helle, Kirsten Hvenegård og Jacob Als Thomsen (2005). *Stofmisbruk blant etniske minoriteter i Danmark*. København: Als Research ApS.

Richards, Keith og James Fox (2010). *Life*. New York: Little, Brown and Company.

Robins, Lee N. (1973). The Vietnam Drug User Returns. *Special action office monograph A(2)*. Hentet fra [http://prhome.defense.gov/RFM/READINESS/DDRP/docs/35 %20Final %20Report. %20 The %20Vietnam %20drug %20user %20returns.pdf](http://prhome.defense.gov/RFM/READINESS/DDRP/docs/35%20Final%20Report.%20The%20Vietnam%20drug%20user%20returns.pdf)

- Room, Robin (2005). Multicultural contexts and alcohol and drug use as symbolic behaviour. *Addiction Research & Theory*, 13(4), 321–331.
- Roulston, Kathryn (2010). *Reflective Interviewing: A Guide to Theory and Practice*. Los Angeles: SAGE.
- Rubin, Herbert J. og Irene Rubin (2005). *Qualitative Interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks: Sage.
- Sandberg, Sveinung og Willy Pedersen (2005). *Rett fra pikerommet, med ransel på ryggen?: Om ungdom som oppholdt seg rundt Plata* (NOVA-rapport nr. 6/05). Oslo: NOVA.
- Sandberg, Sveinung og Willy Pedersen (2006). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandberg, Sveinung og Willy Pedersen (2009). *Street Capital: Black cannabis dealers in a white welfare state*. Bristol: The Policy Press.
- Sandberg, Sveinung og Heith Copes (2012). Speaking With Ethnographers: The Challenges of Researching Drug Dealers and Offenders. *Journal of Drug Issues*, 43(2), 176–197.
- Sayad, Abdelmalek (2004). *The Suffering of the Immigrant*. Cambridge: Polity Press.
- Schultz, Jon-Håkon (2007). *Ungdom og Rus: innvandreringdom møter norske rusvaner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schwandt, Thomas A. (2000). Three Epistemological Stances for Qualitative Inquiry: Interpretivism, Hermeneutics, and Social Constructionism. I Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (red.): *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Silverman, David (2005). *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook* (2.ed.). London: SAGE Publications.
- Skarðhamar, Torbjørn, Lotte R. Thorsen og Kristin Henriksen (2011). *Kriminalitet og straff blant innvandrere og øvrig befolkning* (SSB-rapport nr. 21/11). Oslo: SSB.
- Smith-Solbakken, Marie og Else M. Tunngland (1997). *Narkomiljøet: Økonomi, kultur og avhengighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Snertingdal, Mette Irmgard (2010). *The co-constitution of heroin crime: Narratives of smugglers and dealers meet the judicial practices*. Oslo: Faculty of Social Sciences, University of Oslo.
- Stonequist, Everett V. (1937). *The Marginal Man: A study in personality and culture conflict*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Stuen, John, Lisbeth Ulberg og Ragnhild Audestad (2004). *Vi er ikke dumme, det er ikke derfor vi ruser oss: En intervjuundersøkelse av 15 tidligere rusmiddelmissbrukere*. Oslo: Rusmiddelstatens kompetansesenter.

Svensson, Bengt (2007). *Pundare, jonkare och andra: Med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlssons.

Sykes, Gresham M. og David Matza (2006). Techniques of Neutralization. I Eugene McLaughlin m. fl. (red.): *Criminological Perspectives: Essential Readings*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Thagaard, Tove (2009). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (3.ed.). Bergen: Fagbokforlaget.

Thommesen, Hanne (2008). *Hverdagsliv, Selvforståelse og Dobbeltdiagnose: om mennesker med uvanlige erfaringer*. Bodø: Høgskolen i Bodø.

Thommesen, Hanne (2010). Master narratives and narratives as told by people with mental health and drug problems. *Journal of Comparative Social Work*, 1, 1–16.

Thommesen, Hanne (2012). *Hverdagsliv med Psykiske og Rusrelaterte Problemer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Thorsen, Lotte Rustad (2004). Kriminalisering av fattige: Levekårssituasjon blant straffede for narkotikalovbrudd. I *Årsrapport 2003*, 1–18. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi.

Unger, Jennifer B. (2012). The Most Critical Unresolved Issues Associated with Race, Ethnicity, Culture, and Substance Use. *Substance Use & Misuse*, 47, 390–395.

Vedøy, Tord Finne og Ellen J. Amundsen (2008). *Rusmiddelbruk blant personer med innvandrerbakgrunn: Oversikter fra befolkningsundersøkelser* (SIRUS-rapport nr. 1/08). Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.

Vigil, James Diego (2003). Urban Violence and Street Gangs. *Annual Review of Anthropology*, 32, 225–242.

Waal, Helge, Thomas Clausen, Atle Håseth og Pål H. Lillevold (2012). *Statusrapport 2011: LAR i helseforetakene* (SERAF-rapport nr. 1/12). Oslo: SERAF.

Wadel, Cato (1991). *Feltarbeid i egen kultur: en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK A/S.

Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2004). *Rus: Nytelse, lidelse og handling*. Oslo: Abstrakt forlag.

Wills, Thomas A, Carmella Walker og Jody A. Resko (2005). Longitudinal Studies of Drug Use and Abuse, I Zili Sloboda (red.): *Epidemiology of Drug Abuse*. New York: Springer.

Witoszek, Nina (2009). *Verdens beste land: En pamflett*. Oslo: Aschehoug & Co.

Witoszek, Nina (2011). *The Origins of the «Regime of Goodness»: Remapping the Cultural History of Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.

Øia, Tormod (2003). *Innvandrerungdom: kultur, identitet og marginalisering* (NOVA-rapport nr. 20/03). Oslo: NOVA.

Øia, Tormod (2005). *Innvandrerungdom – integrasjon og marginalisering*. (NOVA-rapport nr. 20/05). Oslo: NOVA.

Internettkilder

(1)URL: <http://www.felleskatalogen.no/medisin/subutex-reckitt-benckiser-564>[FO]³208

(2)URL: <http://www.felleskatalogen.no/medisin/dolcontin-pfizer-548>[FO]³098

(3)URL: <http://www.felleskatalogen.no/medisin/nozinan-ecip-562>[FO]³213

(4)URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2009/nou-2009>[TS]³22/4/4/2.html?id=589[FO]³180

(5)URL: <http://www.felleskatalogen.no/medisin/forgiftninger/book/forgiftningsagens-2>

(6)URL: <http://dittoslo.no/nyheter/folk-glemmer-at-vi-er-individer-1.5>[FO]³818[FO]³570

(7)URL: http://www.anonymealkoholikere.no/info/info_12trinn.php

Avisartikler

Unge innvandrere i flertall på Plata. Aftenposten Aften 19.06.08

Politiet renoverer Oslo. Aftenposten Morgen 01.07.12

Visuelle kilder

Boyle, David. (1996). *Trainspotting*. Channel 4 Films/Figment/Noel Gay.

English summary

So-called immigrant gangs have been linked to the drug trade in Norway since the 1970s. The user environments, on the other hand, have primarily consisted of ethnic Norwegians. While immigrants still play a role on the supply side, they are currently to be found in increasing numbers on the demand side of drug transactions. Since the late 1990s, the proportion of immigrants in Oslo's open drug scene has grown. Few studies have been conducted on what must be characterized as one of the most marginal social groups in Norway. The lack of studies is somewhat surprising, considering the general attention and concern this «new» segment of the substance abuse population attracts.

This report is about the life stories of 13 immigrant men, all with a long history of drug use and participation in the drug milieu in Oslo. The interviewees were recruited at the open drug scene by the Oslo Central Station, various low-threshold facilities and shelters.

What the interviewees have in common is that they immigrated to Norway, use/used heavy drugs, and are/were involved in the open drug scene on the streets of Oslo. Beyond this, their migration histories, drug careers and association with the drug milieu vary widely. So as to capture the breadth of their stories, an open approach forms the basis of this report. The report examines how a group of immigrants in the drug environment understand the situation in which they find themselves. The research issues touch on their sense of belonging in Norway, their reasons for using drugs, and their relations with the drug scene.

Origins in the form of roots, traditions and culture are fundamental in all of the life stories. The interviewees remain foreigners in essence. This makes their identification with Norwegian society and «norwegianness» ambivalent. Most are happy to live in Norway, but lack any real sense of ownership to the country. And although they speak the language, act like and mix with Norwegians socially, they can never be fully Norwegian. On the other hand, knowledge of the language, of social conventions, and contact with the majority population are essential to a

sense of belonging in Norway. The interviewees have lived in the country for many years and masters «norwegianness» in practice. For this reason their attachment to Norway would appear to be stronger than their own sense of identification would suggest.

Substance abuse is not something that is merely described – it is, rather, explained. The majority of reasons offered by the interviewees pivot on migration, i.e. to experiences prior to, during or after leaving their country of origin. Some reasons are general in nature. They are not based on migration-related experiences, but factors that apply across ethnic divisions. The most important distinction is, however, not between migration-related and general explanations, but between individual and structural ones. According to the immigrant men, drug abuse is caused by external factors. These factors take root in the individual drug user, and in ways that psychologize and individualize the drug problem. With few exceptions, Norwegian society is not singled out for criticism.

In line with the findings of studies of ethnic majority drug users, the immigrants describe a fragmented drug scene lacking in solidarity. Drugs organize, hierarchize and corrupt interaction. On the other hand, drugs help reduce symbolic boundaries. By virtue of a common destiny – addiction and social distress – the drug scene gives an appearance of inclusivity. The drug scene, in other words, is asocial and social at the same time. The social potential weighs heavily on immigrants who otherwise see themselves as aliens in society.

Vedlegg 1: Intervjuguide

Bakgrunn

- 1 *Kan du fortelle meg om landet du kommer fra?*
- 2 *Hvordan var det å vokse opp der?*
 - Utdannelse
 - Yrke
 - Sivil- og familiestatus
 - Venner og fritid
 - Tradisjoner
 - Religion
- 3 *Kan du fortelle meg om livet ditt før du/dere flyttet til Norge?*
- 4 *Hvordan hadde du det i hjemlandet når du/dere flyttet?*
- 5 *Hva var årsakene til at du/foreldrene dine flyttet fra hjemlandet?*

Møtet med det norske samfunn

- 1 *Kan du fortelle hvordan det var å komme til Norge?*
- 2 *Hvordan opplevde du møtet med det norske samfunn?*
 - Sivilsamfunnet: førsteinntrykk, nabolag, uformelle kontekster
 - Kan du beskrive hvordan det var å komme i kontakt med folk/venner?
 - Det offentlige Norge: skole, arbeidsmarked, myndigheter
 - Hvilke drømmer/planer hadde du da du kom hit?
 - Hva liker du med dette landet?
 - Hva liker du ikke med dette landet?
- 3 *På hvilke måter har din etniske bakgrunn spilt inn på livet ditt her i Norge?*
- 4 *Er etnisk tilhørighet viktig for deg? Og på hvilken måte?*
 - Føler du deg hjemme i Norge/Oslo?
 - Ser du på deg selv som norsk?
 - Hvilket land identifiserer du deg med/føler deg mest hjemme i og hvorfor?

Rusmidler

- 1 *Kan du fortelle meg om første gangen du brukte narkotika?*
- 2 *Hvordan kom du i kontakt med narkotika?*
 - Hadde du erfaringer med rusmidler tidlig i livet/i hjemland?
 - Er narkotika utbredt i hjemlandet ditt?
 - Kan du fortelle om holdningene til narkotika der?
- 3 *Kan fortelle meg om hvilken rolle rusmidler spiller/spilte i livet ditt?*
- 4 *Rusopplevelse(r). Hva er bra med rusen?*
- 5 *Hva er negativt med å bruke rusmidler?*
 - Hva tenker du om narkotika, avhengighet?
 - Hva vil det si å være narkoman?
 - Hvordan tror du folk i Norge ser på narkomane?
 - Betrakter/betraktet du deg selv som narkoman?
 - Har du noen tanker om hvorfor du bruker/brukte narkotika?

Rusmiljøet

- 1 *Føler du deg som en del av rusmiljøet i Oslo?*
- 2 *Hvordan opplever du rusmiljøet i Oslo?*
- 3 *Kan du beskrive rusmiljøet for meg?*
- 4 *Hvordan ser en «typisk» dag ut i rusmiljøet?*
 - Hvordan opplever du gruppens sammensetning?
 - Hvordan er det å ha innvandrerbakgrunn i rusmiljøet?

Vedlegg 2: Orienteringsskriv

Orientering om deltakelse i prosjektet:

«Livsløp og rusmiddelbruk hos personer med innvandrerbakgrunn»

Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) gjennomfører nå en undersøkelse om ikke-etnisk norske som bruker/har brukt tunge rusmidler. Det skal gjennomføres en intervjuundersøkelse av personer i Oslo. Intervjuet omhandler opphavskultur, møtet med det norske samfunn og rusmiddelbruk.

Vi inviterer deg til å delta i undersøkelsen. Undersøkelsen foregår ved personlige dybdeintervjuer, hvor du blir gitt anledning til å dele din livshistorie. Hvert intervju varer mellom 1 og 1½ time. Intervjuene tas opp digitalt og opptakene blir etterpå skrevet inn på en pc. Som takk for deltakelsen vil du motta to pakker sigaretter.

Opplysningene vil bli lagret på en pc. Vi vil ikke registrere ditt navn, men variabler som kjønn, alder o.l. vil gjøre at du indirekte kan gjenkjennes i datamaterialet. Opplysningene vil ikke bli gitt til andre enn de forskerne som arbeider med dette prosjektet. Deltakelse i undersøkelsen er frivillig og du kan på ethvert tidspunkt velge å ikke besvare et spørsmål eller trekke deg. Deltakelsen vil ikke få noen innvirkning på eventuelle behandlinger eller tilbud du benytter deg av.

Alt publisert materiale vil være helt anonymt. Senest ved prosjektslutt 01.08.14 vil datamaterialet, det vil si utskrifter og lydopptak som behandles på pc, slettes og eventuelle indirekte personidentifiserbare opplysninger slettes eller grovkategoriseres. Alle involverte forskere på prosjektet er underlagt taushetsplikt. Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Om du har noen spørsmål kan du kontakte student Thomas Anton Sandøy (SIRUS) på 97 75 57 83 eller e-post ts@sirus.no, eller forsker Mette Irmgard Snertingdal (SIRUS) på 22 34 04 47 eller e-post ms@sirus.no.

Det hadde vært flott om du ville dele din historie med oss.

Takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Thomas Anton Sandøy

Vedlegg 3: Samtykkeerklæring

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet «Livsløp og rusmiddelbruk hos ikke-etnisk norske tunge rusmiddelbrukere» og er villig til å delta i studien.

Sted _____ Dato _____

Underskrift _____

SIRUS-rapporter

Følgende rapporter er kommet ut i denne serien fra og med 2005. For oversikt over alle tidligere utgitte SIRUS-rapporter, se www.sirus.no under publikasjoner:

6/2012. Lauritzen, Grete, Edle Ravndal og Jonas Larsson *Gjennom 10 år - En oppfølgingsstudie av narkotikabrukere i behandling* 160 s. Oslo 2012.

5/2012. Snertingdal, Mette Irmgard *Et opplæringsprogram i tidlig intervensjon blir til!* 114 s. Oslo 2012.

4/2012. Skatvedt, Astrid og Marit Edland-Gryt *Øyeblikksomsorg – et verktøy for bedring. Evaluering av 24SJU – et lavterskeltilbud til personer med dårlig psykisk helse og rusmiddelproblemer* . 146 s. Oslo 2012.

3/2012. Redaktør: Gunnar Sæbø. Forfattere: Ola Røed Bilgrei, Karl Erik Lund, Janne Scheffels, Gunnar Sæbø og Rikke Iren Tokle «*Vi blir en sånn utstøtt gruppe til slutt...*» *Røykeres syn på egen røyking og denormaliseringsstrategier i tobakkspolitikken*. 172 s. Oslo 2012.

2/2012 Krogh, Unni & Bergljot Baklien *Fem år etter Regionprosjektet – Ildsjelers entusiasme og kommunalt hverdagsliv* 109 s. Oslo 2012

1/2012 Buvik, Kristin og Baklien, Bergljot *Fri flyt – Bartenderes møte med berusede gjester* 87 s. Oslo 2012

3/2011 Skretting, Astrid og Elisabet E. Storvoll *Utviklingstrekk på rusmiddelfeltet – Grunnlagsmateriale til regjeringens stortingsmelding om rusmiddelpolitikken* 196 s. Oslo 2011

2/2011 Baklien, Bergljot og Unni Krogh *Prosessen, planen og politikken – Rusmiddelpolitiske handlingsplaner* 136 s. Oslo 2011

1/2011 Ugland, Trygve *Alcohol on the European Union's Political Agenda: Getting Off the Policy Roller-Coaster?* 50 s. Oslo 2011

6/2010 Lauritzen, Grete *European Addiction Severity Index EuropASI i en oppfølgingsstudie av narkotikabrukere i behandling – Refleksjon om kvaliteter ved instrumentet for forskning og praksisformål*. 130 s. Oslo 2010

5/2010 Rossow, Ingeborg, Hilde Pape & Bergljot Bakken *Tiltak for å begrense alkoholrelaterte skader og problemer*. 74 s. Oslo 2010

4/2010 Redaktør: Ellen J. Amundsen. Forfattere: Ingeborg Lund & Anne Line Bretteville-Jensen, Astrid Skretting, Jostein Rise, Sturla Nordlund og Ellen J. Amundsen *Hva er misbruk og avhengighet? Betegnelser, begreper og omfang*. 78 s. Oslo 2010

3/2010 Storvoll, Elisabeth E., Ingeborg Rossow, Inger Synnøve Moan, Thor Norström, Janne Scheffels & Grethe Lauritzen *Skader og problemer forbundet med bruk av alkohol, narkotika og tobakk*. 97 s. Oslo 2010

2/2010 Edland-Gryt, Marit & Astrid Skretting *Fylkeskommunenes tannhelsetilbud til rusmiddelmissbrukere – En kartlegging*. 111 s. Oslo 2010

1/2010 Storvoll, Elisabeth E., Ingeborg Rossow & Jostein Rise *Alkoholpolitikken og opinionen – Endringer i befolkningens holdninger og oppfatninger om effekten av ulike virkemidler i perioden 2005–2009*. 68 s. Oslo 2010

9/2009 Rossow, Ingeborg, Inger Synnøve Moan & Henrik Natvig *Nære pårørende av alkoholmissbrukere – hvor mange er de og hvordan berøres de?*. 65 s. Oslo 2009

8/2009 Bretteville-Jensen, Anne Line & Ellen J. Amundsen *Heroinforbruk og heroinbeslag i Norge*. 65 s. Oslo 2009

7/2009 Skretting, Astrid & Hilgunn Olsen *Nye lokaler – andre resultater? – videreført evaluering av sprøyteromsordningen i Oslo*. 72 s. Oslo 2009

6/2009 Lund, Karl Erik *A tobacco-free society or tobacco harm reduction? Which objective is best for the remaining smokers in Scandinavia?* 85 s. Oslo 2009

5/2009 Vedøy, Tord Finne & Astrid Skretting *Ungdom og rusmidler. Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1968-2008*. 87 s. Oslo 2009.

4/2009 Vedøy, Tord Finne & Astrid Skretting *Bruk av alkohol blant kvinner. Data fra ulike surveyundersøkelser*. 84 s. Oslo 2009.

3/2009 Aarø, Leif Edvard, Karl Erik Lund, Tord Finne Vedøy & Simon Øverland *Evaluering av myndighetenes samlede innsats for å forebygge tobakksrelaterte sykdommer i perioden 2003 til 2007*. 140 s. Oslo 2009.

2/2009 Lund, Karl Erik *Tobakksfritt samfunn eller skadereduksjon? Hvilken målsetning tjener de gjenstående røykerne?* 80 s. Oslo 2009.

1/2009 Baklien, Bergljot & Tonje Wejden *Evaluering av prosjektet «Barn i rusfamilier – tidlig intervensjon»*. 135 s. Oslo 2009.

1/2008 Vedøy, Tord & Ellen J. Amundsen *Rusmiddelbruk blant personer med innvandrerbakgrunn. Oversikter fra befolkningsundersøkelser*. 76 s. Oslo 2008.

8/2007 Lund, Marte K. Ødegård, Astrid Skretting & Karl Erik Lund *Rusmiddelbruk blant unge voksne, 21–30 år. Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1998, 2002 og 2006*. 107 s. Oslo 2007.

7/2007 Olsen, Hilgunn & Astrid Skretting *Hva nå? Evaluering av prøveordning med sprøyterom*. 169 s. Oslo 2007.

6/2007 Baklien, Bergljot, Hilde Pape, Ingeborg Rossow & Elisabet E. Storrø *Regionprosjektet – Nyttig forebygging? Evaluering av et pilotprosjekt om lokalbasert rusforebygging*. 216 s. Oslo 2007.

5/2007 Lauritzen, Hege Cesilie & Bergljot Baklien *Overskjenking i Bergen. En oppfølgingsevaluering av Ansvarlig vertskap i Bergen*. 98 s. Oslo 2007.

4/2007 Tefre, Ellen M., Arvid Amundsen, Sturla Nordlund & Karl Erik Lund *Studenter og rusmidler. Bruk av alkohol, tobakk, narkotika og pengespill blant studenter ved Universitetet i Oslo*. 130 s. Oslo 2007

3/2007 Ihlebæk, Camilla & Ellen J. Amundsen *Majoritet og minoritet. Alkoholbruk blant ungdom utenfor storbyen*. 54 s. Oslo 2007.

2/2007 Horverak, Øyvind & Elin K. Bye *Det norske drikkemønsteret. En studie basert på intervjudata fra 1973–2004*. 245 s. Oslo 2007.

1/2007 Snertingdal, Mette Irmgard *Kalkulerende kjeltringer eller offer for omstendighetene? En kvalitativ studie av heroinomsetningens utvikling og aktører.* 140 s. Oslo 2007.

5/2006 Bretteville-Jensen, Anne Line & Ellen J. Amundsen *Omfang av sprøytemisbruk i Norge.* 83 s. Oslo 2006.

4/2006 Buvik, Kristin V. & Bergljot Baklien *Skal det være noe mer før vi stenger? Evaluering av Ansvarlig vertskap i Trondheim.* 112 s. Oslo 2006.

3/2006 Nøkleby, Heid & Grethe Lauritzen *Rusmiddelmisbruk og spiseforstyrrelser. Sammenfall og sammenhenger. En litteraturstudie.* 165 s. Oslo 2006.

2/2006 Olsen, Hilgunn & Astrid Skretting *Ingen enkle løsninger: Evaluering av Tiltaksplan for alternativer til rusmiljøene i Oslo sentrum.* 166 s. Oslo 2006.

1/2006 Solbakken, Bjørn H. & Grethe Lauritzen *Tilbud til barn av foreldre med rusmiddelproblemer.* 150 s. Oslo 2006.

6/2005 Berg, Frid Fjose & Anne Line Bretteville-Jensen *Ungdoms etterspørsel etter alkohol. En empirisk analyse basert på intervjudata 1990–2004.* 75 s. Oslo 2005.

5/2005 Solbakken, Bjørn H., Grethe Lauritzen & Marte K. Ødegård Lund *Barn innlagt sammen med foreldre som er i behandling for rusmiddelproblemer.* 124 s. Oslo 2005.

4/2005 Bretteville-Jensen, Anne Line *Økonomiske aspekter ved sprøytemisbrukeres forbruk av rusmidler. En analyse av intervjuer foretatt 1993–2004.* 176 s. Oslo 2005.

3/2005 Østhus, Ståle *Befolkningens holdninger til alkoholpolitikken. En analyse av sammenhengen mellom alkoholpolitikken og folkemeningen i perioden fra 1962 og fram til i dag.* 120 s. Oslo 2005.

2/2005 Amundsen, Ellen J., & Robert Lalla *Narkotikasituasjonen i kommunene. Resultater fra årene 2002 og 2003.* 44 s. Oslo 2005.

1/2005 Rise, Jostein, Henrik Natvig & Elisabet E. Storvoll *Evaluering av alkoholkampanjen «Alvorlig talt».* 128 s. Oslo 2005.

SIRUS-skrifter

Følgende publikasjoner er utkommet i denne serien fra og med 2005. For oversikt over alle tidligere utgitte SIRUS-skrifter, se www.sirus.no under publikasjoner:

1/2008 Lund, Karl Erik & Jostein Rise *Kunnskapsgrunnlag for forslaget om et forbud mot synlig oppstilling av tobakksvarer*. 83 s. Oslo 2008.

5/2007 Hetland, Jørn, Leif Edvard Årø & Simon Øverland *Røykfrie serveringssteder. Samlerapport fra en prospektiv undersøkelse blant ansatte i serveringsbransjen*. 43 s. Oslo 2007.

4/2007 Frøyland, Kjetil *Med arbeidslivet som arena. Om kunnskaps- og utviklingsbehov i arbeidslivsrelatert rusmiddelforskning*. 65 s. Oslo 2007.

3/2007 Lund, Marianne & Rita Lindbak *Norwegian Tobacco Statistics 1973–2006*. 43 s. Oslo 2007.

2/2007 Lund, Karl Erik (red.), Rune Ottesen, Jostein Rise, Sidsel Graff-Iversen & Kjell Bjartveit: *Grunnlaget for allmennhetens oppfatning om risiko ved sigarettøyking i 1950- og 60 årene i Norge*. Erklæringer til Norges Høyesterett i forbindelse med søksmål fra skadelidt om erstatning fra tobakksprodusent. 231 s. Oslo 2007.

1/2007 Melberg, Hans Olav *Hvor mye betyr tobakksprisen for endringer i tobakksforbruket? Utviklingen i pris og forbruk i Norge mellom 1985 og 2005*. 29 s. Oslo 2007.

5/2006 Rise, Jostein *En sosialpsykologisk analyse av et fryktvekkende budskap. En kvasiekperimentell undersøkelse*. 68 s. Oslo 2006.

4/2006 Larsen, Elisabeth, Jostein Rise & Pål Kraft *En evaluering av tobakkskampanjen «Hver eneste sigarett skader deg»*. 53 s. Oslo 2006.

3/2006 Larsen, Elisabeth, Karl Erik Lund og Jostein Rise *Evaluering av tobakkskampanjen «Røyken tar pusten fra deg»*. 116 s. Oslo 2006.

2/2006 Lund, Karl Erik *The introduction of smoke-free hospitality venues in Norway. Impact on revenues, frequency of patronage, satisfaction and compliance*. Evaluation of public tobacco control work in Norway 2003–2007. 110 s. Oslo 2006.

1/2006 Lund, Karl Erik *Innføring av røykfrie serveringssteder i Norge. Konsekvenser for omsetning, besøksfrekvens, trivsel og etterlevelse.* 121 s. Oslo 2006.

6/2005 Larsen, Elisabeth, Marianne Lund & Karl Erik Lund: *Evaluering av helseadvarslene på tobakkspakkene.* 33 s. Oslo 2005.

5/2005 Amundsen, Ellen J. *Alkohol- og tobakksbruk blant ungdom: Hva betyr innvandrerbakgrunn? Resultater fra en helseundersøkelse blant 10 klassinger i Oslo 2000/2001.* 92 s. Oslo 2005.

4/2005 Lund, Karl Erik *Tobakksavgiften som helsepolitisk styringsinstrument.* 60 s. Oslo 2005.

3/2005 Hetland, Jørn & Leif Edvard Aarø *Røykfrie serveringssteder. Luftkvalitet, helse og trivsel blant ansatte i serveringsbransjen.* 46 s. Oslo 2005.

2/2005 Hetland, Jørn & Leif Edvard Aarø *Røykevaner, holdninger til innføring av røykfrie serveringssteder og opplevelse av håndhevingsproblemer i serveringsbransjen. En prospektiv panelundersøkelse.* 75 s. Oslo 2005.

1/2005 Hetland, Hilde & Leif Edvard Aarø *Hva kan forbedres i VÆR røykFri-programmet? Intervjuer med elever, lærere og rektorer.* 59 s. Oslo 2005.